

В.Т. Ражапов
И.Т. Мамажонов

МАЪНАВИЙ
БАРКАМОЛЛИК
ЙЎЛИДА

**Ўзбекистон Республикаси
Халқ таълими вазирлиги**

Наманган вилояти халқ таълими бошқармаси

**Вилоят педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва
малакасини ошириш институти**

*В. Т. Ражапов
И. Т. Мамажонов*

МАЪНАВИЙ БАРКАМОЛЛИК ЙЎЛИДА

(Илмий-услубий, изоҳли-оммабон китоб)

**“Наманган” нашриёти
2009**

Маъмур илмий-услугий, изоҳли-оммабоп китоб вилоят методика маркази ўқув-методик кенгашининг 2009 йил 23 январдаги 1/2-сонли қарори билан нашрга тавсия этилган.

Маъсул муҳаррир: Тарих фанлари доктори,
профессор А. А. Маврулов

Тақризчилар: Фалсафа фанлари номзоди О. Маматов

ВПКҚТМОИ ижтимоий фанлар
ва маънавият асослари кафедраси
катта ўқитувчиси Б. Абдурахмонова

Ушбу илмий-услугий, изоҳли-оммабоп китоб Президентимиз И. А. Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асаридан фойдаланган ҳолда тайёрланган. Бу китобдан умумтаълим мактаби ўқувчилари, ўқитувчилар, кенг жамоатчилик вакиллари фойдаланишлари мумкин.

НГ 753-1867,5-1423750 2009
754-(7,5)-(10)

ISBN- 978-9943-344-97-06

© “Наманган” нашриёти, 2009.

© В. Т. Ражапов

И. Т. Мамажонов

**NAMANGAN DAVLAT
UNIVERSITETI**
Axborot-resurs markazi

И. А. Каримов

СЎЗ БОШИ

Ўзбекистон миллий мустақиллигининг тарихан қисқа даврида ҳуқуқий, демократик ва фуқаролик жамиятининг асослари яратилди. Ўзбекистон давлати жаҳон ҳамжамиятида ўзига муносиб ўрин эгаллади. Энг муҳими – халқимизнинг минглаб йиллар давомида тўплаган маънавий меросини тиклаш давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Маънавиятимиз орқали биз ўзалигимизни, миллат қадри, шон-шавкати аниқлаш, тилимизга, динимизга, имону эътиқодимизга эга бўлдик. “Шуни мамнуният билан қайд этиш лозимки, эзгу фазилат ва интилишлар халқимизнинг қон-қонига ва суяк-суягига сингиб кетган. Унинг табиатига хос бўлган юксак маънавият неча асрларки бизни не-не бало-қазолардан, тўфон ва бўронлардан соғ-омон асраб келмоқда”¹. Маълумки, Ватанимиз тарихининг буюклиги, аввало халқимиз маънавияти ва маърифатининг юксалиши билан боғлиқ. Ўзбек замани тарихи, унинг буюк тараққиёт йўли, истеъдоди билан жаҳонни ҳайратга солган буюк даҳолари, олим-у уламолари, шоиру жаҳонгирлари, самога бўй чўзган маҳобатли асори-атиқалари билан оламга машхур.

Ал-Хоразмий, Форобий, Фарғоний, Ибн Сино, Имом-ал-Бухорий, ат-Термизий, Марғиноний, Замаҳшарий, Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий, Заҳриддин Муҳаммад Бобур каби буюк аждодларимизнинг илм-фан, маънавият ва маърифатнинг юксалишига, инсоният тараққиётига қўшган ҳиссалари, уларнинг бемисл кашфиётлари, яратган асар ва обидалари бугунги кунда ҳам халқимиз даҳоси сифатида бутун жаҳонни ҳайратга солмоқда.

Юртбошимиз таъбирлари билан айтадиган бўлсак: “...Ўзбек халқи дунё майдонида куни кеча тасодифан пайдо бўлиб қолгани йўқ. Биз – бой тарих, юксак маданият, буюк

¹И.А.Каримов. “Юксак маънавият-енгилмас куч”-Т.: “Маънавият”, 2008, 7-бет.

маънавият ворисларимиз"². Лекин минг афсуски, биз юртимиз, аждодларимиз тарихини яхши билмаймиз. Ватанимизни эгаллаб олган босқинчилар юртимизнинг бой тарихи, маданияти, юксак маънавиятини кўриб лол қолишган. Бу ўлка халқини енгишнинг ягона йўли, уни тилидан, динидан, юксак маънавиятидан маҳрум этишда деб билишган.

Чингиз Айтматовнинг манкуртга айлантирилган Жўломони ҳақидаги ривоятини эсланг. Ўзининг кимлигини, аждодлар ёдини унутган, на онасини, на унинг сеҳрли алласини, севган ёри ва диёрини эслашдан маҳрум, маънавий таназзулга учраган йигит ҳеч иккиланмай онасини ўлдирди.

Ҳа, она халқининг меросини, ўтмишини, тарихини, тилини, динини унутган, ўз аждодлари, урф-одатларидан кўз юмган халқни енгиш, уни қулликда ушлаб туриш осонлигини мустамлакачилар тўғри фаҳм этишган.

Ушбу жараён "Юксак маънавият - енгилмас куч" аса-рида илмий жиҳатдан атрофлича таҳлил этиб берилган. "Маълумки, биз бошимиздан кечирган собиқ мустабид тузум миллий маънавиятимизни мутлақо ривожлантиришга йўл қўймаган. Аксинча, халқимизнинг табиати, яшаш тарзига ёт бўлган коммунистик мафкурани ҳар қандай йўллар, зўравонлик билан жорий этишга ҳаракат қилинган.

Шунинг учун ҳам истиқлолнинг дастлабки кунларида-ноқ бу соҳадаги аҳволни тубдан ўзгартириш юртимизда энг долзарб ва ҳал қилувчи вазифалардан бирига айланди"³. Мустақилликка эришганимиздан сўнг мамлакатимизда аждодлар ёди, азалий урф-одатларимиз, анъана ва қадриятларимиз билан биргалликда бебаҳо миллий маънавиятимизнинг асоси бўлган тарих ва тарихий фанларнинг ривож ва уларни ўрганишга бўлган муносабат ҳам ўзгарди.

Янги замон дарсликларида Ўзбекистон уйғониш даврининг Европа маданиятининг вужудга келишидаги аҳамияти, бунда буюк сиймоларимиз кашфиётларининг тутган ўрни ва мавқеи, кўҳна тарихимиз, муқаддас қадриятларимизнинг асл моҳияти ҳаққоний ёритилди.

Бироқ, мамлақатимизда мустақиллик йилларида эришган улкан ютуқларимиз ҳаммага ҳам бир хилда ёқаётгани

² И.А.Каримов. "Юксак маънавият - енгилмас куч". -Т.: "Маънавият", 2008, 163-бет

³ И.А.Каримов. "Юксак маънавият - енгилмас куч".-Т.: "Маънавият", 2008, 4-5 бетлар.

йўқ. Бу эса айти пайтда мутаассиб радикал кучларнинг юртимизга юявий, мафкуравий, информациян хуружларининг кучайишига олиб келмоқда. “Минг афсуски мана шундай тарихий ҳақиқатни англамайдиган ёки англашни истамайдиган чет элдаги баъзи сиёсатчи рақиблар нафақат сиёсат ёки иқтисодиёт, маънавият бобида ҳам бизга ақл ўргатишга, азалий ҳаёт тарзимиз, руҳий дунёмизга ёт бўлган қарашларни мажбуран жорий этишга уринмоқда”⁴.

Улар бутунги глобаллашув жараёнидан ўзларининг ғаразли мақсадлари йўлида фойдаланишга уринмоқдалар. Чунки, глобаллашув жараёни бу дунёда ҳеч қандай сирни қолдирмади.

Ҳар қандай воқеа ёки ҳодисани дунёнинг у четидан бу четига бир зумда етказиш имкони ахборотлар билан бирга ёвуз юяларнинг ҳам элдан элга, юртдан юртга ўтишига сабаб бўлмоқда.

Президентимиз – “Агарки мендан, ҳозирги кунда маънавиятимизни асраш учун нима қилиш лозим ва унга таҳдид соладиган хуружларга нимани қарши қўйиш керак, деб сўралса, мен авваламбор шу юртда яшаётган ҳар қайси инсон ўзлигини англаши, қадимий тарихимиз ва бой маданиятимиз, улў аждодларимизнинг меросини чуқурроқ ўзлаштириши, бутунги тез ўзгараётган ҳаёт воқелигига онгли қараб, мустақил фикрлаши ва диёримиздаги барча ўзгаришларга даҳлдорлик туйғуси билан яшаши зарур деб жавоб берган бўлардим”⁵ - дея бежиз таъкидламадилар.

Шунинг учун ҳам асарда миллий маънавиятимизни тиклаш, ривожлантириш билан боғлиқ муаммоларни, бутунги мураккаб мафкуравий жараёнларни илмий-амалий жиҳатдан атрофлича таҳлил этиш, баҳолаш, устувор йўналишларни аҳоли турли қатламларига етказиш, миллий манфаатларимизга зид бўлган зарарли юя ва мафкуравий хуружларнинг моҳиятини очиб бериш энг муҳим вазифалардан бири қилиб белгиланганлиги бежиз эмас.

Бу эса, ўз навбатида, ёшларимизнинг баркамол инсон сифатида камолга етишида асардан ўринли ва самарали фойдаланиш, улар онгига тарбия, таълим жараёнларининг

⁴ И.А.Каримов. “Юксак маънавият-енгилмас кўч”-Т.: “Маънавият”, 2008, 11-бет.

⁵ И.А.Каримов. “Юксак маънавият-енгилмас кўч”-Т.: “Маънавият”, 2008, 17-бет.

барча турлари ва босқичларида асарда илгари сурилган
гояларни чуқур сингдиришни талаб этади.

Айниқса, таълим жараёнларида машғулотдан ташқари
ўтказиладиган тадбирларда асардан самарали фойдаланиш
кутилган самараларни беришини ҳамisha ёдда тутиш лозим.

Мазкур вазифаларни амалга ошириш учун эса асарни
тинимсиз ўқиш-ўрганиш, ўқитиш-ўргатиш, унинг моҳияти-
ни дарс ва аудиториядан ташқари тадбирларда, таълим,
тарбия жараёнида, мустақил алоқаларни таъминлашда
амалга ошириш зарур. Айни замонда асар биздан — ота-
оналар, устоз-мураббийлардан хушёрликни йўқотмасликни,
ёшлар тарбиясида асло бепарво бўлмасликни талаб қилади.

И.А.Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарининг мазмун – моҳияти ва таркибий қисмлари.

Асарда инсониятнинг энг муҳим ва буюк бойлиги бўлган маънавиятнинг қуйидаги масалаларига алоҳида эътибор қаратилган:

1. Асарда маънавиятнинг маъно-мазмуни, унинг инсон ва жамият ҳаётидаги ўрни ва аҳамияти, назарий ва амалий томонлари таҳлил этиб берилган.

2. Айна пайтда истиқлол йилларида миллий маънавиятимизни тиклаш, ривожлантириш борасида амалга оширилган ишлар, бу соҳадаги мақсад ва вазифалар ҳақида фикр юритилган.

3. Бугунги глобаллашув даврида маънавият соҳасида вужудга келган муаммолар, халқимиз маънавиятини асраш ва юксалтириш, фарзандлар қалби ва онгини зарарли ғоя ва мафкуралар таъсиридан сақлаш ва ҳимоя қилиш масалаларига эътибор қаратилган.

Асар муқаддимасида муаллиф маънавият инсоният тарихининг барча даврларида халқ ва миллат тақдирида ҳал қилувчи омил бўлиб, уни улуғ мақсадлар йўлида бирлаштирган бунёдкор куч, одамзоднинг юксак фазилатларини ўзида мужассам этган бебахо бойлик эканлигини таъкидлайди.

Шу билан биргаликда асарда ўз тарихи, маънавий-маърифий мероси, азалий урф-одат ва қадриятларига эътиборсиз бўлган давлат таназулга юз тутиши муқаррарлигини кўрсатиш билан биргаликда, маънавиятга таяниб, уни асраб, бойитиб авлодларга етказган жамиятгина ҳар томонлама тараққий эта оlishи таъкидланган.

Асарда бугунги мураккаб ва зиддиятли даврда жуда катта молиявий ресурсларга ва имкониятларга эга бўлган, турли ниқоблар ва ғоялар пардаси ортида, ўзининг гаразли мақсадларини амалга оширишни ўйлаб юрган кучларнинг асл ниятлари очиб берилган. Бундай хуружларнинг пировард оқибати эса одамни юрти ва халқидан тониш, ватанпарварлик туйғуларидан маҳрум этиш, ҳамма нарсага лоқайд шахсга айланганлигидан иборатлиги кўрсатилган.

Айна пайтда асарда бундай хатолардан сақланиш, маънавиятимизни асраш учун ҳар қайси инсон ўзлигини англаш, тарихимиз, маданиятимиз, улуғ аجدодларимиз меросини ўрнаттириши, ҳаёт воқеалигига онгли қараб, мустақил фикрлаши ва барча ўзгаришларга дахлдорлик

туйғуси билан яшашни зарурлиги таъкидланган.

Китобнинг “Маънавият – инсоннинг улғайиши ва кучкудрат манбаидир” деб номланган биринчи бобда маънавиятнинг англаш, унинг маъно-мазмунни, инсон ва жамият ҳаётидаги ўрни ва аҳамияти, назарий ва амалий томонлари таҳлил этиб берилган.

Маънавиятнинг одам, жамият, миллат ва халқ ҳаётида ҳеч нарса билан ўлчаб бўлмайдиган алоҳида ўрин тутиши кўрсатиб берилган. Шунингдек, маънавиятнинг алоҳида хусусиятлари, уни шакллантирадиган асосий мезонлар, унга таъсир ўтказадиган омиллар, тарихимиздаги беназир сиймоларнинг мавжудлиги ўзига хос бир феномен – ўта ноёб ҳодиса эканлиги ифодаланган.

Маънавиятнинг инсон ва жамият ҳаётидаги моҳияти ва аҳамияти, уларнинг тараққиётида моддий ва маънавий асослар қандай ўрин тутиши, бу икки муҳим омил ўзаро уйғунлашган тақдирдагина инсон, давлат ва жамият ҳаётида ўсиш, ўзгариш, юксалиш жараёнлари содир бўлиши исботлаб берилган.

Китобнинг “Мустақиллик – маънавий тикланиш ва юксалиш” деб номланган иккинчи бобда истиқлол йилларидаги тараққиёт, жамият ҳаётини эркинлаштириш ва янгилаш, модернизация жараёнида маънавиятнинг ўрни ва аҳамияти кўрсатилган. Барқарор тараққиёт ва фаровон ҳаётга эришиш, барча орзу-интилишларимизни амалга оширишнинг ягона шarti ва гарови тинчлик ва осойишталик эканлиги, Ватан равнақи, аввало, унинг фарзандларига, уларнинг маънавий ва жисмоний камолотига боғлиқлиги таъкидланган.

Шу билан бирга мамлакатимизда маънавият ва жамият ҳаётидаги янгиланиш, ислоҳотлар ва уларнинг маънавий мезонлари, эркин бозор муносабатларига асосланган ҳуқуқий давлат, демократик жамият барпо этиш жараёнлари, ислоҳотларнинг маъно-моҳияти аниқ равшан тушунтириб берилган.

“Маънавиятга таҳдид – ўзлимизга ва келажагимизга таҳдид” деб номланган бобда бугунги глобаллашув жараёнлари, маънавий таҳдидлар орқали миллий кадриятларимизга ёт ғоя ва қарашлар кириб келаётгани, улар эртага қандай салбий оқибатларни келтириб чиқариши мукинлиги баён этилган.

Шунингдек, глобаллашув феномени, унинг маънунмоҳияти, ижобий ва салбий жиҳатларини таҳлил этиш

билан бирга, ҳар қандай тараққиёт маҳсулидан икки жил мақсадда: эзгулик ва ёвузлик йўлида фойдаланиш мумкинлиги кўрсатилган.

Зеро, башарият тарихи ҳамisha эзгу гоյа ва таълимотлар билан ёвуз ва зарарли гоյалар ўртасидаги курашдан иборат бўлиб келган, бу кураш бугун ҳам давом этмоқда. Кучайиб бораётган бундай хатарга қарши доимо сергак, огоҳ ва ҳуш-ёр бўлиш, чуқур ўйланган, илмий ташкил этилган узлуксиз маънавий тарбия билан фикрга қарши фикр, гоյага қарши гоյа, жаҳолатга қарши маърифат билан курашни лозимлиги белгилаб берилган.

Асардаги "Ватаннимиз тараққиётининг мустаҳкам пойдевори" номли бобда инсон ва жамият ҳаётидаги бекиёе қудрат манбаи юксак маънавият — енгилмас куч эканлиги таъкидланган.

Инсон қалбига йўл очадиган омиллар: таълим-тарбия, маҳалла, оила, адабиёт, маданият, матбуот, телевидение, театр, кино, мусиқа, тасвирий санъат соҳаларининг мафкуравий таъйиқдан халос этилгани, эркин ижод учун зарур шароитлар яратилгани ҳақида сўз юритилган.

Муаллиф шу заминда яшаётган барча инсонлар Ватаннимиздаги бебаҳо ёдгорликлар, асори-атиқаларни халқимиз даҳосининг ёркин намунаси, унинг юксак маънавиятига қўйилган муаззам ҳайкаллар деб қабул қилишларини эътироф этади. Айни пайтда барча ўлмас обидалар, улуг кашфиёт ва ихтиролар, мумтоз адабиёт, санъат дурдоналари, қахрамонлик намуналари одамзоднинг маънавий жасорати маҳсулидир, деб таъкидлайди.

Асарнинг хотима қисмида маънавий юксалишга эришиш — бу бир йиллик ёки беш-ўн йиллик иш эмаслиги, халқ ўз маънавиятини йиллар, асрлар давомида юксалтириб, бойитиб бориши ҳақида сўз юритилган.

Бугунги кунда аниқ мақсад йўлидаги бунёдкорлик ишларимизнинг амалий натижалари эвазига дунё ҳамжамиятида ўзимизга муносиб ўринга эга бўлганимиз миллатимиз қалбидаги ишончни янада мутаҳкамлаётгани эътироф этилган.

Шу билан бирга асар хотимасида "... Маънавият қотиб қолган ақидалар йиғиндиси эмас, аксинча, доимий ҳаракатдаги узлуксиз жараён бўлиб, тараққиёт давом этар экан, унинг шиддатли юриши туфайли маънавий ҳаёт

олдига қўйиладиган талаблар ҳам муттасил пайдо бўлаверади”⁴, деб таъкидланган.

Асарда маъқур соҳада амалга оширилиши лозим бўлган қуйидаги вазифалар ҳам белгилаб берилган:

- маънавият билан боғлиқ жараёнларнинг илмий-назарий асосларини мукаммал очиб бериш;

- бу жараёнларни ўқувчилар, педагогик жамоалар ва аҳолининг барча қатламларига тушунтириш;

- бутунни мафқуравий жараёнларни илмий-амалий жиҳатдан таҳлил этиш;

- миллий манфаатларимизга, ҳаёт тарзимизга зид бўлган зарарли ғоялар ва мафқуравий ҳуружларнинг моҳиятини очиб бериш;

- фуқароларимиз қалбига миллий таваққур ва соғлом дунёқараш асосларини мустаҳкамлаш;

- мафқуравий таҳдидларнинг кимга ва нимага қарши қаратилганини аниқлаш ва уларнинг аҳоли турли қатламларига таъсирини ўргатиш;

- энг муқими, маънавий бойликни, маънавиятни юксалтиришга доимий интилиш.

⁴ И.А.Каримов “Юсуф маънавият-енгилмас куч” -Т.: “Маънавият”, 2008, 171-бет.

Умумий таълим мактаблари, ихтисослашган мактаб-интернатларида Ўзбекистон Президенти И. А. Каримовнинг "Юксак маънавият – енгилмас куч" асарини ўргатиш бўйича факультатив курс

ЎҚУВ ДАСТУРИ

9-11- синфлар учун *ўқу* режаси

	Бўлимлар ва мавзулар	Ажратилган соат	
		Назарий	Амалий
1	Маънавият - инсоннинг улғайиш ва куч-қудрат манбаидир.		
	Маънавиятни англаш. Маънавиятни шакллантирадиган асосий мезонлар.	1	
2	Маънавий ва моддий ҳаёт уйғунлиги.	1	
	Мустақиллик – маънавий тикланиш ва юксалиш		
3	Миллий ғоя ва маънавий ҳаёт. Маънавият ва жамиятнинг янгилиниши.	1	
4	Ислохотлар ва уларнинг маънавий мезони.	1	
	Маънавиятга таҳдид – ўзлигимиз ва келажагимизга таҳдид		
5	Глобаллашув жараёнлари ва маънавий таҳдидлар.	1	
6	Фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя	1	
	Ватанимиз тараққиётининг мустақкам пойдевори		
7	Инсон қалбига йўл	1	
8	Энг буюк жасорат	1	
9-10	Ўтилган мавзулар юзасидан давра суҳбатлари ва амалий машғулотлар		2
	- музейларга, галереяларга, хотира майдонларига, тарихий обидаларга, зиёратгоҳларга саёҳат; - олимлар, шоирлар, ёзувчилар, меҳнат фахрийлари, сиёсат арбоблари билан учрашувлар; - маънавият йўналишидаги слайдлар, фильмлар, фотосуратларни томоша ва муҳокама қилиш; - миллий ва маҳаллий урф-одат намуналари билан танишиш, уларда иштирок этиш;		

Мавзу: Маънавийт – инсоннинг улгайиш ва куч-қудрат манбаидир

Маънавийтни англаш
(2 соат)

1-дарс: Маънавийт – бекиёс куч

Маънавийтни шакллантирадиган асосий мезонлар
(1 соат)

Истиқлол ва маънавий янгиланиш зарурати. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Халқимизнинг бетакрор турмуш ва тафаккур тарзи. Олижаноб фазилатлар, комиллик белгилари. Ислом дини – халқимиз тарихи, маданияти ва маънавийтининг таркибий қисми. Инсоният тарихи. Маънавийт – инсоннинг, халқнинг, жамият ва давлатнинг буюк бойлиги ва куч-қудрат манбаи. Оила тарбияси – маънавий камолот пойдевори. Маҳалла – маънавийт ва тарбия ўчоғи. Таълим-тарбия бирлиги – шарқона ҳаёт фалсафаси.

2-дарс: Маънавий ва моддий ҳаёт уйғунлиги
(1 соат)

Моддий ва маънавий олам – инсоннинг қўш қаноти. Руҳий ва моддий олам. Халқимизнинг асрий орзулари. Иқтисодий тараққиёт ва маънавий юксалиш жараёнларининг уйғун ривожланиши. Мустақиллик нафақат иқтисодий, балки маънавий имкониятлар манбаи. Ҳалоллик, поклик, мардлик, саховат, камтарлик, инсоф-диёнат фазилатлари. Лоқайдлик, бепарволик, манфаатпарастлик, хиёнат ва сўтқинлик иллатлари. Бир-бирини инкор қиладиган икки жил ҳаётий қараш, миллий ўзлик. Виждон поклиги ва бедорлиги, инсонни англаш ва тушуниш.

Мавзу: Мустақиллик – маънавий тикланиш ва юксалиш.
(2 соат)

3-дарс: Миллий ғоя ва маънавий ҳаёт.

Маънавийт ва жамиятнинг янгиланиши.
(1 соат)

Миллий ғоянинг узвий-таркибий қисмларини ташкил қиладиган комил инсон, ижтимоий ҳамкорлик, миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенглик. Миллий ғоянинг теран мазмуни. Маънавий тикланиш ва янгиланиш

эҳтиёжи. Тил - маънавият кўзгуси. Ватанга муҳаббат - муқаддас туйғу. Она тили - миллат руҳи. "Давлат тили ҳақида" ги қонун.

4-дарс: Ислоҳотлар ва уларнинг маънавий мезони. (1 соат)

Инсон манфаатлари - устувор пировард мақсад. Ислоҳотлар - кенг қамровли янгиланиш ва ўзгаришлар асоси. Ис-лоҳотлар инсон ва унинг фаровонлигига қаратилган сиёсат. Демократия, аввало, маънавий мезонлар асосида бошқари-ладиган, кучли, ҳуқуқий давлат, кучли фуқаролик жамияти демақдир. Мустақилликнинг босқичма-босқич ривожланиш йўлидаги афзаллиги. Ижтимоий соҳага давлатнинг асосий эътибори.

Мавзу: Маънавиятга таҳдид - ўзалигимиз ва келажагимизга таҳдид (2 соат)

5-дарс: Глобаллашув жараёнлари, мафкуравий таҳдидлар. (1 соат)

Глобаллашув феномени ва мафкура полигонлари. Ўзбекистон маърифий дунё билан ҳамкорлик, тинчлик ва эркин, фаровон ҳаёт тарафдори. "Оммавий маданият" тушунчаси, "Оммавий маданият" - замон воқелиги, "Оммавий маданият" таҳдиди. Ахлоқсизлик - маданият эмас. Ор-номус, уят ва андиша, шарму ҳаё, ибо ва иффат - юксак ахлоқий туйғулар. Огоҳлик ва ҳушёрлик - маънавиятнинг қудратли кучи. Инсон маънавиятининг юксалиши унинг иродасини мустаҳкамлайди.

6- дарс: Бугунги кунда фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя (1 соат).

Бугунги кунда фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатта қарши маърифат билан курашишнинг ҳар қачонгидан кўра муҳим аҳамият касб этиши. Мафкуравий иммунитет, мустаҳкам ирода ва соғлом дунёқараш. Аҳиллик, ҳавас ва хайрихоҳлик фазилатлари. Ирода - мустаҳкам ишонч. Соғлом дунёқарашнинг аҳамияти, инсон ҳамда фуқароларнинг жамият тараққиёти ва уни

янгилашга, маънавий ҳаётимизни турли таҳдид ва хуружлардан ҳимоя қилиш масаласига бўлган ўз бурчи ва маъсулиятини айнан ана шу асосида аниқлаб олиш зарур.

Мавзу: Ватанимиз тараққиётининг мустаҳкам пойдевори (2 соат).

7- дарс: Инсон қалбига йўл (1 соат).

Мактаб – улуғ даргоҳ, устоз – буюк зот. Маънавиятни кудратли кучга айлантириш вазифаси. Инсон қалбига йўл, аввало таълим-тарбиядан бошланади. Дунё иморатлари ичида энг улуғи мактаб бўлса, касбларнинг ичида энг шарафлиси ўқитувчилик ва мураббийликдир. Оммавий ахборот воситалари маънавий-маърифий минбар. Адабиёт – сўз санъати, халқ қалбининг ифодачиси. Санъат – кучли тарбия воситаси ва руҳий камолот манбаи. Тасвирий ва монументал санъат асарлари - маънавий янгиланиш тимсоллари.

8-дарс: Энг буюк жасорат (1соат).

Маънавий жасорат – энг буюк жасорат.

Фидойиллик – буюк қалб ва метин ирода далили. Маънавият – узлуксиз жараён. Фидойи инсонлар – халқ фаҳри ва гурури, маънавий жасорат ҳисси билан яшаш. Мустақиллик халқимизнинг энг буюк маънавий жасорати, маънавий юксалишнинг давомли йўли. Маънавий юксалиш сари доимий интилиш. Халқ – улуғ ва шарафли йўлдаги қарвон. Халқимизнинг умрбоқий фазилатларига ишонч.

**Ўтилган мавзулар юзасидан давра суҳбати
ва амалий машғулотлар (2 соат).**

Халқ – бамисоли улуғ ва шарафли йўлдан илгарилаб бораётган улкан қарвон. Халқнинг қалбида не-не авлодларга мерос енгилмас куч – маънавият.

И. А. Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарини юзасидан ўтказиладиган дарслар учун маърузалар.

1. МУҚАДДИМА

Биз бугун – халқимиз демократик давлат ва фуқаролик жамияти қуриш йўлида улкан натижаларга эришаётган бир замонда яшамоқдамиз.

Бизнинг озод, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш йўлида эришаётган ютуқларимизни халқро ҳамжамият тан олмақда. Биз халқимизнинг дунёда ҳеч кимдан кам бўлмаслиги, фарзандларимизнинг биздан кўра кучли, билимли, доно ва албатта бахтли бўлиб яшашини учун бор куч ва имкониятларимизни сафарбар этар эканмиз, бу борада маънавий тарбия масаласи беқиёс аҳамиятга эга.

Агар биз бу масалада ҳушёрлик ва сезгирликни, қатъият ва масъулиятимизни йўқотсак маънавиятимиздан, тарихий хотирамиздан айрилиб, ўзимиз интилган тараққиёт йўлидан четта чиқиб қолишимиз мумкин.

Кўп асрлик тарихимиз давомида бундай хатарларни кўп кўриб, жабрини тортганмиз. Шундай асоратлар туфайли тилимиз, динимиз ва маънавиятимиз хавф остида қолганлигини унутмаслигимиз зарур. Чунки, ўз тарихини билмайдиган, кечаги кунини унутган миллатнинг келажаги йўқ.

Собиқ мустабид тузум миллий маънавиятни ривожлантиришга йўл қўймаган, халқимиз табиатига ёт мафқурани зўравонлик билан жорий этишга ҳаракат қилган.

Халқимизнинг табиатига хос бўлган юксак маънавияти неча асрлар давомида бизни не-не бало-қазолардан, тўфон, бўронлардан асраб келмоқда.

Ҳар қандай мураккаб шароитларда ҳам ота-боболаримиз ўзлигини йўқотмасдан, маънавий ҳаёт мезонларига амал қилиб, комиллик сари интилиб яшаган.

Ҳеч қайси халқ ёки миллатнинг тафаккури, турмуш тарзи, маънавий қарашлари ўз-ўзидан бўш жойда шаклланиб қолмайди. Уларнинг вужудга келиши ва ривожига аниқ тарихий, табиий ва ижтимоий омиллар асос бўлади.

Масалан, Шарқ оламида, Ўрта Осиё шароитида жамоа бўлиб яшаш туйғуси гоят мужим аҳамиятга эга. Бу ҳудудда аҳоли азалдан водийларда, катта сув манбалари бўйида яшаб келган, атрофи чўл-саҳролар билан ўралган минтақа шароити ана шу миллат ва элатларнинг бир-бирига мослашиб, яқин елкадош бўлиб яшашини тақозо этган.

Ота-боболаримиз неча асрлар мобайнида шу бешоён миятақада қандай ҳамжиқат бўлиб яшаб келган бўлса, бутун ҳам тарихий шароитнинг ўзи Ўрта Осиё халқларини айнан ана шундай дўстлик ва ҳамкорлик руҳида ҳаёт кечиришга даъват этмоқда.

Ғарб оламида эса одамларнинг ҳаёт тарзида жамоавийликдан кўра индивидуализм, шахсий манфаат тамойиллари устун туради.

Мана шундай тарихий ҳақиқатни англамайдиган ва англашни истамайдиган чет элдаги баъзи сиёсатчи, арбоблар нафақат сиёсат ва иқтисод, балки маънавият бобида ҳам бизга ақл ўргатишга, азалий ҳаёт тарзимиз, руҳий дунё-мизга ёт бўлган қарашларни мажбуран жорий этишга уринмоқда.

Бундай кучларнинг ғаразли мақсади аввало бой ва қадимий маънавиятимизга қарши қаратилган. Улар халқимизни қадимий бебаҳо бойликдан жудо қилиш учун зўр бериб уринмоқдалар.

Негаки, дунёдаги зўравон кучлар қайси бир халқ ёки мамлакатни ўзига тобе қилмоқчи бўлса, аввало, уни қуролсизлантиришга, яъни энг буюк бойлиги - маънавиятидан жудо қилишга уринади.

Бу дунёда табиатда ҳам, жамиятда ҳам бўшлик бўлмайди. Қайдадир бўшлик пайдо бўлгани, ҳеч шубҳасиз уни албатта кимдир тўлдиришга ҳаракат қилади.

Ҳозирги кунда ана шундай маънавий бўшликни тўлдиришга уриниб, ўзининг ғаразли мақсадларини амалга оширишни ўйлаганлар кўп.

Шу ўринда Президентимизнинг таъбири билан айтганда: “Ҳозирги кунда гоъвий муқолифларимиз, маънавиятимизга қарши кучлар аҳоли-мизга, айниқса ёшларимизга нисбатан ахборот хуружлари уюштиришга, “оммавий маданият” шаклидаги пухта шикобланган таҳдид ва таъсирлар ўтказишга уринмоқда.

Ҳаммамизга аён бўлиши керакки, “ахборот асри” деб ном олган ХХI асрда ҳеч қайси давлат ёки жамият ўзини темир девор билан ўраб яшай олмайди. Айни пайтда, аҳвол шундай экан, деб қўл қовуштириб ўтириш ҳам тўғри келмайди, бундай таҳдидларга жавобан, биз ҳам, содда бўлмасдан, зарур чора-тадбирларни кўришимиз керак”⁷.

⁷ И.А.Каримов. “Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини ақс этириш”. - Т.: 2009, 13-бет.

Шунинг учун ҳам бу Шарқ ёки Ғарб мамлакатлари бўладими, олис Африка ёки Осиё қитъаси бўладими, маънавиятига қарши таҳдид пайдо бўлса, ҳар бир халқ таъбишга тушибди табиий. Муҳим ижтимоий-сиёсий аҳамиятга эга бўлган ушбу муаммони кенг миқёсда дунёнинг барча мамлакат ва халқлари ҳаётига дахлдор масала сифатида ўрганиш, таҳлил қилиш ва баҳолаш мақсадга мувофиқдир.

Маънавий таҳдид – аввало тили, дини, эътиқодидан қатъий назар, ҳар қайси одамнинг том маънода эркин инсон бўлиб яшашига қарши қаратилган, унинг айнан руҳий дунёсини издан чиқариш мақсадини кўзда тутадиган мафкуравий, ғоявий ва информацион хуружлардир.

Бундай мафкуравий хуружлар миллий ва диний томирларимизга болта уришни, улардан бизни бутунлай узиб ташлашни кўзлайди.

Агар биз бундай хатарларга қарши ўз вақтида курашмасак, турли зарарли оқимлар бизнинг юртимизга ҳам шиддат билан ёпирилиб киради. Ёшларимизни ўз гирдобига тортиб кетиши оқибатида улар фақат бир кунлик ҳаёт билан яшайдиган худписанд кимсаларга айланиб қолиши мумкин.

Ҳозирги кунда маънавиятимизни асраш учун ҳар қайси инсон ўзлигини англаши, аждодлар меросини ўзлаштириши, мустақил фикрлаши, дахлдорлик туйғуси билан яшаш зарур.

2. МАЪНАВИЯТНИ АНГЛАШ

Маънавият тушунчасининг илмий, фалсафий, адабий ёки оддий тилда ифодаланган кўплаб таърифларини келтириш мумкин. Бу масала бўйича бир-биридан фарқ қиладиган фикр-мулоҳазаларни учратганда уларни ҳар қайси муаллифнинг ўзига хос дунёқараши, мушоҳада тарзи ифодаси сифатида қабул қилиш ўринли.

Маънавият тушунчасининг маъмуни фақат «маъни», «маъно» деган сўзлар доирасида чегараланиб қолмайди. Бу тушунча ҳар қайси одам, миллат ва халқ ҳаётида алоҳида ўрин тутаяди.

Маънавият – инсонни руҳан покланиш қалбан улғайишга чорлайдиган, одамнинг ички дунёси, иродасини бақувват, иймон-эътиқодини бутун қиладиган беқиёс куч, унинг барча қарашларининг мезонидир.

Маънавият тушунчаси жамият ҳаётидаги ғоявий, мафкуравий, маърифий, маданий, диний ва ахлоқий қараши

ларни ўзидан тўла мужассам этади.

Маънавиятнинг негизи ва маъно - мазмунини белгилайдиган асосий хусусиятлар:

1. Инсоннинг руҳан покланиши ва қалбан улғайиши;
2. Одамнинг ички дунёси ва иродасини бақувват, иймон-эътиқодини бутун қилиши.

Одамзотнинг маънавий бойлигини белгилаб берадиган асосий мезон:

Оллоҳнинг ўзи бизга буюргандек комил инсон бўлиш, ҳалоллик ва адолат билан ҳаёт кечириш каби фазилатларни англаш, уларга эга бўлиш ва амал қилиб яшаш.

3. МАЪНАВИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРАДИГАН АСОСИЙ МЕЗОНЛАР

Халқ ёки миллатнинг маънавиятини, унинг тарихи, урф-одатлари ва анъаналари, ҳаётий қадриятларидан айри ҳолда тассавур этиб бўлмайди. Бу борада энг муҳим омиллар маънавий мерос, маданий бойликлар, кўҳна тарихий ёдгорликлар ҳисобланади.

Бу кўҳна тупроқда милодгача ва ундан кейин қурилган мураккаб сув ишшоотлари, ҳали-ҳануз ўзининг кўрку тароватини сақлаб келаётган осори-атиқаларимиз ўлка-мизда қадимдан деҳқончилик ва ҳунармандчилик маданияти, меъморлик ва шаҳарсозлик санъати юксаклигидан далолат беради. Мамлакатдаги тўрт мингдан зиёд моддий-маънавий обида умумжаҳон мероси сифатида ЮНЕСКО рўйхатига киритилган.

Аждодлар даҳоси билан яратилган энг қадимги тошёзув ва битиклар, халқ оғзаки ижоди намуналари, минг-минглаб қўлёзмалар, қимматбаҳо асарлар буюк маънавий меросимиздир.

Бундан қарийб уч минг йил аввал Хоразм воҳасида яратилган «Авесто» олис ота-боболаримизнинг ақл-заковати, қалб кўри намунасидир. «Авесто» бу кўҳна ўлкада, бугун биз яшаб турган тупроқда қадимдан буюк маданият бўлганлигидан гувоҳлик беради. Унинг туб маъно-моҳиятини белгилаб берадиган «эзгу фикр, эзгу сўз, эзгу амал» тамойили бизнинг бугунги маънавий идеалларимиз билан ҳам узвий боғлиқ.

Халқ оғзаки ижодининг ноёб дурдонаси «Алпомиш» дostonи миллатимизнинг ўзлигини намоён этадиган қаҳрамонлик кўшиғидир. Алпомишнинг 7 ёшда биринчдан ясалган 14 ботмонлик ёйдан ўқ отиб алп номга эга

бўлишида кўп асрлик миллий давлатчилигимизнинг бадиий ифодаси бор. Ота-боболаримиз ўқ-ёйни ҳокимият нишони деб ҳисоблаганлар. Алп дегани ҳокимият эгаси эканлигини билдирган.

Наврўз⁸ байрами ҳаёт абадийлиги, табиатнинг устувор кудрати ва чексиз саховати кўп минг йиллик миллий киф-фамиа, олижаноб урф - одатларимизнинг бетакрор ифодаси бўлиб келмоқда. Наврўз фалсафаси аجدодларимиз маънавий камолининг яна бир тасдиғидир.

Муқаддас динимиз маънавиятнинг юксалиши билан боғлиқ мезонлардан бири. Дин азалдан инсон маънавиятининг таркибий қисми сифатида одамзотнинг юксак идеаллари, ҳақ ва ҳақиқат, инсоф ва адолат тўғрисидаги орзу- армонларини ўзида мужассам этган ғоя ва қарашларнинг олий бир тизимидир.

Буюк мутафаккир ва алломаларимиз ислом маданиятини ривожлантиришга бетакрор ҳисса қўшиб келишган.

Имом Бухорий мусулмон оламида “муқаддислар султони” дея улкан шухрат қозongan, унинг энг ишончли ҳадислар тўплами “Ал-жомъе-ас-саҳиҳ”⁹ шитоби ислом динида Қуръони каримдан кейинги иккинчи манба ҳисобланади.

Абу Исо Муҳаммад ибн Исо Термизийнинг маънавий мероси “Сунани Термизий”¹⁰ асари ҳам мусулмон оламида юксак қадрланади.

Имом Мотуридий ислом оламида «Мусулмонларнинг эътиқодини тузатувчи» деган юксак шарафга муяссар бўлган. У асос солган мотуридия мактаби ғоялари ислом динимиз асосини тўғрилиқ, эгулик ва инсонийликдан иборат деб билладиган жамики мўмин-мусулмонларнинг қарашлари билан ҳамоҳанг эди.

Ислом ҳуқуқшунослигининг улкан намояндаси Бурҳониддин Марғиноний Шарқ оламида “Дин ва миллатнинг ҳужжати” унвонига сазовор бўлган. Унинг 57 китобдан

⁸ В.Т.Ражапов. “XX асрнинг 80-йилларида Ўзбекистонда маданият соҳасидagi ўзгаришлар ва муаммолар” т.ф.н., дисс -Н.: 2008, 57-бет.

⁹ И.А.Каримов. “Юксак маънавият-енгилмас куч”-Т.: “Маънавият”, 2008, 38-бет.

¹⁰ И.А.Каримов. “Юксак маънавият-енгилмас куч”-Т.: “Маънавият”, 2008, 39-бет.

иборат “Ҳидоя - тўғри йўл” номли асари саккиз асрдан буён энг мукаммал ҳуқуқий манба бўлиб келмоқда.

Баҳовуддин Нақшбандга ота-боболар чин дилдан ихлос қўйиб, уни “Баҳовуддин балоғардон” деб таърифлашган. Унинг «Дилинг Оллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсин», деган ҳикматида динимизнинг олижаноб маъно-моҳияти ифодаланган.

Муҳаммад Мусо Хоразмий ўнлик саноқ системасини, алгоритм, алгебра тушунчаларини дунёда биринчи бўлиб илм-фанга жорий этди.

Аҳмад Фарғоний Европада Аль-Фраганус номи билан машҳур бўлган. XVI асрдан бери Ойдаги кратерлардан бири ана шу машҳур аллома юрдошимиз номи билан аталиб келинмоқда.

Абу Райҳон Беруний фаолиятига баҳр берар экан, Америка фан тарихчиси Сартон XI асрни “Беруний асри” деб таърифлайди.

Абу али Ибн Синонинг “Тиб қонунлари” асари неча асрлардан бери Европанинг энг нуфузли олий даргоҳларида асосий тиббиёт дарслиги сифатида (Туркия Жумҳуриятининг Анкара шаҳрида Ибн Сино тиббиёт маркази ҳозирги кунда ҳам фаолият юритиб келмоқда) ўқитиб келинмоқда.

Маҳмуд-аз-Замаҳшарий жисмоний ногиронлигига қарамай, дунёнинг қўплаб мамлакатларига сафар қилган, араб тили грамматикасини мукаммал тарзда ишлаб чиққан.

Соҳибқирон Амир Темур буюк салтанат барпо этиб, давлатчилик борасида ҳам амалий, ҳам назарий мерос қолдирди. Темур тузуклари бугунги кунда ҳам долзарб аҳамиятга эга.

Мирзо Улугбек 40 йил Мовароуннаҳрни бошқарди, бу даврда тинчлик, тотувлик, илм-фан, маданият ривожига катта ҳисса қўшди, унинг «Зижи Қўрагоний» жадвалида минглаб юлдузлар ҳақида илмий маълумотлар берилди. Бу маълумотларнинг тўғрилигини бугунги замонавий асбоблар ҳам тасдиқламоқда.

Алишер Навоий ўзбек халқи маънавий дунёсининг шаклланишига гоят кучли ва самарали таъсир кўрсатди. Алишер Навоий халқимизнинг онги ва тафаккурида, бадий маданияти тарихида бутун бир даврни ташкил этадиган буюк шахс, миллатимизнинг гурури, шаъну шарафи.

Бирон бир халқнинг маънавиятига хос қадриятларининг бошқа халқлар томонидан тан олиниши ана шу халқ тарихига нисбатан чуқур ҳурмат ифодасидир. Хорижий элларда буюк аждодларимизнинг сўнмас даҳосига кўрсатилаётган

ҳурмат - эҳтиром, турли мамлакатларда уларнинг ҳаёти ва фаолиятига доир эълон қилинаётган илмий ва бадиий асарлар, улар хотирасига барпо этилаётган ёдгорликлар мисолида ҳам ўз ифодасини топмоқда.

Шулар қаторида Бельгияда Ибн Синога, Латвияда Мирзо Улугбекка, Москва, Токио, Боку шаҳарларида Алишер Навоийга, Миср пойтахти Коҳира шаҳрида Аҳмад Фарғоний хотирасига қўйилган муҳташам ҳайкалларни эслаш жоиз. Тарихимизнинг қайси даврини олмайдик, юртимизда илму фан, юксак маънавиятга интилиш ҳеч қачон тўхтамаган.

Масалан, чоризм мустамлакаси даврида маърифат ғоясини баланд кўтариб чиққан жадид боболаримизнинг фаолияти бунга ёрқин мисол бўла олади.

Маҳмудхўжа Бехбудий, Мунавварқори, Абдулла Авлоний, Ибрат, Фитрат, Чўлпон, Қодирий, Усмон Носир каби юзлаб маърифатпарварларнинг эзгу ишлари авлодлар хотирасидан асло ўчмайди.

Ана шу аждодларимиз илмий - ижодий мероси диёримизда Қори Ниёзий, Тошмуҳаммад Саримсоқов, Саъди Сирожиiddинов, Обид Содиқов, Собир Юнусов, Яҳё Ғуломов, Бўрибой Аҳмедов, Ойбек, Ғафур Ғулом, Абдулла Қаждор, Зўлфия, Саид Аҳмад, Озод Шарофиiddинов, Лутфихоним Саримсоқова, Ҳалима Носирова, Олим Хўжаев, Разаоқ Ҳамроев сингари номлари дунёга машҳур илм, фан, адабиёт, маданият, санъат арбобларининг етишиб чиқишига замин бўлиб хизмат қилди.

Тарихимизда бундай беназир сиймоларнинг мавжудлиги ўзига хос бир феномен - яъни ўта ноёб ҳодисадир. Бу эса нафақат бугунги, айни пайтда, эртанги, авлодларимизнинг ҳам маънавий бойлигига айланиб, халқимизга куч-қувват ва мадад бериши муқаррар.

Оиланинг ўрни ва таъсири ҳар қайси миллатнинг ўзига хос маънавиятини шакллантиришда ва юксалтиришда беқим-ёсдир. Чунки, инсоннинг энг соф ва покиса туйғулари, илк ҳаётий тушунча ва тасаввурлари оила бағрида шаклланади. Маънавий мезон ва қарашлар-яқшилиқ, эзгулик, олижаноблик, меҳр-оқибат, ор-номус ва андиша каби муқаддас тушунчаларнинг пойдевори оила шароитида қарор топади.

Оиладаги муҳит таъсирида маънавиятнинг илк куртаклари намоён бўла бошлайди. "Қуш уясида кўрганини қилади", деган мақол мана шу азалий ҳақиқатни яққол акс эттиради. Бу ёруғ дунёда ҳаёт бор экан, оила бор. Оила бор экан, фарзанд деб аталмиш бебаҳо неъмат бор. Фарзанд бор экан, одамзод ҳамиша эзгу орзу ва интилишлар билан

лшайди. Мухтасар қилиб айтганда, ҳаммамизга аён бўлиши табиийки, оида соғлом экан, жамият мустақкам. Жамият мустақкам экан, мамлакат барқарордир.

Маҳаллалар азалдан чинакам миллий қадриятлар маскани бўлиб келди. Ҳазро меҳр-оқибат, аҳиллик ва тотувлик, эҳтиёжманд, ёрдамга муқтож кимсалар ҳолидан хабар олиш, етим-есирлар бошқни силаш, тўй-томоша, ҳашар ва маъракаларни бамаслаҳат ўтказиш, яқини - ёмон қунларда бирга бўлиш каби халқимизга хос урф-одатлар, анъаналар маҳалла¹¹ муҳитида шаклланган.

Давлатимиз тарихида маҳалла тушунчаси Конституциямига киритилиб, унинг жамият бошқарувидаги ўрни ва мақоми белгилаб қўйилди. Айни пайтда у «Кучли давлатдан кучли жамият сари» деган тамойилнинг амалий ифодаси бўлиб, маънавий ҳаётимизни мустақкамлаш ёки авлодимизнинг онги-тафаккурини замонавий асосда шакллантириш борасида муҳим аҳамият касб этмоқда.

Таълим-тарбия тизими маънавийнинг шакллантиришга бевосита таъсир қиладиган яна бир муҳим ҳаётий омил бўлиб ҳисобланади. Илму маърифат, таълим-тарбия инсон камолоти ва миллат равнақининг энг асосий шарти ва гарови бўлган. Мақтаб, таълим-тарбия масаласи давлат ва жамият назоратида бўлиши асосий қонунимида белгилаб қўйилган. Шу билан бирга бу кенг жамоатчилик, бутун халқимизнинг иштироки ва қўллаб - қувватлашини талаб қиладиган умуммиллий масаладир.

Таълим-тарбия соҳасида кейинги йилларда амалга оширилган улкан ишларимиз биз кўзлаган эзгу-ниятларимига эришиш, ҳеч кимдан кам бўлмайдиган ҳаёт барпо этиш, халқимизнинг маънавий юксалиши йўлида мустақкам замин яратди.

¹¹ Ш. Жалилов. "Кучли давлатдан-кучли жамият сари" -Т.: "Ўзбекистон", 2001, 123-156-бетлар.

4. МАЪНАВИЙ ВА МОДДИЙ ҲАЁТ УЙГУНЛИГИ.

Маънавиятнинг инсон ва жамият ҳаётидаги моҳияти ва аҳамияти ҳақида фикр юритганда одам ҳаёти ва фаолиятидаги моддий ва маънавий асослар бир-бирига нисбатан қандай ўрин тутиши, уларнинг қайси бири устуворлик касб этиши ҳақида турли-туман, зиддиятли қарашлар мавжуд бўлганлиги ва бундай тортишувлар ҳозиргача давом этаётганлигига эътиборни қаратиш лозим.

Ана шундай тушунча, тасавурлар асосида материализм ва идеализм каби таълимотлар майдонга чиқди. Тараққиётнинг турли даврларида бундай баҳслар соф назарий доирадан чиқиб, маълум бир тузум ёки давлатнинг расмий мафкураси мақомини олди.

Биз яшаётган ҳаёт ягона яхлит бир воқелиқдир. Шундай экан, моддий эҳтиёжларни инсоннинг руҳий оламга қарши қўйиш, улардан бирини устун қўйиб, тификликнинг асосий мақсади сифатида қабул қилиш бир ёқлама қараш ифодаси, деб айтсак хато бўлмайди.

Одамнинг руҳий дунёсини менсимаслик, уни иккинчи ўринга қўйиш охир-оқибатда жамият ҳаётини инқирозга олиб келиши муқаррар эканлиги тарихда кўп марта исботланган.

Шунинг учун ҳам инсонга хос орзу-интилишларни рўёбга чиқариш учун зарур бўлган моддий ва маънавий оламни бамисоли парвоз қилаётган қушнинг икки қанотига қиёслаш мумкин. Қачонки, ана шу муҳим икки омил умумлашса, қуш қанотига айланса, шундагина инсон жамият, давлат ҳаётида юксалиш жараёни бўлади.

5. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЙ ҲАЁТ.

Миллий давлат қуришга азму қарор қилган халқ эски ижтимоий тузумдан янги тузумга ўтишда ягона мақсад — миллий ғояни таянч ва суянч деб билади.

Миллий ғоя — аجدодлардан авлодларга ўтиб, асрлар давомида эъзолаб келинаётган, шу юртда яшаётган ҳар бир инсон ва бутун халқнинг қалбида чуқур илдиз отиб, унинг маънавий эҳтиёжига ва ҳаёт талабига айланиб кетган, миллатнинг энг эзгу орзу-интилишлари ва умид-мақсадларидир.

Истиқлолнинг илк кунларидан бошлаб биз миллий ғоямизнинг энг асосий тамойилларини белгилаб олдик. Миллий ғоямиз шу юртда яшаётган барча одамларнинг олижаноб ниятларини, ҳаётий манфаатларини мужассам

этадиган юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги деган юксак тушунчаларни ўз ичига олади.

Ана шу юксак тушунчалар билан бирга миллий гоъмизнинг узвий таркибий қисмларини ташкил қиладиган комил инсон, ижтимоий ҳамкорлик, миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенглик каби тамойилларни маънавий-маърифий ишларнинг марказига қўйиш, уларни янги босқичга кўтариш ёш авлодни ҳар томонлама мустақил фикрлайдиган етук дунёқараш эгалари этиб тарбиялашдан иборат.

1. Юрт тинчлиги	5. Ижтимоий ҳамкорлик
2. Ватан равнақи	6. Миллатлараро тотувлик.
3. Халқ фаровонлиги	7. Динлараро бағрикенглик.
4. Комил инсон	

6. МАЪНАВИЯТ ВА ЖАМИЯТНИНГ ЯНГИЛАНИШИ

Янги жамият пойдеворини барпо этишда эркин фуқаро маънавиятини шакллантириш жараёни юртимизда ўта мураккаб шароитда - мустабид шўро тизими барбод бўлган ва янгича ижтимоий муносабатлар қарор топаётган кескин бир вазиятда юз берди.

Мана шундай қалтис даврда юртимизда тинчлик ва барқарорликни сақлаб қолиш мақсадида 1990 йил 24 март куни Олий Кенгашнинг биринчи сессиясида СССР ҳудудидаги республикалар орасида биринчи бўлиб, президентлик бошқаруви жорий этилди.

Ўша сессия мажлисида айнан маънавият масаласига алоҳида тўхталиб, миллий кадриятлар, тарихий аъёналар, умуминсоний маънавий бойликлар билан ҳисоблашмаслик жамиятимизга қанчадан-қанча зарар келтиргани таъкидланди.

Бу борадаги асосий ишларимиз биринчи навбатда миллий маданиятимиз, халқнинг маънавий бойлиги илдиэларига эътибор бериш, эътиқод эркинлигини таъминлаш, маърифат ва маданиятнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, ўсиб келаётган авлоднинг маънавий тарбиясига жавобгарлик ҳисси билан ёндопиш, маънавий бурчимизни оқлаш зарурлиги айтилган эди.

Бу сўзлар ҳали истиқлолимиздан бир йилу тўрт ой олдин, Олий Кенгаш минбаридан, айнан она тилимизда айтилган, миллатимиз, халқимизнинг келажаги, унинг маънавий ҳаётини бойитиш масаласи ана ўша даврдаёқ белгилаб берилган эди.

Ўзликни англаш, миллий онг ва тафаккурнинг ифодаси,

авлодлар ўртасидаги руҳий-маънавий боғлиқлик тил орқали намоён бўлади. 1989 йилнинг 19 октябрь куни бир ярим асрлик қарамликдан сўнг мамлакатимизда ўзбек тили давлат тили деб эълон қилинди.

1992 йил 7 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон конституциясида давлат тилининг мақоми ҳуқуқий жиҳатдан аниқ белгилаб мустаҳкамлаб қўйилди.

1993 йил 2 октябрда «Лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосини жорий этиш тўғрисида»ги Қонун қабул қилинди. Ҳозирги кунда бу ишмо ҳаётимизнинг ажралмас қисмига айланиб бормоқда.

Инсон ўзлигини англагани, насл-насабини чуқурроқ билгани сари Ватанга муҳаббат туйғуси улғая боради. Дунёда мамлакат кўти, лекин бу оламда она юртимиз, Ўзбекистонимиз янаша ягона. Мана шу улғу туйғу ҳаёт мазмунига айланиши керак. Ватан туйғусини яқлит ҳолда, яъни дунёда ягона ўзбек миллати бор, ҳоҳамлик, фарғоналик, сурхондарёлик ўртасида ҳеч қандай миллий фарқ йўқ, уларнинг барчаси ўзбек халқининг фарғанди.

Бугунги кунда ёшларимиз ўзбекча ном ва шiorларни, лавҳаларни кўриб, уларни одатий ҳол деб тасаввур қилади. Ваҳоланки, яқин тарихимизда бу манзара бутунлай бошқача кўринишда эди. Жой номлари юртимиз тарихи, ҳаёти, маданиятига алоқадор бўлмаган исмлар билан аталар эди. Совет мафқураси одамзотни тарихий хотира, Ватан туйғусидан жудо қилишга қаратилган эди.

Аждодларимиз ўзлари яшайдиган маҳалла, шаҳар, қишлоқлар номларини танлашга натта эътибор беришган. Масалан: Тошкентнинг 12 дарвозасига қўйилган Самарқанд, Бешёғоч, Кўкча, Чиватой, Сағбон, Лабақ, Тахтапул, Қорасарой, Камолон, Қўймас, Қўнон, Қашқар деган номлар ўзининг аниқ тарихий-географик маъноси билан ажралаб туради.

Бугун биз демократик дунёвий давлат берпо этмоқдамиз. Бу давлат аввало дунёвий тараққиётта, унинг илмор ютуқ ва натижаларига таянади.

Айни пайтда, дунёвийлик бу даҳрийлик дегани эмас. Дин ва диний эътиқод рад этиладиган ҳаёт қандай гайри инсоний кўринишга эга эканлигини биз кечаги тарихимиз мисолидан яқши биламиз. Шу билан бирга жаҳонда ўз ўрнини топишга интиладиган ҳар қандай миллат ва халқ умумбашарий тараққиёт ютуқларини ҳар томонлама чуқур ва пухта эгаллаши шарт.

Агар ҳозирги вақтда дунёвий илм-фан ва технологияларни чуқур ўрлаштирамасак, фақат тарихимиз,

олис аждодларимизнинг кашфиётлари билан мақтаниб, уларга махлиё бўлиб, замон билан ҳамқадам юрмасак, жаҳон майдонида муносиб ўрин эгаллашимиз қийин бўлади. Бу масалага ёндашувда ҳадиси шарифда айтилган «Бу дунёни деб у дунёни, охиратни деб бу дунёни унутманг» деган сўзларни эсдан чиқармаслигимиз зарур.

Миллий урф-одатларимиз халқимиз маънавиятини юксалтиришда тобора муҳим аҳамият касб этмоқда. Бу борада маънавий ҳаётимизнинг узвий қисмига айланиб кетган ҳашар одати истиқлол даврида умуммиллий одат тусини олди. Наврўз ва мустақиллик байрамлари арафасида ўтказиладиган умумхалқ ҳашарлари бунинг тасдиғидир.

Тарихий хотира туйғуси халқ босиб ўтган йўл, унинг муваффақият ва зафарлари, йўқотиш ва қурбонлари, қувонч ва изтироблари ҳолис ва ҳаққоний ўрганилганда чинакам тарих бўлади. 1937-53 йиллардаги мудҳиш қатағонлар даврида Ўзбекистон бўйича 100 минг киши қатағонга учраб, уларнинг 15 минг нафари отиб ташланди.

Бегуноқ қурбон бўлган инсонлар хотирасини абадийлаштириш учун 2000 йили Юнусобод туманида халқимизнинг минглаб фарзандлари қатл этилиб, кўмиб ташланган Бўзсув соҳилидаги Алвасти кўприк деб ном олган жарлик ўрнида шаҳидлар хотираси ҳиёбони, шу номда музей ва жамғарма ташкил қилинди.

2001 йилдан 31 август Қатағон қурбонларини ёд этиш куни, 9 май Хотира ва қадрлаш куни сифатида нишонлана бошланди.

Жамият тафаккурини бутунлай янгилаш бир-икки йиллик иш эмас, узоқ ва узлуқсиз давом этадиган жараён. Айни вақтда, биз жамият тафаккурини янгилашнинг инқилобий усулларига, бу жараённи суъбий равишда четдан туриб зўравонлик йўли билан тезлаштиришга қаратилган уринишига қаршимиз.

Биз барча соҳаларда, жумладан, маънавий соҳада ҳам тарихий-эволюцион ислоҳотлар тарафдоримиз ва бунга қатъий амал қиламиз.

7. ИСЛОҲОТЛАР ВА УЛАРНИНГ МАЪНАВИЙ МЕЗОНИ.

Биз ўз мустақиллигимизни қўлга киритиб, янги тараққиёт йўлига қадам қўйганимиздан сўнг, янги, эркин бозор муносабатларига асосланган ҳуқуқий давлат, демократик жамият барпо этишга киришдик.

Бу борада халқимизнинг ҳаёт тарзи, миллий анъана ва

қадриятларимизни, аҳолининг руҳи ва кайфиятини ҳисобга олган ҳолда бутун дунёда ўзбек модели сифатида тан олинган тараққиёт моделини ишлаб чиқдик. Унинг асосий тамойиллари: иқтисоднинг сиёсатдан ҳоли эканлиги, давлатнинг бош ислохотчи бўлиши, қонун устуворлиги, кучли ижтимоий сиёсат, ислохотларнинг тадрижий, босқичма-босқич амалга ошириш тушунчалари барчамизга яши аён.

Бизнинг ислохотлар сиёсатимизда маънавий мезонлар доимо ҳал қилувчи омил бўлиб келди. Мураккаб ўтиш даврида халқимизнинг бугунги ва эртанги ҳаёти, унинг маънавий оламига зарар етишига, ижтимоий адолат тамойилларининг бузилишига, жумладан, аҳолининг бир қисми ўта бойиб, аксарияти ўта қашшоқликка юз тутишига йўл қўймаслик доим диққат марказида турди. Ислохотлар давомида моддий фаровонликка, айни пайтда, маънавий юксалишга ҳам эришишни асосий мезон деб билганимиз учун жамият ҳаётида мувозанат ва барқарорлик таъминланди.

8. ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИ ВА МАЪНАВИЙ ТАҲДИДЛАР.

Бугун биз тез суръатлар билан ўзгариб бораётган ўта шиддатли ва мураккаб бир замонда яшамокдамиз. Бу давр турлича таърифланиб, ҳар хил номлар билан аталмоқда. Кимдир уни юксак технологиялар даври деса, кимдир тафаккур асри, яна биров ахборотлашув даври сифатида изохламоқда.

Аmmo кўпчиликнинг онгида бу давр глобаллашув даври тарихида таассурот уйвотмоқда. Ҳозирги пайтда ер юзидинг қайси чеккасида қандай воқеа юз бермасин, одамзот бу ҳақда дунёнинг бошқа чеккасида зудлик билан хабар топади. Глобаллашув феномени ҳақида гапирганда, бу атавҷ бугунги кунда илмий-фалсафий ҳаётий тушунча сифатида жуда кенг маънови аниқлигини таъкидлаш лозим.

Глобаллашув жараёнининг ўзига хос жиҳати шундан иборатки, ҳозирги шароитда у мафкуравий таъсир ўтказишининг ниҳоятда ўткир қуролига айланиб, бугунги замонда мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам кўпроқ кучга эга бўлмоқда.

Мана шундай вазиятда одам ўзи мустақил фикрлашга, замонлар сиқовидан ўтган ҳаётий-миллий қадриятларга, соғлом неғида шаклланган дунёқараш ва мустақкам иродага эга бўлмаса ҳар турли маънавий таҳдидларга бардош бериши амри-маҳол.

Тобора кучайиб бораётган бундай хатарларга қарши доимо сергак, огоҳ ва хушёр бўлиб яшашимиз зарур.

Бундай таҳдидларга қарши ҳар томонлама чуқур ўйланган, илмий асосда ташкил этилган, узлуксиз ва мунтазам олиб бориладиган маънавий тарбия билан жавоб бериш мумкин.

Қаердаки бепарволик ва лоқайдлик ҳукм сурса, энг долзарб масалалар ўзи бўларчилиқка ташлаб қўйилса, ўша ерда маънавият энг ожиз ва заиф нуқтага айланади. Ва аксинча, қаерда хушёрлик ва жонқуярлик, юксак ақл-идрок ва тафаккур ҳукмрон бўлса, ўша ерда маънавият қудратли кучга айланади.

9. ФИКРГА ҚАРШИ ФИКР, ҒОЯГА ҚАРШИ ҒОЯ.

Ҳозирги вақтда дунёнинг геополитик, иқтисодий, ижтимоий, ахборот-коммуникация манзарасидаги чуқур ўзгаришлар рўй бераётган, турли мафкуралар тортишуви кескин тус олаётган бир вақтда Президентимизнинг "Ватан ва халқ манфаатларини ҳимоя қилиш, ёш авлодимизни турли таъжовузалардан асрашда фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жақолатга қарши маърифат билан курашиш бугунги кунда ҳар қачонгидан ҳам чуқур маъмуни ва аҳамият касб этмоқда"¹² деган фикрларида маъно кўп. Маълумки, касалликнинг олдини олиш учун организмда унга қарши иммунитет ҳосил қилинади. Биз ҳам фарзандларимизни Ватанга муҳаббат, бой тарихимизга, муқаддас динимизга садоқат руҳида тарбиялаш учун аввало уларнинг қалби ва онгида иммунитетни кучайтиришимиз зарур. Ана шунда жоҳил ақидапарастларнинг «даъвати» ҳам, ахлоқ, одоб тушунчаларини рад этадиган, биз учун мутлақо бегона ғоялар ҳам уларга ўз таъсирини ўтказа олмайди.

Ёш авлодимизни турли маънавий таъжовузалардан ҳимоя қилиш ҳақида гапирганда, эски замонлардан қолиб келадиган номаъқул одатлар: худбинлик ва лоқайдлик, қариндош-уруғчилик ва маҳаллийчилик, коррупция ва манфаатпарастлик, бошқаларни менсимаслик каби иллатлардан жамиятни халос қилиш ҳақида очиқ сўз критичимиз зарур.

Шундай салбий иллатларнинг энг хунук кўриниши ҳасад. Ҳасад туйғуси аввало бошқаларни кўра олмаслик, уларнинг ютуғидан қувониш ўрнига қандайдир куйиниш, ичиқоралик оқибатида пайдо бўлади. Муборак ҳадисларда: «Бировга ҳасад қилишдан сақланинг, чунки олов ўти қандай куйдирса, ҳасад ҳам қилган савоб ишларингизни шундай куйдириб тугатади», деб айтилгани бежиз эмас.

¹² И.А.Каримов "Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини ақс эттириш". - Т.: 2009, 11-бет.

Маънавий ҳаётимизга жиддий хавф соладиган яна бир иллат бу сотқинликдир. Эзгулик ва ҳақиқатга садоқати бўлмаган, уларга ишонмаган одам кўрқинчлидир. Иккита одам, иккита мамлакат ўртасидаги урушни ҳам шундай одамлар бошлаб беради.

Агар биз ақил бўлсак, эл юрт манфаати йўлида бир тан, бир жон бўлиб яшасак, ўзимиздан сотқин чиқмаса, ўзбек халқини ҳеч ким, ҳеч қачон енга олмайди.

Инсоннинг маънавийги юксалиши билан унинг иродаси ҳам кучайиб боради. Ирода – бу аслида мустаҳкам ишонч демакдир. Иродаси бақувват одам ўзига ишонади ва ҳар қандай мураккаб вазифани ўз зиммасига олишдан кўрқмайди. Шунинг учун ҳам юксак иродали инсонга таяниш мумкин.

Лекин бировнинг ҳаётига, ён-атрофда содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга бетараф ва бепарво қараб, шунчаки кузатувчи бўлиб яшайдиган одамдан кўрқинч керак. Чунки уларда на иймон, на ирода бўлади. Улар, ҳатто, ўз халқи ва Ватани тақдирига ҳам бамисоли бегона одамдек қарайди. Бепарво одам душмандан ҳам хавфлироқдир.

Ҳар бир инсон ҳаётида юнг муҳим аҳамиятга эга бўлган ана шундай фикрларни униб-ўсиб келаётган ёшларнинг онгига сингдириш, уларни ҳаёт синовларига бардошли этиб тайёрлаш бизнинг ота-она, устоз, мураббий, раҳбар, раҳнамо сифатидаги, шу юрт фуқароси сифатидаги муқаддас бурчимиздир.

10. ИНСОН ҚАЛБИГА ЙЎЛ

Инсон ва жамиятнинг маънавий дунёси одамни онгли яшашга, етукликка чорлайдиган, бундай бекиёс қудрат манбаининг ҳаётимиздаги ўрни ва аҳамиятини чуқур ва атрофлича таҳлил қилиш муҳим бир ҳақиқатни, яъни юксак маънавият – енгилмас куч эканини аниқлатади ва тасдиқлайди.

Маънавиятни чиндан ҳам шундай кучга айлантириш учун биз биринчи галда қандай масалаларга эътибор беришимиз, қандай ишларни амалга оширишимиз керак?

Маънавиятни жамият онгига сингдириш учун бу борадаги фаоллигимизни ҳар томонлама пухта ўйланган тизимли равишда ташкил этиш зарур.

Шу боис «Маънавий тарбия соҳасидаги ишларимизга янги туртки бериш учун юқоридаги номлари зикр этилган улуг сиймоларнинг ҳар бири ҳақида кенг оммага, биринчи навбатда ёшларга мўлжалланган алоҳида маърифий кўрсатувлар, ҳужжатли фильмлар яратиш, газеталаримизда маҳсус руқиялар ташкил этиш мақсадга мувофиқ бўлур эди.

Таъкидлаш керакки, айниқса телевидение ва радиода бундай мавзудаги кўрсатув ва эшиттиришлар онда-сонда эмас, пухта ўйланган тизимли асосда тайёрланиши лозим. Бунда энг замонавий компьютер технологияларидан фойдаланган ҳолда, ёшларнинг онгига мос, уларнинг қизиқиш ва интилишларига ҳамоҳанг бўлган, уларни ўзига тортадиган жиҳатларга алоҳида эътибор қаратиш керак»¹³ - лиги таъкидланган.

Таълим-тарбия соҳасидан бошлаб, матбуот, телевидение, интернет ва бошқа оммавий ахборот воситалари, театр, кино, адабиёт, санъат, мусиқа, рассомчилик, ҳайкалтарошлик санъатигача, бир сўз билан айтганда, инсоннинг қалби ва тафаккурига бевосита таъсир ўтказадиган барча соҳалардаги фаолиятимизни халқнинг маънавий эҳтиёжлари, замон талаблари асосида янада кучайтиришимиз керак.

Одамларнинг дунёқарашини бойитиш учун меҳнат қилаётган фидоий инсонларнинг бир қарашда кўзга ташланмайдиган, лекин, катта куч, билим ва тажриба талаб қиладиган интилиш ва амалий ҳаракатларини кенг қўллаб-қувватлашимиз, уларнинг самарали натижаларга эришишлари учун ҳар томонлама шароит яратиб беришимиз лозим.

Инсон қалбига йўл аввало таълим-тарбиядан бошланади. Шунинг учун қачон бу ҳақда гап кетса, ўқитувчи ва мураббийларнинг олижаноб меҳнатини ҳурмат билан тилга оламиз. Биз юртимизда янги авлод, янги тафаккур соҳибларини тарбиялашдек масъулиятли вазифани адо этишда биринчи галда ана шу машаққатли касб эгаларига суюнамиз.

Янги инсонни тарбиялашда ҳозирги пайтда маҳаллаларимиз, маҳалла оқсоқоллари, фуқаролар йиғинларининг диний-маърифий ва маънавий-ахлоқий масалалар бўйича маслаҳатчиларининг ижобий таъсири ортиб бормоқда.

Мустақилликнинг дастлабки кунларидан бошлаб адабиёт ва санъат, маданият, матбуот соҳаси мафкуравий таъйиқдан бутунлай халос бўлди. Ҳар қандай ижод намунаси синфий бўлиши ва қандайдир ғояга хизмат қилиши керак, деган қарашлар бугун ўтмишга айланди. Эркин ижод учун, миллий қадриятларимиз ва маънавиятимизни, халқимиз тарихини, унинг сермазмун ҳаётини тўлақонли ва ҳаққоний акс эттириш учун зарур шароитлар яратилди.

¹³ И.А.Каримов. "Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш". - Т.: 2009, 19- бет.

11. ЭНГ БУЮК ЖАСОРАТ.

Ватанимиздаги бебаҳо бойликлар, ёдгорликлар, осори-атиқаларни шу заминда яшаётган барча инсонлар аввало халқимиз даҳосининг ёрқин намунаси, унинг юксак маънавиятига қўйилган муаззам ҳайкаллар деб қабул қилади. Барча ўлмас обидалар одамзоднинг ақл-тафаккури, салоҳияти ва маънавий жасорати маҳсули. Шунинг учун ҳам энг буюк жасорат нима деган саволга энг буюк жасорат маънавий жасорат деб жавоб берсак янглишмаган бўламиз.

Жаҳон тарихига назар таштасак, қалбида, юрагида ана шундай жасорат ҳисси ниҳоятда кучли инсонларнинг ҳар қандай мураккаб вазиятда ҳам адолат ва ҳақиқат йўлида ўзини аямай, Ватан учун қандай ибратли ишларни амалга оширганини кўриш мумкин.

Масалан: Платон, Сократ, Николай Коперник, Жордано Бруно, Галилео Галилей, Махатма Ганди, Нажмиддин Кубро, Амир Темур, Яҳё Фуломов, Озод Шарофиддинов ва бошқалар.

12. ХОТИМА.

Маънавият қотиб қолган ақидалар йиғиндиси эмас, аксинча доимий ҳаракатдаги узлуксиз жараён бўлиб, тараққиёт давом этар экан, маънавий ҳаёт олдига қўйиладиган янги талаблар ҳам муттасил пайдо бўлаверади.

Халқ шарафли йўлдан илгарилаб бораётган улкан қарвон. Уни йўлдан чалғитувчилар, пайт пойлаб орқасидан ҳамла қилувчилар ҳамisha бўлган ва бундан кейин ҳам бўлиши мумкин. Қарвон беҳатар бўлмас, деган гап бежиз айтилмаган. Аммо халқни ҳеч қандай куч ортага қайтара олмайди. Нега деганда, халқнинг қалбида не-не авлодлардан мерос енгилмас куч – маънавият бор.

Асарни ўрганиш юзасидан кўргазмали чизмалар

1-шакл

Маънавий қарашларнинг вужудга келиш омиллари

Тарихий

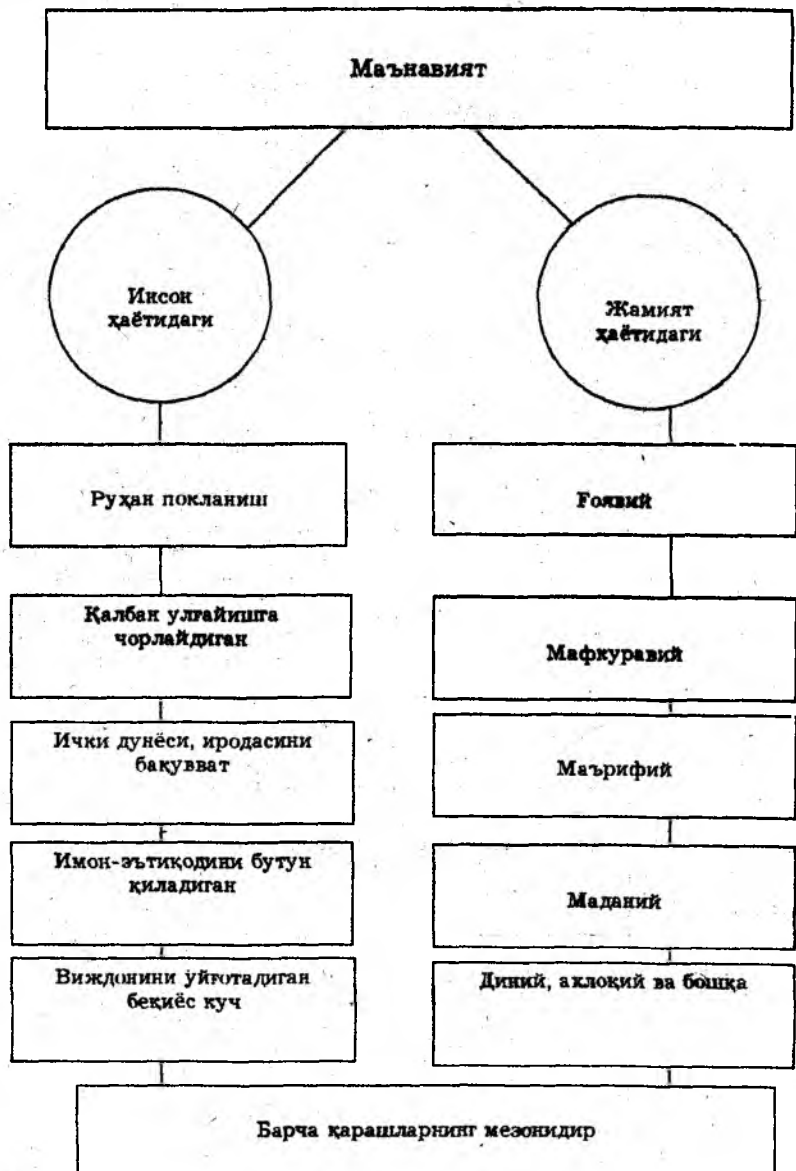
Табий

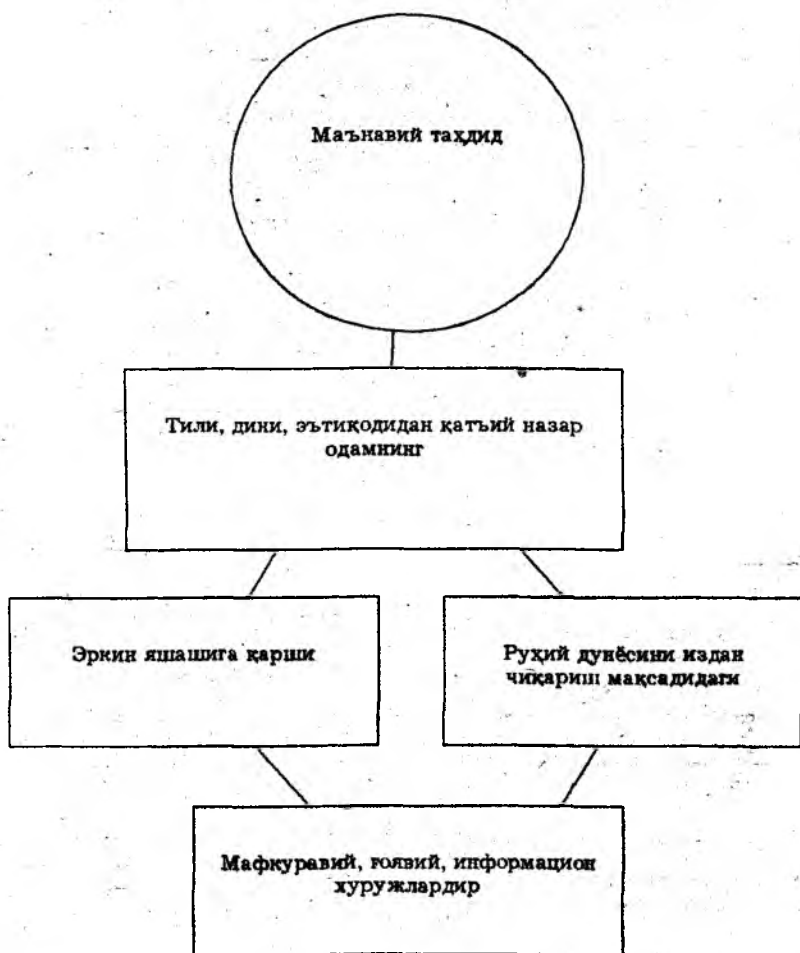
Ижтимоий

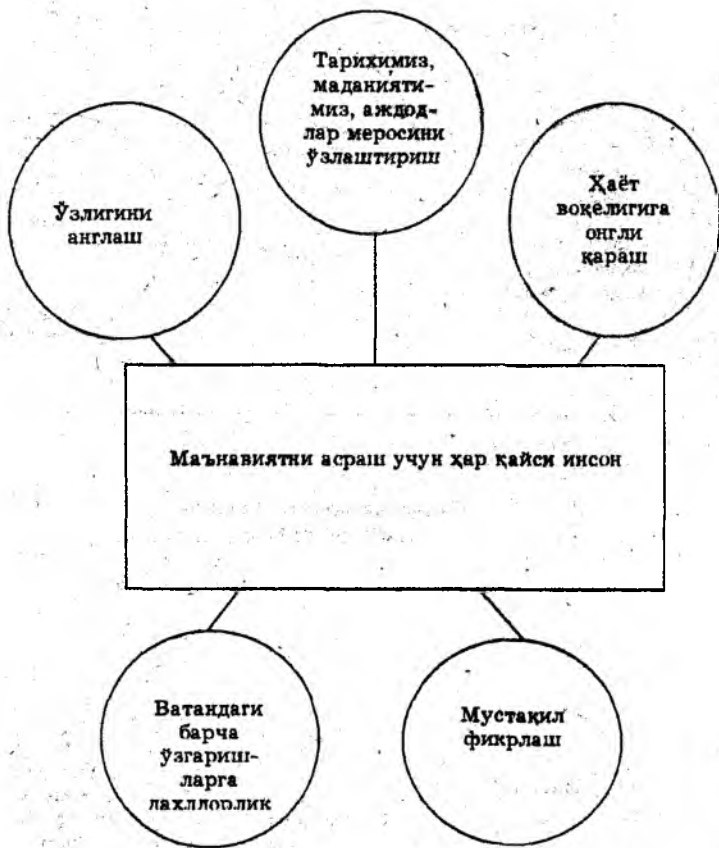
Тарихий
ёдгорликлар
Маданий
бойликлар
Тарихий хотира
Аждодлар ёди
Қадриятлар
Анъаналар
Шахс ва жамият
уйғунлиги

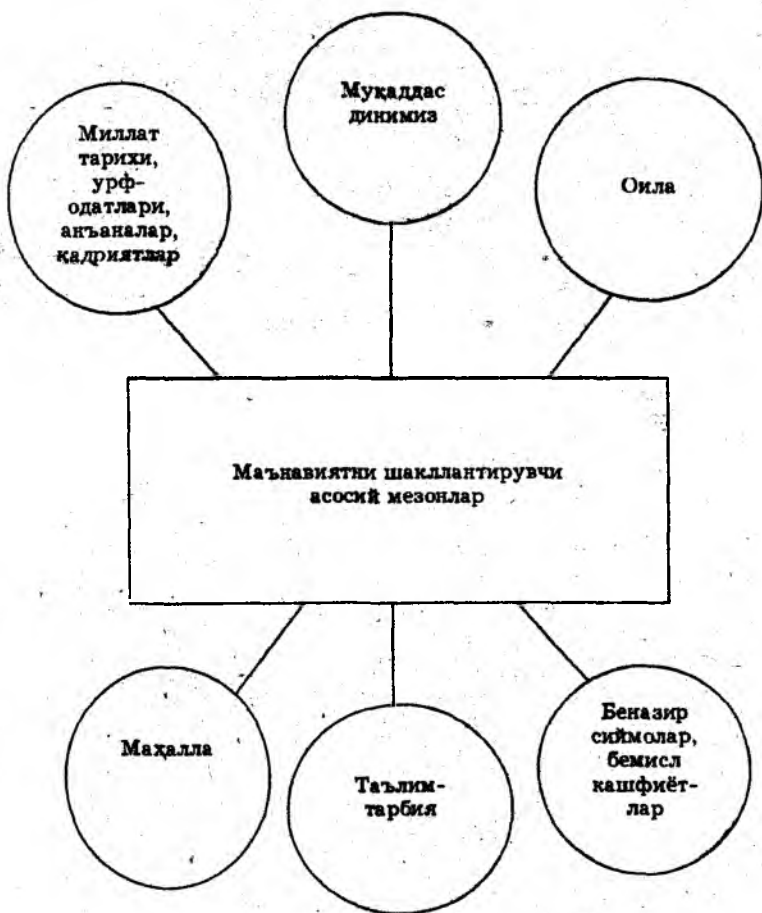
Водий ва воҳалар
Чул ва саҳролар
Дарё ва анҳорлар
Табий офатлар
Сунъий суғориш
Ер ости ва усти
бойликлари

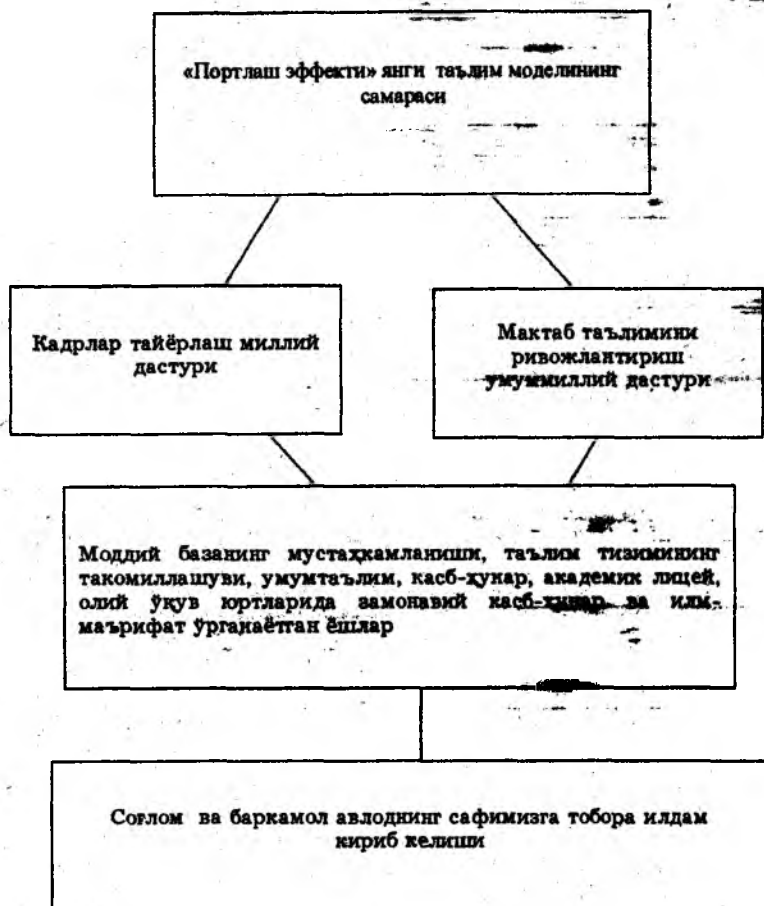
Миллий
менталитет
Жамоавийлик
Маҳалла
Оила
Меҳр-оқибат
Саховат
Комиллик сари
интилиш

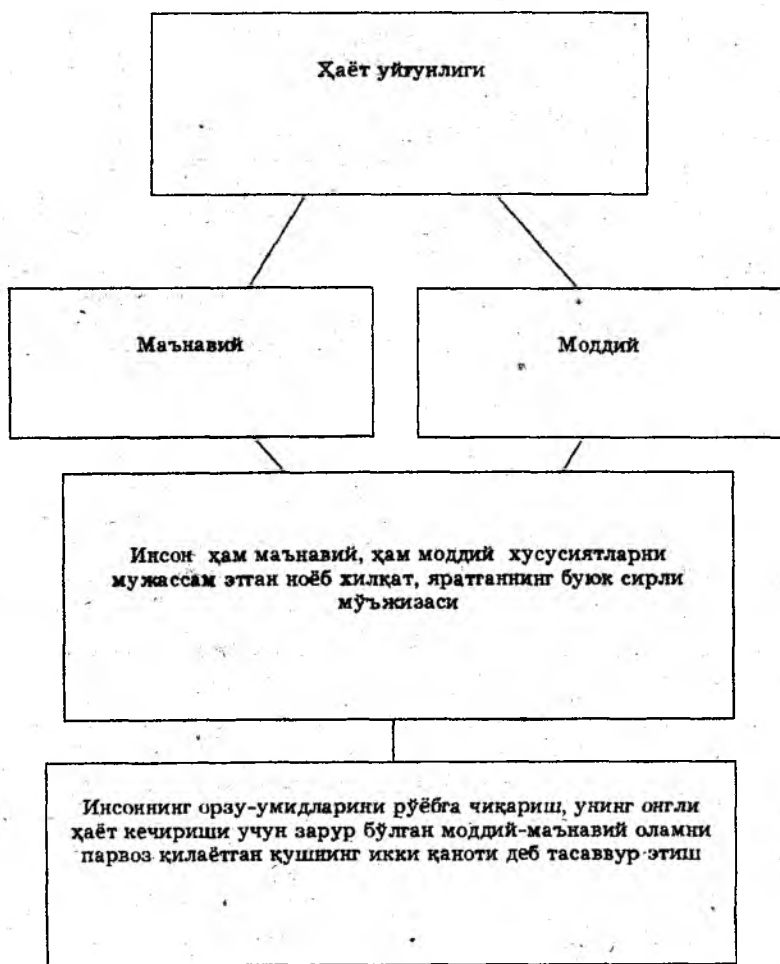

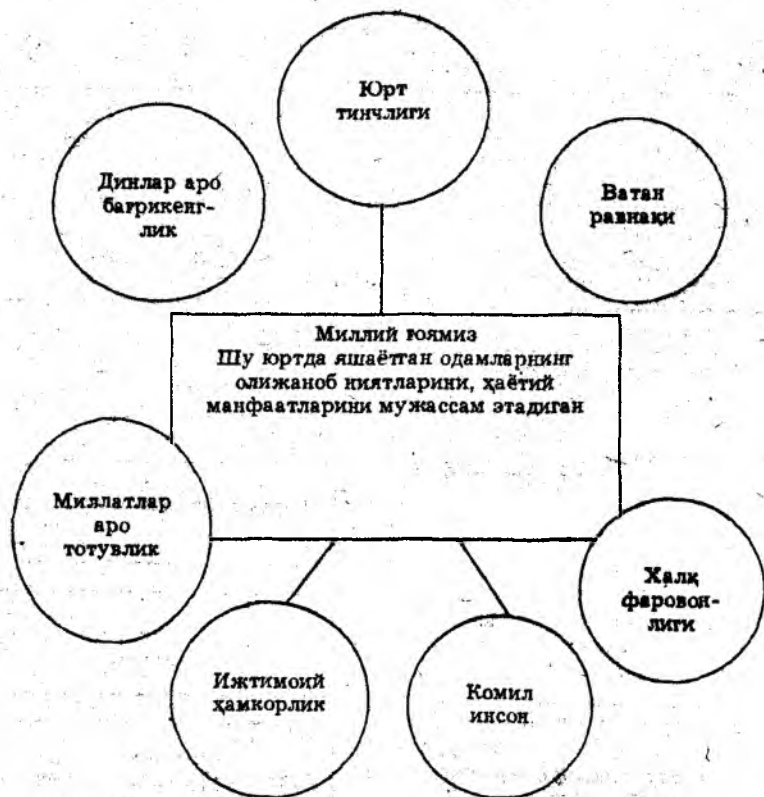

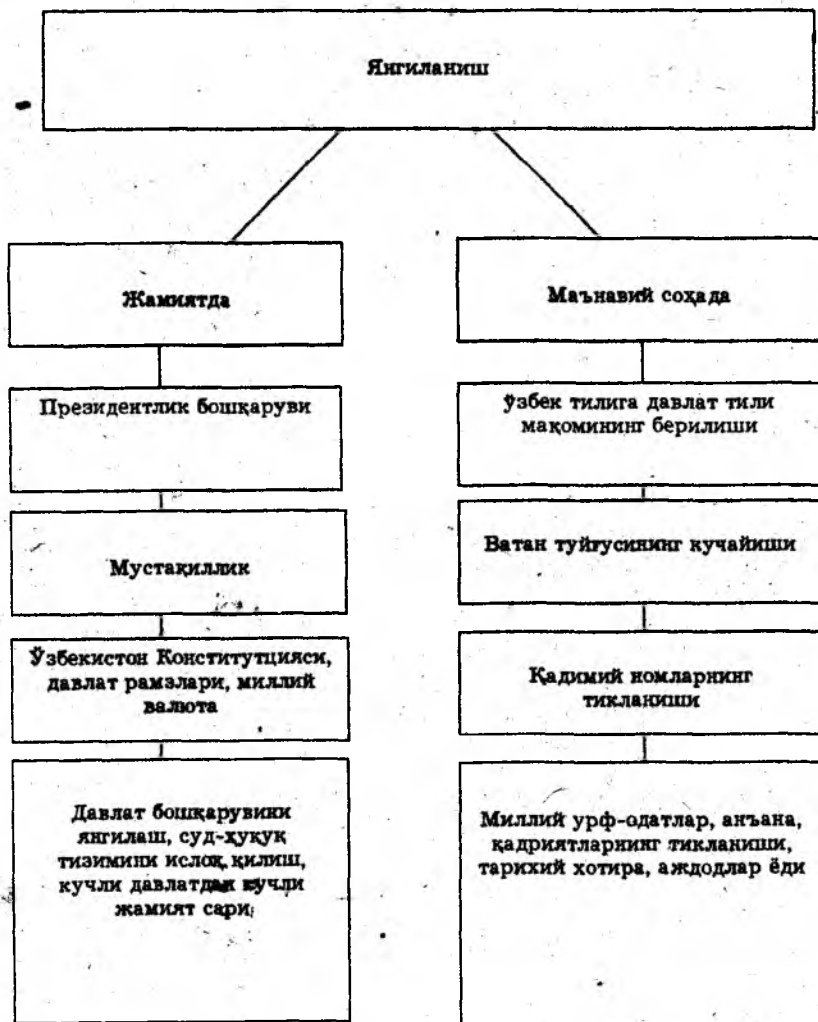

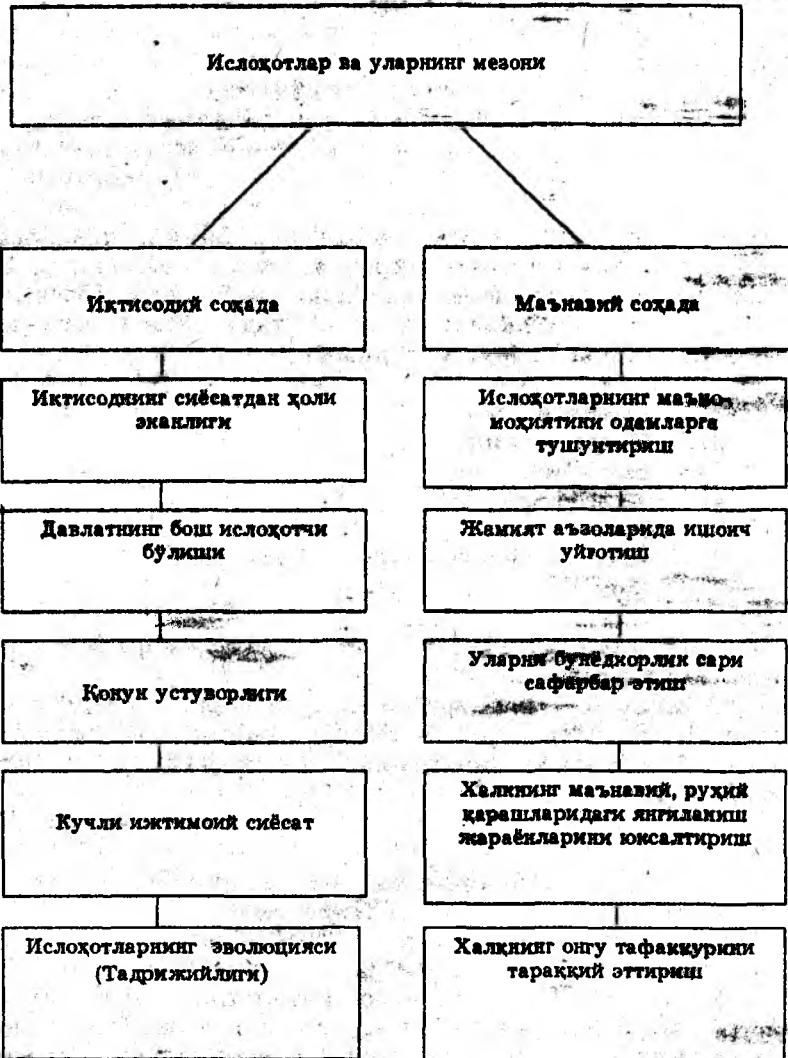

Президентимиз асарларида номлари қайд этилган
ташкил шакслар

Аристотель (Арасту)

(Милоддан аввал 384/383 й. – Стагира шаҳри
322/321 й. Афина) Қадимги юнон фалсафаси ва фани
тарихида янги давр яратган мутафаккир.

Аристотелнинг буюк файласуфи, 20 йил мобайнида
Афинадаги Платон академиясида таълим олади. Мил. ав 343
й.да Александр Македонскийнинг тарбиячиси. 335 й.да
Афинада ўз мактабини ташкил этади. Унинг асарлари
маърузага кўра 7 гуруҳга бўлинади.

- 1) Мантика оид
- 2) Физикага оид
- 3) Биологияга оид
- 4) Фалсафага оид
- 5) Этикага оид
- 6) Ижтимоий-сиёсий тарихий асарлар
- 7) Санъат, поэзияга оид

Аристотель жаҳон илми тарихида ажлоқ фани –
этикага асос солган.

У жуда бой фалсафий мерос қолдирган. Улардан энг
машҳурлари: “Полигия”, “Ҳоҳлар ҳақида”, “Фаровонлик
ҳақида”, “Биринчи аналитика”, “Метафизика”, “Этика”
асарларидир.

**Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн
Мусо Хоразмий**
(780 й. Хива – 850 й. Бағдод)

Урта асиёлик машҳур ўзбек математиги, файласуфи ва
астрономи, ёшлигиданоқ илм-фанга қизиққан. Уша даврда
катта илмий ва маданий марказ ҳисобланган Бағдодга
таклиф этилган. Бу ерда унинг илмий фаолияти “Байт ул-
хикма” (Ҳикмат уйи, яъни донолар йиғилган уй)да фаол
давом этган. Хоразмий математикада абстракция
тушуниш ва ҳисобни кенгайтирди. Индукция, дедукция йўли билан
турли хусусий масалаларни ечди. Хоразмий номини тарихда

қолдирган асарларидан бири “Ал-жабр ва-л-муқобала” (Тиклаш ва қиёслаш амаллари) кейинчалик бу асар алгебра ва алгоритм фанларига асос бўлди. Унинг яна бир машҳур китоби “Ҳинд ҳисоби ҳақида китоб” (Ҳинд арифметикаси) деб аталган. Асар ўнлик рақам тизимига бағишланган. Бу тизимнинг, яъни ўнлик саноқ тизимининг кашф этилиши улардан фойдаланиб ва нол рақами ёрдамида энг катта сонларни ёзиш Европага араблардан кириб келди. Шунингдек унинг “Китоб сурат ал-арз” (Ернинг сурати) географияга оид асари, астрономик жадваллари, ер меридиан бир градусининг (112 км) ўлчаниши жаҳон фанига қўшилган улкан ҳиссалар бўлиб ҳисобланади.

У “Устурлаб ҳақида рисола”, “Қуёш соатлари тўғрисида рисола”, “Тарих рисоласи”, “Мусиқа рисоласи” каби асарлар ҳам яратган.

**Абулаббос Аҳмад ибн
Касир Фарғоний**
(861 йилда вафот этган)

Буюк астроном, математик ва географ. Шарқда “Ҳосиб” (математик) номи билан шуҳрат қозонди. Илм йўлида Бағдодга кетиб қолади ва шу ерда яшайди. Халифа ал-Маъмун (813-833) даврида Бағдодда Шамосия деган жойда ва Дамашққа яқин Касикон тоғидаги расадхоналар Аҳмад ибн касир раҳбарлигида қурилган. Бағдод расадхонасида кўпгина кашфиётлар қилди, 812 йилги қуёш тутилишини олдиндан билди, ернинг думалюқлигини исботлади. У халифа Мутаваккил замонида (846-862) Нил дарёси сувини ўлчайдиган янги асбоб “миқёс жадид”ни яратди. Унинг “Аз-зиж ал-Маъмун ал-мумтаҳана” (ал-Маъмуннинг текширилган жадваллари) номли асари араб тилидаги дастлабки астрономик асар бўлиб, ўрта асрларда Оврўпага тарқалган.

Унинг “Китоб ал-ҳаракат ас-самовия ва жомеъ илм ан-нужум” (Самовий ҳаракатлар ва юлдузлар фанининг мажмуаси ҳақида китоб), “Китоб ал-комил фи-л-устурлаб” (Астрология ҳақида мукаммал китоб), “Рисолат фи маърифат ал-авқат аллати якуну қамар фикҳа фавқал арзу ва таҳтиҳа” (Ой Ер устида ёки унинг остида бўлган пайтдаги вақтларни ўрганиш ҳақида рисола) асарларидир.

Абу Наср Форобий
Муҳаммад ибн Муҳаммад
ибн ʻЗлуқ Тархон Форобий
(873-950)

ʻУрта Осиёлик машҳур файласуф, қомусий олим, жаҳон маданиятига катта ҳисса қўшганлиги учун улуғланиб Форобийни Иккинчи муаллим (Муаллими соний) деб аташади. Фороб шахрида туркий қабилалардан бўлган ҳарбий хизматчи оиласида туғилган. Тошкент, Самарқанд, Бухоро мадрасаларида ўқиди. ʻЗ маълумотини ошириш учун Бағдод, Исфажон, Ҳамадон, Райда бўлди. 941 йилдан Дамашқда яшади. Юнон тилини, фалсафасини, табобат, математика илминини ўрганди. 70 дан ортиқ тилни ўрганган. Форобий ʻУрта асрлар даври табиий, илмий ва ижтимоий билимларининг қарийб барча соҳаларида 160 дан ортиқ асар яратган. Булардан 119 таси бизгача етиб келган.

Унинг “Китоб сиёсат ал-мадина” (Шаҳарни бошқариш китоби), “Китоб мабоду ором аҳли мадинат ал-фазила” (Фозил шаҳар аҳолисининг бошланғич қарашлари ҳақида китоб), “Китоб фи ижтимоий-ил мадина” (Шаҳар жамоалари ҳақида китоб) асарлари машҳур.

Абу Бакр Муҳаммад ибн Жаъфар
Наршахий
(899 й. - 959 й.)

ʻУрта осийлик тарихчи олим, Бухоронинг Наршоҳ қишлоғида туғилган. Марказий Осиё тарихнавислигининг илк қадимий дурдоналаридан бири бўлмиш “Тарихи Бухоро” (Бухоро тарихи) асарини 943-944 йилларда араб тилида ёзган. Асарини Сомонийлар давлати ҳукмдори Амир Ҳамид, яъни Абу Муҳаммад Нуҳ ибн Наср ибн Аҳмад ибн Исмоил ас-Сомоний (943-954) га бағишлаган. “Бухоро тарихи”нинг араб тилида ёзилган асл нусхаси бизгача етиб келмаган.

Асарнинг сўзбошида айтилишича, 1129 йили асл ҳозирги Кува шаҳридан бўлган Абу Наср Аҳмад ибн Муҳаммад ибн Наср ал-Қубовий Наршахийнинг китобини дўстларининг илтимосига биноан араб тилидан форсийга таржима қилган ва бунда у асарнинг баъзи жойларини қисқартирган; аммо, шу билан бирга айрим қўшимчаларни ҳам киритган. Шундан ярим аср ўтгач, мажкур форсий таржима яна қайтадан таҳрирга учраган, 1178-1179 йиллар

давомида Муҳаммад ибн Зуфар ибн Умар асарни иккинчи марта қисқартириб баён этган. Асардан 1178 йилдан кейинги, то 1220 йилгача бўлб ўтган тарихий воқеалар ҳақида ҳам қисқа-қисқа маълумотларни олиш мумкин.

Наршахийнинг "Бухоро тарихи" китоби биргина Бухоро тарихини эмас, балки бутун Марказий Осиё тарихини ўрганиш учун қimmatли тарихий асардир.

Марказий Осиё халқларининг VIII-XII асрларга бағишланган илмий тадқиқотларида Наршахий маълумотлари ва унинг ҳаммуаллифи, таржимони ва муҳаррири Абу Наср Аҳмад Кубобийнинг қўшимчалари XIX асрданоқ кенг фойдаланиб келинмоқда, асарнинг нусхалари дунё қўлёмалар хазиналарида кўплаб учрайди. Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Беруний номидаги Шарқшунослик институтида 20 дан ортиқ нусхаси сақланмоқда. Асарнинг форсий матни 1892 йили Ч. Шефер томонидан Парижда, 1904 йили Мулло Султон томонидан Бухорода (Когон), 1939 йили Мударрис Ризаний томонидан Техронда нашр қилинган. "Бухоро тарихи"нинг Н. Лижонин бажарган рус тилига таржимаси 1897 йили Тошкентда, Р. Фрайнинг илмий изоҳлари билан бойитилган инглизча таржимаси 1954 йили Кембрижда, Насруллоҳ Тарозийнинг араб тилига илмий изоҳли таржимаси Мисрда чоп этилди. Бир неча қўлёма ва нашрлар матни солиштирилиб, тафовутлар қайд этилган илмий изоҳли ўзбек тилидаги таржимаси 1966 йили Тошкентда А. Расулов ва А. Ўринбоевлар томонидан нашр этилган.

Абулқосим Фирдавсий (940-1030 й.й.)

Фирдавсий Тус шаҳрида ер эгаси оиласида тутилган. Ўрта Осиё, Эрон, Юнонистон, Ҳиндистон олимлари асарларидан хабардор бўлган. Араб, паҳлавий тилларини мукаммал билган. Шоир ҳақида маълумот берувчи асосий манба унинг "Шоҳнома"сидир. У асар устида 35 йил ишлаган. Шоир асарни Маҳмуд Газнавийга тортиқ қилган. "Шоҳнома" Эрон, Ўрта Осиё халқларининг 4 минг йиллик тарихини ўз ичига олган. Асар 55 минг байтдан ташкил топиб, шартли равишда 3 қисмга бўлинади: 1) Афсонавий; 2) Қаҳрамонлик; 3) Тарихий;

"Шоҳнома"да муаллиф уруш қилмасликка, барча келишмовчиликларни тинч йўл билан ҳал қилишга ундайди.

Абу Райҳон Беруний

(973 й. 04.09. - Хоразмнинг қадимий пойтахти
Кат шаҳри - 1048 й. 11.12. Фазна шаҳри)

*Олим, астроном, физика, математика, геометрия,
география, геодезия, геология, минералогия каби ўз
замонасининг ҳамма фанларини эгаллаб олган.*

Берунийнинг насл-насабини унинг нисбатига қараб аниқласак, "Берун" сўзи ташқи шаҳар, «Беруний» эса ташқи шаҳарда яшовчи киши маъносини билдиради. У Абу Наср Ибн Ирок Мансур қўлида таълим олади. Шарқнинг фан-маданияти билан, қадимги юнон классик илми билан ҳам шуғулланади. Араб, форс, сўғдий, сурёний, юнон ва қадимги яхудий тилларини, кейинчалик Ҳиндистонда санскрит тилини ўрганади. Ундан 160 дан ортиқ таржималар, турли ҳажмдаги асарлари, ёзишмалари қолганлиги бизга маълум. "Осор ал-боқия ан ал-курун ал-халия" ("Қадимдан халқлардан қолган ёдгорликлар"), "Ҳиндистон", "Геодезия", "Маъданшунослик", "Масъуд қонуни", "Мунажжимлик санъатидан бошлангич тушунчалар", "Доривор ўсимликлар ҳақида китоб" ("Сайдана") асарлари жаҳоннинг кўп тилларига таржима этилган. Унинг глобус, телескоп каби ихтиролари, географик кашфиётлари жаҳон маданияти ва фанига қўшилган улкан ва салмоқли ҳисса бўлиб ҳисобланади. Бугунги кунда кўчалар, институтларга унинг номи берилган. Фан соҳасида Беруний номидаги Давлат мукофоти таъсис этилган.

Абу Али ибн Сино

(980 й август - Бухородаги Афшона қишлоғи -
1037 й 18.06. Исфохон шаҳри)

*Олим, табиатшунос, файласуф, астроном,
математик, мушиқашунос, ҳуқуқшунос,
филолог, ёзувчи ва шоир.*

Бухоро вилоятининг Вобкент тумани ҳудудидаги Афшона қишлоғида амалдор оиласида туғилади. Исми Ҳусайн. Отаси Абдулла, онаси Ситорабону. 986 йилда оила Бухорога кўчади. Унинг ёшлик ва йигитлик даври Сомонийлар ҳукмронлиги даврига тўғри келади. У истеъдодли, хотираси кучли, зеҳни ўткир бўлганлигидан ўз даврида маълум бўлган илмларни тездан эгаллаган. 10 ёшида Қуръони каримни бошдан-оёқ ёд ўқир, математика, логика, ҳуқуқ,

фалсафа билан шугулланар эди. Қадимги юнон табиий-илмий фалсафасини, Аристотель, Евклид, Птоломей, Голен, Гиппократ, Пифагор, Порфирий асарларини кунг билан ўқиди. 16-17 ёшида машхур табиб бўлиб танилди. 1000 йилда Бухородан чиқиб кетиб, маданият марказларидан Хоразмга борди, у ерда Хоразм ҳокими Али ибн Маъмун саройидаги олимларни бирлаштирган ўз замонасининг академиясига қабул қилинди. Ибн Сино асарларининг ҳаммаси 450 дан зиёд, лекин бизгача 160 га яқин асари етиб келган. У Шарқ ва Европада "Шайх-ур-раис", "Олимлар бошлиғи", "Табиблар подшоҳи" каби номларга сазовор бўлди.

Ибн Синонинг "Китоб ал-қонун фит-тиб", "Китоб ун-нажот", "Китоб ул-инсоф" каби машхур асарлари, геометрия, астрономия, ўсимлик, ҳайвонот олами, мантиққа оид рисолалари, "Ҳайй ибн Яқзон" фалсафий киссаси, тиббиёт соҳасидаги асарларидан "Китоб ал-қонун фит-тиб" ("Тиб қонунлари"), "Китоб ул-куланж" ("Ичак санчиқлари"), "Китоб ун-набз" ("Томир кўриш ҳақида китоб"), "Фуж ул-таббия жориа фи мажлисиҳ" ("Тиб ҳақида ҳикматли сўзлар"), "Тадбир ул-манзил" ("Турар жойнинг тузилиши"), "Фил-ҳиндубо" ("Сачратқи ўсимлиги ҳақида"), "Рисола фи-дастур ит-тиббий" ("Тиббий кўрсатмалар ҳақида") каби асарларини ёзиб қолдирган.

Унинг асарлари Европа ва лотин тилларига таржима қилинди. "Тиб қонунлари" асарининг ўзи 30 марта лотин тилида нашр этилган.

Аҳмад Яссавий

*(Сайрам шаҳрида 1041 йилда
Шайх Иброҳим оиласида туғилган,
1166/67 йилда вафот этган)*

Тасаввуфчи олим, шоир. Дастанлабки таълимни Яссиди машхур олим Шаҳобиддин Исфижобийдан олади. Бобоси Арслонбоб кўрсатмаси билан Бухорога бориб, Юсуф Ҳамадонийдан таълим олган. Сўнг ўз юрти Туркистонга қайтиб, ўз таълимотини тарғиб этиб, шогирд, муридлар тайёрлай бошлайди.

Алишер Навоий таъбири билан айтганда, "Туркистон мулкининг улуг Шайх-ул-мақойихи" Ҳазрати Хожа Аҳмад Яссавий жуда кўп мутасаввуф донишмандларни тарбиялаб вояга етказган.

"Яссавий" тарикатининг барча ақидалари Аҳмад Яссавийнинг асосий асари бўлган "Ҳикмат"да баён этилган.

Ҳожа Аҳмад Яссавий Марказий Осиёдаги илк тасаввуфий тарикат - "Яссавий"нинг асосчиси, нафақат Хуросон ва Мовароуннаҳр, балки туркбойабон халқларининг маънавий тарихида кенг маълум бўлган, мутасаввуф донишманд, инсонпарвар шоир ҳисобланади.

У 63 ёши (Пайгамбар ёши)да ер остига хужра ясашиб, "чилла"га кирган, қолган умрини тоат-ибодат қилиб, қиёматги қисमतлар ёзиб ўтказган.

**Абулқосим Маҳмуд ибн Умар
аз-Замаҳшарий Жоруклоқ
(1074 й. Замаҳшар шаҳри - 1144 й Урганч)**

Ўзбек олим, муфассир, тилшунос, ёзувчи ва шоир. Отаси Умар Ибн Аҳмад ўқувишли киши бўлиб, дастлабки таълимни ўлига ўзи беради. Урганч мадрасаларида ўқитади. Урганч мадрасаларидан сўнг Бухоро, Хуросон, Исфаҳонда таълим олиб, Хоразмга қайтади. Қаттиқ касал бўлиб, соғайгач Бандоғга жўнайди, у ердан Маккага ўтади. Икки йилдан кейин ватанига қайтиб, бир қанча вақт илмий тадқиқот билан шуғулланади.

Қаётининг сўнгги йилларида Шомга ва яна Маккага боради. Маккада тафсирга оид "Ал-кашшоф" (Ошкор қилувчи) асарини тугатади, сўнг Хоразмга қайтиб 538/1144 йили вафот этади.

Унинг "Ал-кашшоф" энг машҳур тафсири, "Асос ал-балого" (Балогат асослари) асари араб луғатшунослиги, "Ал-фоик фи тариб-ил-ҳадис" (Ҳадисдаги нотаниш сўзларни ўзлаштирувчи) китоби ҳадис ва адабий асарларда учрайдиган, маъносини аниқлаш қийин бўлган сўзларга бағишланган.

**Абулқасим Бурҳониддин Али ибн
Абу Бақр Марғиноний**

Туғилган йили аниқ эмас. тах.ҳижрий 510(мил 1116-1117), ҳижрий 593 (мил.1197) йили вафот этган.

Ватандошимиз Бурҳониддин Марғиноний шариат қонун-қоидаларини ишлаб чиққан, уларнинг ҳаётга тадбиқ этилишига оид йўл-йўриқларни кўрсатиб берган буюк алломадир. Бухоро ва Самарқанд мадрасаларида таҳсил

олган, фикҳга оид рисолалар ёзган.

У шариат асосларини машҳур фақиҳлар Абу Ҳафс Нажмуддин ан-Насафий ас-Самарқандий, Ҳисомуддин ибн Маоз, Абу Умар Усмон ас-Сараҳсий ал-Пайтандий кабилардан, ҳадис илмини буюк муҳаддис Абу Ийсо ат-Термизий тўплаган ҳадислардан ўрганган.

Бурҳониддин Марғиновий "Нашр ал-мазаҳаб" (Мазҳабнинг тарқалиши), "Китоб ат-тажнис ва-л-мазид" (Тажнис ва зиёда қилиш), "Китоб маносих ал-ҳаж" (Ҳаж қонунлари ҳақида китоб), "Мазид фуруъ ил-ҳанафийя" (Ҳанафийя шўжобчаларига қўшимча), "Мухтор ал-фатво" (Танланган фатволар) каби асарлар ёзиб қолдирган.

Унинг "Ҳидоя"си мусулмон ҳуқуқий тизими ва ҳуқуқий ижодиёти нафақат анъанавий ҳанафий мазҳаби учун, балки сунний Ислоҳ тарқалган барча мамлакатлар учун ягона қомусий қонунга айланган асар. Асар тўртта катта жилддан иборат.

"Ҳидоя"нинг қадимги қўлёзмалари дунёнинг йirik кутубхоналарида, ЎзРФА Шарқшунослик институтида эса Марғиновий асарларининг бир неча нодир қўлёзма нусхалари сақланмоқда.

Мустақиллик туфайли буюк алломанинг ҳаёти ва ижодий меросини ўрганиш, Бурҳониддин Марғиновий таваллудининг, ҳижрий сана буйича, 910 йиллигини нишонлаш муносабати билан бутун республика миёда ижобий ишлар амалга оширилди.

*Абулқосим Носируддин Муҳаммад
ибн Юсуф ас-Самарқандий ал-Мадиний
(Туғилган йили номтаълум - вафоти 1258)*

Фикҳшунос ʻолим Ал-Мадиний нисбаси унинг Мадинада ҳам яшаганидан далолат беради. Фикҳ масалаларига бағишланган "Ал-жомеъ ал-кабир" ("Катта мажмуа") асарга фикҳ фатволари тўплами ҳисобланади. Бу асардан энг муҳимлари олиниб, "Китоб ал-мулоқат фил фатво ал-ҳанафийя" ("Ҳанафийя мазҳабига оид фатволар китоби") деган қисқартмасини ёзиб, у "Мулақати Носирий" номи билан Шарқда кенг тарқалган ва мадрасаларда ўқитилган.

Аҳмад Қозизода Румий
(XIV -XV асрлар)

Йирик математик ва астроном, тахминан 1360 йилда Кичик Осиёдаги Бруссо (ҳозирги Туркиянинг Бурса) шаҳрида тугилган. Хуросон ва Мовароуннаҳрда билим олган. Тахминан 1400 йилларда талаба илм ва илмий фаолиятини давом эттириш учун Самарқандга келади. Темурнинг Туркияга қилган юришларида асир олиб келинган деган маълумотлар ҳам бор. Қозизода Румий 1436-1437 йили Самарқандда вафот этган.

Темур саройидаги бош астроном Мавлоно Аҳмаддан таълим олган. Улуғбекнинг аниқ фанларга қизиқишига таъсир кўрсатган ва унга устозлик қилган. Улуғбек астрономик мактабининг яратилишида Қозизода Румийнинг хизмати жуда катта бўлган. Унинг ташаббуси билан Фиёсиддин Жамшид Кошгий ва бошқа олимлар Самарқандга таклиф қилинганлар. Улуғбек мадрасасида математика ва астрономиядан маърузалар қилган ва “Афлотуни замон” номини олган. Улуғбек унинг дарсларида иштирок этган. Қозизода Румий Улуғбек мадрасаси ва расадхоналари қурилишининг раҳбарларидан бири, Кошгий вафотидан сўнг мадрасанинг бошқарувчиси бўлган. Улуғбекнинг барча илмий тадбирларида, жумладан, “Зиқи Қўрагоний”ни тузишда иштирок этган.

Унинг илм-фанга доир 13 та асари маълум.

Абдураззоқ Самарқандий Ибн Исҳоқ
(1413 ў. -1482 ў. Ҳирот)

Машҳур сайёҳ, элчи ва тарихнавис олим.

Тафсир, ҳадис, тарих, тил ва адабиёт фанларини пухта эгаллаган. Абдураззоқ 24 ёшида темурийлар саройига хизматга киради. «Рисолаи Азудия» номли араб тили грамматикасига шарҳ ёзиб, уни Шохруҳга баишлайди. Шохруҳ саройида хизмат қилиб, дипломатик ёзишмаларни олиб боришда қатнашади. Элчилар бошлиғи бўлиб 1442-44 йиллари Жанубий Ҳиндистонга боради. У 50 ёшидан давлат ишларида қатнашишдан воз кечиб Шохруҳ хонақоҳида шайхлик қилади.

Абдураззоқ Самарқандий Маржазий Осиё ва Ўрта Шарқ мамлакатларининг XV-XIX асрлар тарихига оид “Достони сафари Ҳиндистон, шарҳи гаройиб ва баёни ажойиби он” («Ҳиндистон сафари достони, у ер гаройибларининг шарҳи ва ажойиботларининг баёни») ҳамда

“Матлаи саъдайн ва мажмаи баҳрайн”(«Икки саодатли юлдузнинг чиқиши ва икки денгизнинг қўшилдиши») асарларини ёзган. “Матлаи саъдайн ва матлаи баҳрайн” асари икки жилддан иборат. Биринчи жилди Абдураззоқдан илгари ёзилган асарлар, хусусан, Ҳофиз Абрунинг “Зубдат ат-таворих” китоби асосида ёзилган. Иккинчи жилди эса Абдураззоқ яшаган ва давлат ишларида феоал қатнашган даврларга оид бўлиб, унинг ўзи кўриб ёки шохидлардан эшитиб ёзган маълумотларни ўз ичига олади. Бу маълумотлар бош манба қисмидан иборат бўлиб, биринчи қисми 807/1405-832/1429 йиллардаги воқеаларни ўз ичига олган. Иккинчи жилднинг биринчи қисми шарқшунос олим А. Ҳуринбоев томонидан ўзбек тилига таржима қилиниб, кириш сўз ва изоҳлари билан 1969 йили Тошкентда нашр этилди.

Абдурахмон Жомий

(1414 й. 7.11 Нишопур яқинидаги
Жом шаҳри - 1492 й. Ҳирот шаҳри)
Форс, тожик шоири, олим

Отаси Низомиддин Аҳмад, бобоси - мавлоно Муҳаммад асли Даштдан бўлиб, Жом, кейинчалик Ҳиротда ҳаёт кечиришган. Жомий мадраса ёшидан анча эрта Ҳиротдаги “Дилкаши”, “Низомия” мадрасасида ўқиди. Араб тилини мукаммал ўрганди. Самарқандга келиб, Улугбек мадрасасида таълим олади. Тил, адабиёт билан бирга риёзиёт, фалакиёт, фалсафа, ҳуқуқ, дин асослари, ҳадис, тафсир илмларини ўрганади. Самарқанддан Ҳиротга қайтгач, тасавуф йўлига киради. Жомий Хуросонда Шохрух, Абулқосим Бобур, Ҳусайн Бойқаро даврида яшаган. 1476-77 йиллар 25 ёшли Навоий Жомийни ўзига пир деб танийди. Улар ўз асарларида бир-бирларини ҳурмат билан тилга олиб, юксак баҳо берадилар. Жомий “Нафаҳот ул-унс”, “Лужжат ул-асрор”, “Рисолаи мусиқси”, “Рисолаи муаммо” каби ўндан ортиқ асарини Навоий маслаҳати билан ёзган. Жомий ўз асарларини форсий тилда ёзди, у араб тилини ҳам жуда яхши билган. Жомийнинг “Нафаҳот ул-унс” асарида машҳур сўфийлар ҳақида жуда қимматли маълумотлар берилган. Ундан 100 га яқин илмий, фалсафий, бадиий асарлар қолган.

Алишер Навоий

(1441 й. 09.02 - 1501 й. 01. 03. Ҳирот)

Ўзбек халқининг улуг шоири ва мутафаккири, буюк олим ва давлат арбоби, жаҳон адабиётининг мислсиз сий-

моларидан бири Навоий оиласи Темурийларга яқин зодагонлардан эди. Гиёсиддин Кичкина Абулқосим Бобур саройида хизмат қилар, кейинроқ Сабзевор шахрига ҳоким бўлиб тайинланган эди. Бу ҳолат Алишернинг Хусайн (шаҳзода) билан бирга тарбияланишига сабаб бўлди. Шохруҳ Мирзо вафотидан кейин Алишерлар оиласи Ироққа кўчади. 1452 йилда Алишер оиласи Хиротга қайтади ва Хиротда ўқишни давом эттиради. У болалигидан адабиётни севди. 10-12 ёшдан шеърлар ёза бошлади. 15 ёшдан Хусайн Бойқаро билан Абулқосим Бобур саройида хизмат қилди. 1456 йилдан Машҳадда мантиқ, фалсафа, риёзиёт, форс-тожик, араб, туркий тилларни ўрганди. Самарқандга келиб Фазлуллоҳ Абуллайсий мадрасасида таҳсил олди. 1469 йилда Хусайн Бойқаро Хуросон таҳтини эгаллагач, Хиротга қайтиб саройда хизмат қилади. 1476 йилда давлат ишларидан истеъфо олиб, ижод билан шуғулланади. Шеърларини тўплаб 1470 йилларнинг бошида биринчи девони “Бадоеъул-бидоя” (Бадийлик ибтидоси), 1476-1483 йилларда иккинчи девон “Наводирун-ниҳоя” (Беҳад нодирликлар)ни яратди. 1483-85 йилда “Ҳамса”, 1488-1501 йилда “Тарихи мулуки аҷам”, “Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер”, “Рисолаи муаммо”, “Ма-жолисун-нафоис”, “Муншаот”, “Ҳайратул аброр”, “Лисон-ут-тайр”, “Муҳокаматул-луғатайн”, “Маҳбуб-ул қулуб”, “Тарихи анбиё ва ҳукамо” ва бошқа асарларни яратди.

Алишер Навоийнинг йигирма жилдлик мукаммал асарлар тўплами кейинги йилларда нашр этилди.

Абай (Иброҳим) Қўноқбоев

Қозоқ ёзма адабиётининг асосчиси.

(1845 й. 8 август - 1904 й. 6 июн. Семипалатинск вилояти, розарен Абай тумани, Чингиз овули)

XIX асрнинг иккинчи ярмида яшаб, ижод этган қозоқ шеърятининг машғали, бастакор, файласуф ва қозоқ ёзма адабиётининг асосчиси, маърифатпарвар шоирдир. У ёшлик чоғиданоқ ўқишга катта эътибор қаратиб, араб, форс тилларини яхши билган.

Абай ўз вақтида савод чиқариб 10 ёшида Семипалатинск шахрида Аҳмад Ризо мадрасасида таълим олади. Навоий, Саъдий, Фузулий, Хўжа Хофиз каби шарқ классиклари асарларини ўрганади. Отаси уни мадрасадан олиб, бошқарув ва ҳокимият ишларига жалб этади. Лекин

Абай билим олишши афзал кўради. Маърифаттарварлик ишлари билан шуғулланади. Пушкин, Лермонтов, Крылов, Толстой асарларини ўқийди, уларни қозоқчага таржима қилади. Арасту, Сукрот, Афлотун, Гегел фалсафасини ўрганади. 1886-1889-1895 йиллар шоир учун сермахсул, қизгин ижодий давр бўлди. Бу давр тарихда қозоқ уруғларининг ўзаро ички низолари авж олган даври эди. Абай уларни дўстликка, инюқликка, биродарликка ундади, илм-маърифат олишга даъват этди. Бу мавзуда шоирнинг "Менинг элим-қозоғим", "Адашганинг олди йўқ", "Илм топмай мақтанма", "Ёшликда илм деб ўйладим", "Бойлар юрар молин ардоқлаб", "Интернатда ўқийди" (1886) каби асарларини кўриш мумкин. Абай ижодидан бизгача 300 дан ортиқ шеър, "Маъсуд", «Искандар», «Азим ҳикояси», «Вадим» номли 4 та достони етиб келган.

Абдулла Авлоний

(1878 й. 12.07. Тошкент – 1934 й. 24.08. Тошкент)
 Ўзбек олими, шоири, драматург, жамоат арбоби.

Тўқувчи оиласида туғилган, бошланғич мактабни тугатгач, мадрасада ўқиган. Араб, форс, рус тилларини ўрганиб, Толстой, Успенский асарларини таржима қилган. У 1907 йили ўз уйида «Шухрат» номли босма газета чиқарди. Чор ҳукумати газетани ёпгач, яширин тарзда «Осиё» номли газета чиқара бошлади. Бу газета ҳам маън этилгач, Тошкентнинг Миробод маҳалласида янги усул мактаби очади. Чор ҳукумати мактабни ёпгач, Дегрез (1903-14 йиллар) маҳалласида икки синфли мактаб очади. Янги мактаблар учун қўлланма ва ўқиш китоблари ёзади. 1909 йилда мактаб-маориф ишларига ёрдам кўрсатадиган "Жамияти хайрия" очиб, етим болаларни ўқитади. 1911 йилда «Муаллим аввал», 1912 йилда «Муаллим соғий», 1913 йилда «Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ», 1915 йилда «Адабиёт» тўпламлари нашр этилди. Дастлабки поэтик асарлари "Адабиёт ёхуд миллий шеърлар" (I, II, III, IV жузалар), "Мактаб гулистони" (1916), "Мардиёрлар ашуласи" (1917) китобларида ва "Сабзавер" таскираси (1914) ҳамда вақтли матбуот саҳифаларида чоп этилган асарларидир. Ўзбек адабиётини шакллантириш, уни жаҳонга танитишга улкан ҳисса қўшган. Асарлари инглиз, француз, немис, испан, араб, ҳинд, китой, вьетнам, чех, болгар, поляк, румин тилларига таржима қилинган.

Абдурауф Фитрат
(1886 й. Бухоро - 1937 й. Тошкент)

Ўзбек ёзувчиси ва олими. Бухородаги Мир Араб мадрасасида ва Истанбул Университетида ўқиган. 1914 йилда Ёш бухороликлар ҳаракатига бошчилик қилган. Бухоро Республикаси Халқ Маорифи нозири вазифасида, Москва Шарқшунослик олийгоҳида, Бухоро ва Тошкентдаги ўқитувчилар олийгоҳида, Тил ва адабиёт олийгоҳларида ишлаган. Унинг “Қиёмат” қиссаси, “Чин севиш”, “Ҳинд ихтилофчилари”, “Абулфайзхон”, “Рўзилар”, “Темур сағанаси”, “Абомуслим”, “Ўғизхон” каби драматик асарлари, шеърӣ тўпламлари, публицистик мақолалари, ҳикоялари нашр этилган. Навоӣ, Фирдавсий, Яссавий, Машраб ва бошқалар ижоди бўйича тадқиқот олиб борган.

Абдулла Қодирий
(1894 й. 10.04. - 1937 й. 05.10. Тошкент)
Ўзбек адабиётининг асосчиларидан бири,
ёзувчи, журналист, таржимон.

Тошкентда деҳқон оиласида туғилган. Бошланғич таълимни эски ва рус-тузем мактабларида олди. Оиласи камбағаллашгани туфайли болалигидан мустақил меҳнат қила бошлади. Маҳаллий савдогарларга котиблик, мирзалик қилди, газета таҳририятида ишлади. Адибнинг илк ижоди 1913-1914 йилларда бошланган бўлиб, дастлаб у шoir сифатида қалам тебратган. Унинг “Аҳволимиз”, “Миллатимга”, “Тўй”, “Фикр айлагил” (1914-1915) каби шеърлари “Садои Туркистон” газетаси ва “Оина” журналида босилган. У “Бахтсиз куёв” (1915), “Ҳеч ким билмасин” каби саҳна асарларини ҳам ёзган. Унинг “Жувонбоз” (1915), “Улоқда” (1916) каби ҳикояларида ўз халқини саводли, билимли, маданиятли ва озод кўриш истаги сезилиб туради. 1924 йилда Москва адабиёт институтида ўқиди. Жулкунбой, Совринбой, Мирзо Соврин, Жиян, Овсар, Думбул тахаллуси билан замонасининг муҳим масалалари, ижтимоӣ муаммоларини талқин этди.

1926 йилда нашр этилган «Ўтган кунлар» романи Ўрта Осиё халқлари адабиётини янги жанр бўлиб, ўзбек романчилигининг дебочаси эди. 1929 йилда босилган «Меҳробдан чаён» романи эса ўзбек романчилигини янги босқичга кўтарди.

Абдулла Қодирий тилшунос олим, таржимон сифатида ҳам улкан ишларни амалга оширди. Гоголь, Чехов асарларини таржима қилди.

1990 йилда Республика Президентининг Фармони билан Абдулла Қодирий номидаги давлат мукофоти таъсис этилди. 1991 йил эса Абдулла Қодирийга Алишер Навоий номидаги Давлат мукофоти берилди. Ҳозирги кунда эса бир қатор кўчалар, кутубхона ва институтлар ёзувчининг табаррук номи билан аталади.

Аброр Хидоятов

(1900 й. - 1958 й. 03.10 Тошкент)

Буюк ўзбек актёри. Халқ артисти.

Тошкентнинг Дегрез маҳалласида иморат устаси Хидоят Раҳматуллаев оиласида туғилган. 14 ёшида дугор чалиб, қўшиқ айта бошлайди. Маннон Уйғур уни 1919 йилда ўз театр труппасига таклиф қилади. 1924-27 йилларда Москвада ўзбек театр студиясида ўқиди. Ҳамлет, Отелло, Гофур, Алишер Навоий, Муқанна, Темур Малик образларини ўзбек сахнасига олиб чиқади.

Аброр Хидоятов мустақиллик йилларида “Буюк хизматлари учун” ордени билан тақдирланган.

Абдуллаев Ҳабиб Муҳаммедович

(1912 й. 31.08. Ўш яқинидаги Аравон қишлоғи -
1962 й. 20.06. Тошкент)

Ўзбек геологи, давлат ва жамоат арбоби, академик.

Ўрта Осиё политехника олийгоҳини тугатган. 1939 йилда номзодлик, 1946 йилда докторлик диссертацияларини ҳимоя қилди. Ўрта Осиё индустриал олийгоҳида доцент, директор, собиқ ЎзКП МК саноат бўлимида мудир, Ўзбекистон Режа комиссияси раиси, 1947 йили Ўзбекистон ФА вице-президенти, Академик Абдуллаев 130 дан ортиқ илмий асар ёзган.

1960 йилда Франция геология, Буюк Британия Қироллик минерология жамиятларининг аъзоси этиб сайланган.

Унинг “Рудаланишнинг гранитоид интрузиялар билан генетик боғлиқлиги” (1954-57), “Ўрта Осиё магматизми ва рудаланиш жараёни” (1960) асари инглиз, немис ва хитой

тилларига таржима қилинган.

Ҳабиб Абдуллаев мустақиллик йилларида “Буюк хизматлари учун” ордени билан тақдирланган.

Абдулла Орипов
(1941 йил 21 март)

Қашқадарё вилояти Косон тумани Некўз қишлоғида туғилган. Тошкент Давлат Университети (Миллий университет) нинг филология факультетини тугатган. Нашриёт ва журналларда адабий ходим, бўлим мудирининг вазифаларида ишлаган. “Митти юлдуз”, “Кўзларим йўлингда”, “Онажоним”, “Ҳайрат”, “Ўзбекистон” шеърининг китобларининг муаллифи. Жаҳон классик адабиёти дурдоналарининг ўзбек тилига таржима қилган. Ўзбекистон Қаҳрамони.

Мустақиллик йилларида Абдулла Ориповнинг 4 жилдлик асарлари тўплами нашр этилди. У Навоий номидаги Давлат мукофоти билан тақдирланди.

**Баҳоуддин Саййид Муҳаммад ибн
Жалолиддин Нақшбанд**
(1318-1389 йй. Бухоро)

Бухоро яқинидаги Қасри Ҳиндуён қишлоғида туғилади. Унинг шарофати билан бу қишлоқ кейинчалик “Қасри Орифон” деб аталади. Хожа Баҳоуддиннинг шарифи насаблари ота томонидан Ҳазрат Алига, она томонидан Абу Бакр Сиддиққа бориб тақалади. Бухорода таҳсил қилиб, Хожа Муҳаммад Самоси уни ўғил қилиб олади, кейин Амир Кулолнинг зикр ва тасбиҳларида ҳозир бўлиб, сўнг етти йил Мавлоно Ориф ва 12 йил Халил Ота деган авлиёлар суҳбатида бўлган, икки марта ҳаж қилган.

Баҳоуддин Нақшбанд “Ҳажнома” номли ваъз ва насиҳатлардан иборат манзумаси, “Далил ал-ошиқин” (Ошиқлар далили) ва “Ал-аврод Баҳоийя” (Баҳоуддин вирдлари) номли тасаввуфга оид асарларини ёзиб қолдирган.

Ҳазрати Нақшбанд бутун умрини ўз хоҳиши билан фақирлик ва йўқсилликда ўтказган. Зеро, бу тариқатнинг асл ақидаси – “Дил-ба ёр-у даст-ба кор” – яъни “доимо кўнглинг Аллоҳда бўлсин, кўлинг эса ишда”, деган ғояни илгари суради.

У ўз кўл кучи билан кун кўришни ёқтирган, топган-тутганларини етим-есирларга, бева-бечораларга илҳом этган, ҳукмдорлардан доимо ўзини йироқ тутган, улар олдида ҳеч қачон таъмагирлик қилиб яшамаган.

XIV асрда Марказий Осиёда пайдо бўлган “Нақшбандия” таълимоти Афғонистон орқали Ҳиндистонга ва бошқа ислом юртларига тарқалган.

Нақшбандия таълимоти Темурнинг мўғуллар истилосига қарши курашиб, мустақил давлат барпо этиб, унда маданий-маънавий ривожланишни таъминлашга интилишида, темурий даври маданий юксалишида катта ижобий аҳамият касб этган.

1993 йилда Баҳроуддин Нақшбанднинг 675 йиллиги зўр тантаналар билан ўтказилди. Халқаро илмий конференциялар бўлиб, номи билан боғлиқ бўлган ёдгорликлар қайтадан тикланди.

Бобораҳим Машраб (1640 й. Наманган – 1711 й. Балх)

Бобораҳим Мулла Вали (Валибобо) ўғли Машраб Марказий Осиё, Афғонистон ва Шарқий Туркистонда машҳур бўлган буюк мутасаввиф шоир, шарқда яратилган тасаввуф адабиётининг йирик намояндаси ва билимдони.

Бутун ҳаётини саргардонликда, дунёни кезиб ўтказган, оддий халқ орасида шухрат қозонган, халқ билан ҳамнафас бўлиб яшаган жаҳонгашта, қаландар шоир. У Шоҳ Машраб, Девона Машраб, Телба Машраб номларини бежиз олмаган.

Унинг ҳаётини ёритиб келаётган ягона манба “Қиссаи Машраб” китобидир. Асарда Машраб Маккага йўл олган. Лекин у Маккага етиб бормаи йўлни ўзгартирган ва Ҳиндистонга Хожа Пошшам Хожа эшон хузурига жўнаган ва уч йил унинг хизматини қилган.

Ҳозиргача ёзилган китоб ва мақолаларда уни ҳажга бормаган деб қайд қилинган. ЎЗРФА Шарқшунослик институтида сақланаётган ва машрабшунослар диққатидан четда бўлган 9968 рақамли қўлёзмада шоирнинг “Мабдаи нур” асарининг икки дафтари, 71 та ғазали берилган. Ғазалларнинг бирида Машрабнинг ҳажга борганлигини тасдиқловчи байтлар бор:

*Мадина, Маккани тавоф айлабон ҳам чоғи Замзамни,
Чаҳорёрни тавоф айладим, йишаб равон кетдим.*

тилларига таржима қилинган.

Ҳабиб Абдуллаев мустақиллик йилларида “Буюк хизматлари учун” ордени билан тақдирланган.

Абдулла Орипов
(1941 йил 21 март)

Қашқадарё вилояти Косон тумани Некўз қишлоғида туғилган. Тошкент Давлат Университети (Миллий университет) нинг филология факультетини тугатган. Нашриёт ва журналларда адабий ходим, бўлим мудирини вазибаларида ишлаган. “Митти юлдуз”, “Кўзларим йўлингда”, “Онажоним”, “Ҳайрат”, “Ўзбекистон” шеърини китобларининг муаллифи. Жаҳон классик адабиёти дурдоналарини ўзбек тилига таржима қилган. Ўзбекистон Қаҳрамони.

Мустақиллик йилларида Абдулла Ориповнинг 4 жилдлик асарлари тўплами нашр этилди. У Навоий номидаги Давлат мукофоти билан тақдирланди.

**Баҳоуддин Саййид Муҳаммад ибн
Жалолиддин Нақшбанд**
(1318-1389 йй. Бухоро)

Бухоро яқинидаги Қасри Ҳиндуён қишлоғида туғилади. Унинг шарофати билан бу қишлоқ кейинчалик “Қасри Орифон” деб аталади. Хожа Баҳовуддиннинг шарифи насаблари ота томонидан Ҳазрат Алига, она томонидан Абу Бакр Сиддиққа бориб тақалади. Бухорода тақсил қилиб, Хожа Муҳаммад Самоси уни ўғил қилиб олади, кейин Амир Кулолнинг зикр ва тасбиҳларида ҳозир бўлиб, сўнг етти йил Мавлоно Ориф ва 12 йил Халил Ота деган авлиёлар суҳбатида бўлган, икки марта ҳаж қилган.

Баҳоуддин Нақшбанд “Ҳажнома” номли ваъз ва насиҳатлардан иборат манзумаси, “Далил ал-ошиқин” (Ошиқлар далили) ва “Ал-аврод Баҳоийя” (Баҳоуддин вирдлари) номли тасаввуфга оид асарларини ёзиб қолдирган.

Ҳазрати Нақшбанд бутун умрини ўз хоҳиши билан фақирлик ва йўқсилликда ўтказган. Зеро, бу тариқатнинг асл ақидаси – “Дил ба ёр-у даст-ба кор” – яъни “доимо кўнглинг Аллоҳда бўлсин, кўлинг эса ишда”, деган қояни илгари суради.

қуёшнинг ўз ўқи атрофида айланишини исботлади.

Галилей “Олам тузилишининг икки асосий системаси ҳақида диалог” (1632) асарида гелиоцентрик системанинг тўғрилигини исботлаб берган.

Гулбаданбегим
(1522-1603 йй. Кобул)

Ўрта аср Шарқда биринчи тарихчи аёл. Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг 1522 йили Кобулда туғилган тўнғич қизидир. Бобур вафот этганида Гулбадан 8 ёшда бўлган, ёшлигидан хат-саводни эгаллагани, чечанлиги, билимга серҳаваслиги, идроклилиги туфайли “она қиз” ҳисобланган. Акбаршоҳ олим ва шоирларга, бобоси Бобурни ва отаси Ҳумоюнни кўрган-билганларга улар тўғрисида ва ўз подшолиги ҳақида асар ёзишни топширган. Шу муносабат билан Гулбаданбегим ҳам “Ҳумоюннома” номли тарихий-биографик асар ёзган. “Ҳумоюннома” 1585-1587 йилларда ёзилган тарихий-географик асар бўлиб, “Бобурнома”нинг давоми деса бўлади. Унда Ўрта Осиё, Афғонистон ва Ҳиндистон тарихи ва ижтимоий-иқтисодий муносабатлари ёритилган. 1902 йилда А. Беверж томонидан инглизчага таржима қилиниб, нашр этилган.

Георг Вильгельм Фридрих Гегель
(1770.27.08. Штутгарт - 1831.14.11. Берлин)

Немис классик фалсафасининг йирик намоёнчаси, объектив идеалист, диалектика ҳақидаги таълимоти билан фалсафа тарихида катта аҳамиятга эга. Амалдор оиласида туғилган, Тюбинген институтини тугатган.

Гегель фикрича, дунё асосида “Руҳий олам” ётади, у абадий, табиатга ҳам, инсонга ҳам боғлиқ эмас. Барча реал борлиқ – табиат-жамият “абсолют ғоя”нинг фаол ҳаракати маҳсули. Унинг фикрича, ривожланиш триада асосида бўлади.

- 1- Соф тафаккур босқичи.
- 2- Абсолют ғоя табиатга айланади.
- 3- Абсолют ғоя табиатни инкор этиб яна ўзига қайтади.

Гегель диалектиканинг муҳим қонун ва категорияларини қарама-қаршиликлар бирлиги ва кураши, миқдор ўзгаришларнинг сифат ўзгаришларга ўтиши, инкорни инкор қонунларини ишлаб чиқди.

Унинг “Руҳ феноменологияси” (1807), “Мантиқ фани”

(1812-16), “Фалсафа фанлари энциклопедияси” (1817), “Хуқуқ фалсафаси” (1821), “Дин фалсафаси бўйича лекциялар” (1832), “Эстетика бўйича лекциялар” (1837) каби машҳур асарлари маълум.

Ғафур Ғулом

(1903 й. 10.05 - 1966 й. 10.07 Тошкент)

Ўзбек адабиёти асосчиларидан, Ўзбекистон халқ шоири, академик. Дехқон оиласида туғилган. Отаси Ғулом мирза, онаси Тошқибди адабиёт мухлислари бўлишган. Амакиси Мирзо Абдулла девон тузган. (“Баёзи Мирзо”). Оилада шоирлар туғилган, мушоиралар ўтказиб турилган. Ғ.Ғулом ёшлигидан Навоий, Ҳофиз, Саъдий ғазалларини ўрганган. Отаси (1912), онаси (1918) вафот этгач касиблик, аравакашлик қилган. Босмахонада ҳарф терган. Муаллимлар тайёрлаш курсини битириб ўқитувчилик қилган, мактабларга мудирлик қилган. Дастлабки асарлари “Тўзаллик нимада?” шеъри, “Динамо”, “Тирик қўшиқлар” китобидаги “Кўкан” достони, сўнгра “Мен Шарқдан бораётирман” тўплами, “Ассалом”, “Вақт”, “Оналар”, “Чин арафа”, “Истиқбол қўшиғи”, “Тун билан тонг” асарлари дунёга келди. Сатирик ҳикоялар ижод қилди. Унинг “Нетай”, “Тирилган мурда”, “Ёдгор”, “Шум бола” қиссалари ўзбек насрий жанрининг ривожланишида катта аҳамиятга эга бўлди. Унинг илмий мақолаларида классик адабиёт вакиллари ижоди чуқур тадқиқ этилди.

2003 йил 100 йиллиги тантанали нишонланди. Унинг номида истироҳат боғи бор. “Буюк хизматлари учун” ордени билан тақдирланган.

Демокрит (Demokritos)

(тах. мил. ав. 460-370 йй.)

Қадимги юнон материалист файласуфи. Атомистик назария асосчиларидан бири. Флоренцияда туғилган. Фалсафа, математика, физика, математика, техника, ахлоқ, мусиқа каби соҳаларда асарлар яратган. Унинг таълимотида атомлар ва фазо олам асосини ташкил этади. Демокрит жон моддий атомлардан иборат, тана ўлиши билан жон ҳам ўлади дейди.

Жалолиддин Мангуберди
(туғилган йили номаълум-
1231 йил Озарбайжонда вафот этган)

Жалолиддин ибн Аловуддин Муҳаммад Хоразмшоҳлар давлатининг сўнгги ҳукмдори, саркарда. Уни отаси Ғазна, Бомийн, Ғур, Буст, Такинобод, Заминдовар ва Ҳиндистон ҳудудларигача бўлган ерларга ҳоким ва тахт вориси этиб тайинлаган. Отаси Хоразм шоҳи Алоуддин Муҳаммад вафотидан кейин (1220 й.) тахтга чиқади. Мўғуллар ҳужумидан сақланиш учун 300 кишилик суворийлар билан Хуросонга кетишга мажбур бўлади. Нисо шаҳрида мўғуллар устидан ғалаба қозонади. 1220-21 йилларда Афғонистон, Хуросон, Бағдод, Қандахор, Балх, Кобул ва бошқа жойларда мўғулларнинг кўп сонли қўшинларига қашқатғич зарбалар беради. 1221 йил 24 ноябрда Ҳинд дарёси соҳилида Чингизхоннинг барча қўшинлари Жалолиддинга қарши жанг қилади. Чингизхон мисли кўрилмаган талофат эвазига ғалаба қозонади. Уша куни жангдан сўнг мўғуллар Жалолиддиннинг 7 ёшли ўғлининг тириклайин юрагини суғуриб олади. Жалолиддин Ҳиндистонга чекиниб катта қўшин билан Эрон ва Кавказга қайтиб келади. Озарбайжонни, Ғанжани, Туркистонни, Тифлисни қўлга киритади. Озарбайжонда ўзининг курд навқари томонидан ўлдирилади.

Жалолиддин Мангубердининг мўғул босқинчиларига қарши курашда кўрсатган мислсиз жасорати, ватанга ва ўз халқига садоқат ва чексиз муҳаббатини қадрлаш ва унинг порлоқ руҳини абадийлаштириш мақсадида Президентимизнинг “Жалолиддин Мангуберди таваллудининг 800 йиллигини нишонлаш ҳақида” Фармони қабул қилинди (1998 й.). 1999 йилда Хоразм шаҳрида Жалолиддин Мангубердига ҳайкал ўрнатилди.

2000 йил 30 августда “Жалолиддин Мангуберди” ордени таъсис этилди.

Жордано Филиппо Бруно (Bruno)
(1548 й. Нола - 1600 й. 17.02. Рим)

Италян файласуфи ва шоири. 15 ёшида монахликни қабул қилади, кейинчалик черковга қарши чиқади. 1575 йилда монахликдан воз кечиб, Римга қочади, Швейцария, Франция, Англия, Германияда яшайди. 1592 йилда роҳиблар уни алдаб, Венецияга таклиф қиладилар ва инквизиция қўлига топширадилар. 8 йил қамоқда ётади. Ўз қарашларидан қайтмагач, катolik черкови Брунони Римда гулханда ёқиб қуйдиради. У Коперникнинг гелиоцентрик тизимини янада ривожлантирди. Қуёш системасидан ташқарида тирик мавжудотлар яшайдиган оламлар борлигини таъкидлади. Олам чексиз, юлдузлар, қуёшлар бениҳоя кўп, деган ғояни илгарисурди.

Бруно “Ғоялар сояси ҳақида” (1582), “Сабаб, ибтидо ва яккаю ягона ҳақида” (1584), “Чексизлик, коинот ва оламлар ҳақида” (1584), “Кулдаги зиёфат” (1584), “Пегас сирлари” (1585) асарларини ёзиб қолдирган.

Жаҳон Отин Увайсий
(1799-1845 йй. Марғилон)

Ўзбек шоираси, маърифатпарвар. Зиёли оилада туғилган. Отаси Қайнар девона асли қосонлик бўлиб, Марғилонга кўчиб келган. Онаси Чиннибиби мактабдор бўлган. Онасидан савод ўрганиб, мактабдорлик қилган. Шеърят назариясини, арузни, муаммо санъатини ўрганган. Саройда Нодира ва бошқа хотин-қизларга устозлик қилган. 1842 йилда Насруллоҳон Қўқонни ишғол қилгач Марғилонга қайтган. У 4 девон тузган. Унинг меросидан 269 ғазал, 29 муҳаммас, 55 мусаддас, бир дoston сақланган.

Жавоҳарлал Неру
(1889 й. 14.01. Оллоҳобод - 1964 й. 27.05. Дeҳли)

Ҳиндистон давлат ва сиёсий арбоби. Кембридж университетини тугатган. 1912 йилда Ҳиндистон миллий конгрессига аъзо бўлган. 1921 йилда инглизларга қарши миллий тарғиботи учун қамалган. Ҳиндистон Миллий конгрессининг ижроия қўмитаси котиби, бош котиби, раиси. 1947 йилдан умрининг охиригача Ҳиндистон Бош вазири. Халқлар ўртасида тенглик, дўстлик, ҳамкорлик учун, уруш

хавфига қарши кураш сиёсатини олиб борган.

Неру 1955 ва 1961 йилларда қизи Индира Ганди билан Ўзбекистонга ташриф буюриб, ўзбек халқининг турмуши, ҳаёти, тарихи билан яқиндан танишган. У ўзининг “Ҳиндистоннинг кашф этилиши” асарида Бобур ва унинг невараси Акбаршоҳ ҳақида ижобий фикрларни билдирган.

Заҳриддин Муҳаммад Бобур

(1483 й. 14.02. Андижон – 1530 й. 26.12. Агра)

Ўзбек адабиётининг йирик вакили, тарихчи, олим, темир-рий ҳукмдорларнинг сўнги вакилларида бири, Ҳиндистонда Бобурийлар давлатининг асосчиси. Отаси Умар Шайх Мирзо Амур Темурнинг набираси, Фарғона вилоятининг ҳокими бўлган, онаси Кутлуг Нигор хоним Тошкент ҳокими Юнусхоннинг қизи. Бобурнинг болалиги Андижон ва Ахсикентда ўтади. Сарой мужитида ўқиб, тарбияланди. Илм-фанга, шеърятга қизиққан. Довжораклиги учун болалигида Бобур - “шер” лақаби билан аталган. 1494 йил июнь ойида 12 ёшида тахтга ўтиради ва Мовароуннахрни марказлашган давлатга айлантириш мақсадида кураш олиб боради. 1497-1498, 1500 ва 1510 йилларда Самарқандни эгаллашга муваффақ бўлса-да, уни ўз қўл остида ушлаб қола олмайди. 1504 йилда Ҳисор тоғлари орқали Афғонистонга боради, тарқоқ афғон ва турк қабилаларини бирлаштириб, Кобул ва Ғазна вилоятларини эгаллайди. Кобулни пойтахт қилиб, мустақил давлат тузди ва 1508 йилда ўзини подшоҳ деб эълон қилади. Кобулда 1504 йилдан 1526 йилгача Бобурнинг ўзи, сўнгра ўғли Комрон Мирзо ҳукмронлик қилди. 1522 йилда Бобур Кандаҳорни эгаллайди. Бу эса унга ўз давлати чегараларини Ҳиндистон томон кенгайтириш имконини беради. 1526 йил апрель ойида Деҳли ёнидаги Панипат деган жойда Ҳиндистон подшоси Иброҳим Лудийни енгади, Иброҳим Лудий жангда ўлади. Бобур Ганг дарёси бўйлаб юришни давом эттиради ва Шимолий Ҳиндистоннинг Бенгалиягача бўлган қисmini эгаллаб, Ҳиндистонда янги империяга асос солади ва бу империя 1858 йилгача Ҳиндистонда ҳукмронлик қилади. Бобур 1530 йил декабрда Аграда вафот этади. Дастлаб Жамна дарёсининг чап соҳилидаги Нурафшон боғининг марказий қисмига вақтинча дафн этилган. Сўнгра унинг васиятига кўра, 1533 йилда Кобул шаҳридаги Боғи Бобурга қўмилган. Бобурнинг звараси Акбаршоҳнинг ўғли

Жаҳонгиршоҳ 1607 йилда бобосига атаб бу ерда мақбара қурдиради. Бобурнинг ўзи ва авлодлари томонидан Афғонистонда улкан тарихий обидалар, йўл, работ ва кўприклар, масжид, мадрасалар ва бошқа кўплаб ижтимоий аҳамиятта эга қурилишлар амалга оширилди. Назм ва насрда салмоқли бадиий дурдоналар яратилди. “Бобурнома” асарининг ўзигина форс, немис, голланд, француз, инглиз, рус ва бошқа тилларга таржима қилиниб, қайта-қайта нашр этилмоқда.

Мустақиллик йилларида Зокиржон Машрабов бошчилигида халқаро Бобур экспедицияси ташкил этилди. “Бобурнома”нинг мукаммал қиёсий-танқидий матни тайёрланди ва ўзбек тилига таъдбири нашр этилди.

Зокиржон Холмуҳаммад ўғли Фурқат
(1859 й. Қўқон – 1909 й. Ёркент)

Ўзбек шоири, маърифатпарвар, майда савдогар оиласида туғилган. Бошланғич таълимдан сўнг мадрасада ўқиган. Араб, форс тилларини ўрганган. Навоий, Ҳофиз Бедил, Фузулий асарларини ўқиган, шеърлар ёзган. Қўқонда Муқимий бошчилигидаги ижодкорлар сафига қўшилган. 1889 йилда Тошкентга келган. Маълум муддат “Фарҳод” тахаллуси билан асарлар ёзган. Кейин яна Фурқат тахаллусига қайтади. “Туркистон вилояти газети”да шеър, мақолалар чоп эттиради. 1891 йилда Самарқандга, Бухорога, Марв, Анхобод, Шош, Боку, Ботуми ва Истанбулга боради. Истанбулдан, Болгария, Греция, Арабистон ва Ҳиндистонга сафар қилади. 1893 йилда Ҳиндистондан Тибет ўлкасига ўтиб, Хутан орқали Ёркентга келади ва шу ерда умрининг охиригача қолади. У Ёркентда оила қуради. Дўкон очиб, савдо-сотик билан шуғулланади. Асосий вақтини ижодга сарфлайди. Унинг лирик шеър ва газаллари, мухаммаслари, маърифатпарварлик руҳида ёзилган мақолалари, саёхатномалари, қўшиқлари катта аҳамиятта эга.

Зулфия (Зулфия Исроилова)
(1915 йил 1 март - 1996 йил 1 август)

Таниқли ўзбек шоираси, журналист, таржимон, жамоат арбоб. Ўзбекистон Халқ шоираси (1965), Меҳнат Қаҳрамони (1984). Шоир Ҳамид Олимжоннинг рафиқаси. Хотин-қизлар педагогик билим юртида (1931-34), Ўзбекистон Фанлар

қўмитаси қошидаги Тил ва адабиёт институти аспирантурасида (1935) ўқиган. Ёшлар ва ўсмирлар адабиёти нашриётида муҳаррир (1938-40), Ўзбекистон давлат нашриётида бўлим мудирини (1941-50), “Ўзбекистон хотин-қизлари” (“Саодат”) журналинда бўлим мудирини (1950-53), бош муҳаррир (1954-85) бўлиб ишлаган.

Зулфия халқаро Жавоҳарлал Неру (1968), “Нилуфар” (1971) мукофотлари ҳамда Ҳамза номидаги Ўзбекистон давлат мукофоти (1970) лауреати. Шунингдек, у Болгариянинг “Кирилл ва Мефодий” (1972) орденига сазовор бўлган.

Атоқли шоиранинг маданиятимиз тараққиётидаги катта хизматлари эътиборга олиниб, Тошкентдаги кўчалардан бирига Зулфия номи берилган. Тошкент шаҳрида унга ҳайкал ўрнатилган.

Зикир (Зокир) Муҳаммаджонов
(1921.1.1. Тошкент)

Ўзбекистон халқ артисти. 2003 йили Ўзбекистон Қаҳрамони унвонига сазовор бўлган. Тошкент театр ва раҳсончилик санъати институтини тугатган. Ўзбек миллий театри актёри.

У театрда, кино ва телевидениеда жаҳон драматургиясининг, ўзбек адибларининг асарларидаги машҳур образларни маҳорат билан яратган. Улардан Горацио (“Ҳамлет”), Цезарь (“Юлий Цезарь”), Навоий (“Алишер Навоий”), Улуғбек (“Улуғбек хазинаси”), Хусайн Бойқаро (“Алишер Навоий”) ва бошқалар шулар жумласидан.

Зикир Муҳаммаджонов 1994 йили “Ўхрат” медали, 1996 йили “Дўстлик”, 1998 йили “Буюк хизматлари учун” орденлари билан тақдирланган.

Конфуций

(мл. ав. тах. 552 - Цюйфуи ш., 479)

Қадимги Хитой мутафаккири, сиёсий арбоб, конфуцийликнинг асосчиси. Лу давлатида амалдор бўлиб хизмат қилган. Хитойда биринчи хусусий мактаб очган. Унинг асосий қарашлари “Лунь юй” (“Сўхбатлар ва мулоҳазалар”) китобида баён этилган. Конфуций таълимоти асосида инсонпарварлик (жень) тушунчаси ётади. У одамларни “Олийжаноб эрлар” (цзюньци) ва “майда одамлар” (сяо жень)га бўлган.

Имом ат-Термизий
(824-893)

Абу Исо Муҳаммад ибн Йисо ибн Савра ат-Термизий 824 йилда Термиз шаҳрида туғилган. Ҳадис ўрганиш мақсадида 850 йилдан бошлаб Ҳижоз ва Хуросонда машҳур муҳаддислардан таълим олган. Имом Бухорийни ўз устози деб билган.

Имом ат-Термизийнинг “Китоб ал-жомеъ” (“Ҳадислар мажмуаси китоби”), “Китоб илол” (“Иллатлар китоби”), “Китоби тарих”, “Китоб аш-шамойл ан-навабийя” (“Пайгамбарлар аломатлари китоби”) асарлари маълум. Буларнинг ичидан энг машҳури “Ал-жомеъ” асаридир. Бу олтига машҳур ҳадис тўпламларидан биридир. Бу китоб “Жомеъ Термизий”, “Сунани Термизий” номлари билан ҳам юритилади. Ул зот 892 йилда вафот этади.

Камолиддин Беҳзод
(1455-1537 йй. Ҳирот)

Мовароуннаҳр ва Хуросонда XV асрдаги Ренессанс (Уйғониш даври) вакилларида бири, Навоийнинг шогирди, “Шарқ Рафаэли”, улуғ мусаввир ва миниатюрасоз Камолиддин Беҳзод 1455 йилда Ҳиротда, камбағал хунарманд оиласида туғилган. Уни болалигидаёқ Ҳиротдаги машҳур мусаввир Амир Рухилло (Мирак наққош) ўз тарбиясига олиб, унга туз-нон, кийим-бош бериб, ҳар томонлама илмли қилиб вояга етказди. Ҳиротнинг Нигористонида (санъат академиясида) наққошлик ва миниатюрасозлик ҳунарини ўрганади.

Беҳзод гоятда меҳнатсеварлиги, заҳматқашлиги, ўткир ақлу заковати туфайли Ҳиротда машҳур мусаввир бўлиб танилади.

Унинг Шарафиддин Али Яздийнинг “Зафарнома”сига ишланган миниатюраси, Абдурахмон Жомийнинг “Соломон ва Ибсол” асарига ишланган расмлари, Амир Хусрав Деҳлавийнинг “Хамса”сига ишланган 33 та ажойиб миниатюралари, Абдуллоҳ Хотифийнинг “Темурнома” асарига чизилган расмлари жуда машҳурдир.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан 2000 йилда Камолиддин Беҳзод таваллудининг 545 йиллиги кенг нишонланди.

Комилжон Отаниёзов
(1917 й. 20.07. Хоразм. Шовот.
Бўйрачи қишлоғи - 1975 й 5.11. Тошкент.
Ўз қишлоғига дафн этилган)

Ўзбек хонандаси, созанда ва бастакор. Ўзбекистон, Туркманистон, Қорақалпоғистон халқ артисти. Тошкент мусиқа билим юрти ва консерваториясида ўқиган. Шовот туман театрида хонанда, актёр, ўзбек давлат филармониясида солист бўлиб ишлаган. Тошкентда, Хоразмда, Туркманистонда ашула ва рақс ансамбллари ташкил этган. Мураккаб халқ ашулалари, Хоразм дostonлари, сувораларини маҳорат билан ижро этган. "Азиз ва Санам", "Ошиқ Ғариб", "Сўнгги хон" каби мусиқали драмаларни яратган. Хитой, Хиндистон, Бирма, Афғонистон, Камбоджа, Таиландда бўлган.

Лутфиҳоним Саримсоқова
(1896.8.05-1991.14.01)

Ўзбек актёри, жамоат арбоби. Фарғона вилояти Риштон қишлоғида туғилган. Фаолиятини 1923 йилда Қўқон хотинкизлар тўғарағида бошлаган. Қўқон, Андижон, Марғилон театрларида, ўзбек давлат мусиқали драма театрида фаолият кўрсатган. Театр сахнасида Лайли, Ширин, Адельма, Смеральдина, Ойсара, Ёсуман, Майсара, Мастура сатанг, Кимё образларини яратган. У кинода ҳам кўп роллар ижро этган. "Қасам", "Фарзандлар", "Сен етим эмассан", "Маҳаллада дув-дув гап", "Шоҳи сўзана" фильмлардаги роллари билан машҳур.

Мустақиллик йилларида "Буюк хизматлари учун" ордени билан тақдирланган.

Муқанна (Ҳошим ибн Ҳаким)
(Туғилган йили номаълум-783 йил. Кеш)

Араб халифалигининг ҳукмронлигига қарши халқ озодлик ҳаракати раҳбари. Марв яқинидаги Коза қишлоғида туғилган. Боши ва юзига кўк парда тўсиб юргани учун "Муқанна" (Ниқобдор) номини олган, ёшлик чоғида кудунгарлик (кийимларга оҳор берувчи) касби билан шуғулланган. Эрон ноибларига ҳарбий хизматчиликдан вазирлик даражасига кўтарилган. 769 йилда Марвга қайтиб келиб умрининг охиригача араб халифалигига қарши кураш олиб

боради. У ўқимишли ва билимдон бўлиб, форс ва араб тилларини яхши билган. Муқанна кўзғолончилари оқ кийимда юрганлиги учун тарихда “оқ кийимлилар” кўзғолони деб ном олган. Уларнинг қароргоҳи Кеш яқинидаги қалъа устида жойлашган эди. 775-777 йилларда кўзғолончилар билан бўлган жангларда араб кўшнлари мағлубиятга учрайдилар. Кўзғолон шиддатли тус олгач халифа Махдий Ницопурга келади ва катта кўшн кўзғолончиларни тор-мор этиш учун сафарбар этилади. Тириклайин кўлга тушишни истамаган Муқанна ўзини ёниб турган оловга ташлаб, ҳалок бўлади.

Маҳмуд Фазнавий
(967-Фазна, 1030)

Абдулқосим Маҳмуд ибн Сабуктегин 998-1030 йилларда Фазнавийлар давлати ҳукмдори бўлган. Отаси Сомонийларнинг Хуросондаги ноиб. Сабуктегин вафот этгач, (997 й.) тахт учун курашда ғалаба қозонади. 999 йили у бутун Хуросонни ағаллаб, ўзини Хуросон султони деб эълон қилади. Бағдод халифаси ал-Қодир томонидан “Яйямин уд-давла ва амин ул-милла” (“Давлатнинг ўнг қўли ва миллатнинг ишончи”) унвони билан тақдирланади. 1025 йили Мовароуннаҳрга ҳужум қилиб, Чарониён, кейинчалик Хутталон ва Қўлобни ўз давлатига қўшиб олади. Ҳиндистон зилоятларига 17 марта ҳарбий юриш қилди. Шеърят билан шуғулланган, ғазаллар битган, жуда кўп нодир китобларни тўплаган.

Берунийнинг “Ҳиндистон” асарида, Маҳмуд Фазнавийнинг араб ва паҳлавий тилларини яхши билганлиги, туркий тилда шеърлар битганлиги айtilган. Фазнада нодир китоблардан иборат кутубхона ташкил этган. Ўз саройида 400 дан ортиқ олимлар, шоирлар ва санъаткорларни тўплаб уларга ҳомийлик қилган.

*Маҳмуд ибн Хусайн ибн
Маҳмуд Қошғарий
(XI аср)*

Тилшунослик илмининг асосчиси, қомусий олим. Асли Маҳмуд Иссиққул бўйидаги Барсғон шаҳридан бўлган. Отаси хизмат юзасидан Барсғондан Қашқарга кўчган шу ерда ўрнашиб қолган. Шунинг учун ҳам Маҳмуднинг исми Қошғарий бўлиб кетган. У ёшлигидан атоқли олимлардан таълим олган. Кейин билим доирасини кенгайтириш мақсадида Бухорога келган, Самарқанд, Марв, Нишопурнинг улуг алломалари таълимидан баҳраманд бўлган. У илм оламида “Девону луғотит турк” асари билан машҳур бўлди. Асарда туркий тилларнинг тарихий ва қиёсий жиҳатдан тадқиқ этилиб, ўзига хос хусусиятлари тавсиф қилинган. Асарга Қошғарий ўзи тузган ва ўша давр учун мукаммал бўлган дунё харитаси илова қилинган.

*Маҳмуд Торобий
(Туғилган йили номаълум – Бухоро
Тороб қишлоғи, 1238 й.)*

Ўрта Осиёда мўғуллар зулмига қарши кўтарилган халқ ҳаракати раҳбари. Хунарманд оиласида туғилган. Ғалвирчилик билан шуғулланган. Туғилган қишлоғига нисбат бериб Торобий деб аталган. Мўғул истибдодига қарши Тороб қишлоғи аҳолиси Маҳмуд Торобий бошчилигида кўзғолон кўтаради. Кўзғолончилар Бухорони эгаллайдилар. Карманадан ёрдамга келган мўғул қўшвилари томонидан тор-мор этилади. Жангда Маҳмуд Торобий ҳалок бўлади.

Маҳмуд Торобий ҳақида Ойбек “Маҳмуд Торобий” достонини ёзиб қолдирган.

Мустақиллик йилларида Маҳмуд Торобий шахсига катта эътибор қаратилиб, Асад Дилмурод “Маҳмуд Торобий” (1998) тарихий романини яратди. Бухоро вилоятидаги Жондор шаҳарчасида ҳайкал ўрнатилди.

**Маҳдуми Аъзам Хожани Аҳмад ибн
Жалоҳуддин Косоний
(1461-1542)**

Йирик мутасаввуф. У Наманган вилояти Косонсой туманида туғилган. Она юртида дастлабки маълумотларни олиб, отаси билан деҳқончилик қилган. Ўзига пир-муршид ахтариб Тошкентга боради ва Хожа Аҳрор билан учрашади. Хожа Аҳрор Маҳдуми Аъзамни ўз шогирди Муҳаммад Қозийга юборади. Муҳаммад Қозий уни ўзига шогирдликка қабул қилади ва Маҳдуми Аъзам Тошкентда тариқат мактабида илмини такомиллаштира бошлайди. Секин-аста у машҳур муъжизакор авлиё, нақшбандия тариқатининг йирик намоёниси бўлиб шухрат қозонади ва бу тариқатнинг асосчиси Боҳроуддин Нақшбандни Хожани Бузург деб атаб, ўзига қўйибан пир билди. Унинг қабрини Бухорога бориб зиёрат қилиб турди. Хожа Аҳрордан кейин унинг иштини 1515 йилдан Маҳдуми Аъзам давом эттирди. Нақшбандияга эътиқод қилган Заҳириддин Бобур ҳам Маҳдуми Аъзамнинг муриди бўлган, унинг амирлари ҳам Нақшбандияга катта эътиқод қилганлар. Маҳдуми Аъзам Бобурга атаб ўзининг “Бобурий” деган асарини ёзган.

Хожа Абдулбақойийнинг “Жомеъ ал-мақомот” асарида келтирилишича, Маҳдуми Аъзам Бохородаги Маюк масжидида тез-тез маърузалар қилиб турган. Маърузаларда шаҳарнинг ҳунарманд, қосиб, савдогар ва бошқа аҳолиси қаторида ўша атрофдаги яҳудийлар ҳам келиб иштирок эттишар ва кўп таъсирланишар экан. Авлиё умрининг сўнгги йилларида Самарқанднинг Даҳбед деган қишлоғида янади ва шу ерда 1542 йили вафот этди, қабри ҳозир ўша ерда.

Маҳдуми Аъзам тасаввуф, ахлоқ, одобга оид 30 дан зиёд асар ёзган. Улардан: “Танбияи салотин” (Султонларга насиҳат). Бунда шоҳ ва султонларни адолатга чақирилади. “Асрор ан-никоҳ” (Никоҳ сирлари), “Рисолаи самоийя” (Дарवेशлик мусиқаси ҳақида рисола), “Рисолаи вужудия” (Вужудиёт ҳақида рисола), “Одоб ас-солиҳин” (Ҳақ йўлдан борганлар одоби), “Одоб ас-сиддиқин” (Содиқлар одоби), “Рисолаи бақоийя” (Йиги ҳақида рисола) каби асарлари ҳам мавжуд.

Маҳтумқули
(таҳаллуси *Фировий*; 1733-1791 й)

Туркман шоири ва мутафаккири. Шоир Озодий Давлатманднинг ўғли. Бошланғич таълимни отасидан олган. Хива, Бухоро мадрасаларида ўқиган. Заргарлик хунарини ўрганган. Озарбайжон, Эрон, Афғонистон, Ҳиндистонга саёҳат қилган. Низомий Ганжавий, Алишер Навоий, Фирдавсий ижодидан бахраманд бўлган.

Маҳтумқули шеърларида туркман халқининг ҳаёти, урф-одатлари тасвирланган. “Бўлмаса”, “Келгай”, “Билан”, “Найлайин”, “Етмас”, “Булар”, “Кетди замон” асарларида туркман халқини бирлаштиришга чақирганлигини кўришимиз мумкин.

Мунис Хоразмий
(1778-1829 йй. Хива)

Ўзбек шоири, тарихчи, таржимон, ҳаттот, маърифатпарвар. Дастлабки маълумотни туғилган қишлоғи Қиётда олади. Сўнгра Хива мадрасаларида ўқиган. Хива хони Аваз Иноқ уни сарой фармоннавис котиби этиб тайинлайди. Элгузархон Хива хонлиги тарихи ҳақида китоб ёзишни топширган. “Девони Мунис” унинг биринчи шеърий тўплами бўлса, асосий адабий мероси “Мунис ул-ушшоқ” девони 80 000дан зиёд мисрани ўз ичига олган.

Унинг Хоразм тарихига оид “Фирдавс ул-икбол” номли муҳим тарихий асарини шогирди - жияни Отахий давом эттирган.

Маҳмудхўжа Бехбудий
(1875 й. Самарқанд - 1919 й. Қарши)

Туркистонда жаҳидлик ҳаракати раҳбарларидан. Ёзувчи, драматург ва жамоат арбоби. Бошланғич маълумотни отасидан олиб, 1894 йил отаси вафотидан кейин, тоғаси қози Муҳаммад Сиддиқ тарбиясида ўсади. Араб тилини кичик тоғаси Мулла Одилдан ўрганди. Ўз устида ишлаб, шариатнинг юксак мақомлари - қози, муфтий даражасига ча етади. Бехбудий 1899-1900 йиллари ҳаж сафарига боради. Ҳаж баҳонасида Миср ва Истанбулда бўлади. Сўнгра Қозон ва Уфа шаҳарларида бўлиб, Оврўпа маданияти билан қизиқади. Қозон ва Уфада чиқадиган араб имлосидаги

газеталарда ўз мақолаларини чоп эттира бошлади.

1912-1913 йилларда Бехбудий Самарқандда “Самарқанд” газетаси ва “Ойна” журналига асос солади.

Бехбудий ўзбек ва тожик тилларида 200 дан ортиқ асар ва мақолалар ёзди, улар журнал ва газеталарда чоп этилди.

Унинг “Падаркуш” драмасида ёшларни илмли, маърифатли бўлишга даъват этилган. Драма 1913 йили Самарқандда нашр этилди. Самарқанд (1914 йил 15 январда) ва Тошкент (1914 йил 27 феврал)да намойиш қилинди.

1977 йили аллюманинг “Сайланма” асари чоп этилди. Мустанғалик йилларида унинг ижодига катта эътибор берилиши оқибатида, 1997 йилда “Танланган асарлар”и Тошкентда “Маънавият” нашриётида чоп этилди.

Муҳаммадризо Эришўзбек ўғли Огаҳий (1809-1874 йй.)

Ўзбек шоири, тарихчи олим, таржимон. 1809 йилда Хива яқинидаги Қиёт(Қот) қишлоғида туғилган. Мунис Хоразмийнинг жияни, 3 ёшлиғида отадан етим қолгач Мунис қўлида тарбияланади. Мадрасада таҳсил олади. Ўз даврининг санъаткор шоири ва етук олими бўлиб етишади. Огаҳий саройда мирзалик қилган. Мунис вафот этгач саройни тарк этиб, ота касби мироблик билан шуғулланади. Унинг шеърий асарлари “Таъвиз ул-ошвиқин” (“Ошиқлар тумори”) девонида тўпланган бўлиб, 18 миң мисрадан ортиқ шеър ва газаллардан иборат. Унинг “Риёз ул-давля”, “Зубдат ут-таворих”, “Жомеъ воқиоти султоний”, “Тулшани давлат” асарларида Хоразм тарихига оид воқеалар акс эттирилган.

Муҳаммад Ашиқўжа Мирзахўжа **ўғли Муқимий** (1850-1903 Қўқон)

Ўзбек адабиёти асосчиларидан бири, шоир ва мутафаккир, камбағал номвой оиласида туғилган. Отаси асли тошкентлик бўлиб, 1835 йилда Қўқонга кўчиб борган. Онаси асли хўжандлик бўлиб, Самдодим Нодиршайх қизи эди.

Муқимий Қўқонда Нодира бини қилган “Ҳоқом ойим” мадрасасида, сўнгра Бухорога бориб, “Меҳтар ойим” мадрасасида ўқиган. 1887-1888 ва 1892 йиллари Тошкентта сەҳнат қилади. Алмаий, Нодир Намангоний каби ижод-

корлар билан ижодий ҳамкорлик қилади. Навоий, Турди, Гулханӣй, Машраб, Махмур каби шоирлар анъанасини давом эттиради. Ижодининг асосий қисми лирик шеър ва газаллар, ҳажвийётлардан иборат. Унинг икки жилдли "Асарлар тўплами" (Тошкент, 1960-1961), "Танланган асарлар" (Тошкент, 1973) нашр қилинган.

Моҳаммад Карамчанд Ганди
(1869, Гуржарот вилояти
- 1948.30.1, Дехлу)

Ҳиндистон миллий озодлик курашининг раҳбарларидан бири, таниқли мутафаккир, ҳинд халқи уни "Маҳатма" ("Буюк қалб эгаси") деб атайдди. Унинг номи билан боғлиқ гандиан таълимоти Ҳиндистондаги асосий ҳуқуқрон партия, Ҳиндистон Миллий конгрессининг расмий мафқураси ҳисобланади. 1887-91 йилларда Англияда юридик таълим олган. Унинг смёсий фаолияти асосини куч инлятмасдан курашчи "сатьяграха" ташкил этган. Ҳиндлар билан мусулмонларнинг ўзаро дўстлигини мустаҳкамлашга интильди, кастачиликка қарши курашди.

Муҳаммадқори Абдурашиққовов
(1878-1931 йй. Тошкент)

Туркистонда жаҳидчилик ҳаракати раҳбарларидан бири, педагог. Зиёли оқласида тутилган. Тошкентдаги Юнусхон мадрасасида, сўнг Бухорода таълим олган. 1901 йил Тошкентда биригчилардан бўлиб "усули жаҳид" мактаблари очиб, дарс берган. Шундай мактаблар учун дарслик, қўлланмалар ёзган. Унинг "Адиби аввал", "Адиби соний", "Ўқуш китоби", "Сабавор", "Ер юзи", "Тавқид" китоблари бир неча мартадан нашр этилиб, дарслик сифатида қўлланилган. Тошкентда «Шўройи Исломий» ташкилотини тузиб раҳбарлик қилади.

Муҳитдин Қорисқубов
(1896 й. 01.05. Фарвона. 1957 й. 22.02. Тошкент.)

Ўзбек кўшиқчиси, опера артисти, театр арбоби, ўзбек мусиқали театри асосчиларидан. Москва давлат театр санъати олийгоҳида ўқиган. Умр йулдоши Тамарахоним билан жаҳон амалий санъати кўрғазмасида (Париж)

шунингдек, Берлинда ҳам ўзбек мусика маданиятини намоиш этган. Театрда Солихбой, Фотиҳ, Қосимжон, Неймат, Фарҳод, Султонбек образларини, операларда Эр Таргин Новфал, Улуғбек, Маҳмуд Таробий образларини яратган. Москвада ўзбек опера студиясини, Тошкентда ўзбек давлат филармониясини ташкил этишга катта ҳисса қўшди. Тамарахоним билан бирга “Билакузук”, “Қани-қани қизлар”, “Қора соч”, “Илила-илила ёр”, “Ёр, нималар дедим сизга” лапарларни яратиб саҳнага олиб чиққан.

Мухиддин Қориёқубов 1957 йил 22 февралда вафот этган.

Мусо Тошмуҳаммад ўғли Ойбек
(1905 й. 10.01. - 1968 й. 01.07. Тошкент)

Ўзбек адабиёти асосчиларидан бири, ёзувчи, шоир, олим ва жамоат арбоби. Хунарманд бўзчи оиласида туғилган. Эски усул мактабида, “Намуна” бошланғич мактабида, Тошкент таълим-тарбия билим юртида, Ленинград (Санкт-Петербург) халқ хўжалиги олийгоҳида, Ўрта Осиё Давлат Университетида ўқиган. Олий ўқув юртида ўқитувчи, илмий ходим, бўлим мудир, нашриёт муҳаррири, Ўзбекистон Фанлар академиясида ижтимоий фанлар бўлими бошлиғи, Ёзувчилар уюшмаси раиси, 1958 йилдан умрининг охиригача “Ўзбек тили ва адабиёти” журнали бош муҳаррири. “Армуғон”, “Туйғулар”, “Кўнгил найлари”, “Машғала” шеърий тўпламлари, қатор дostonлари, “Қутлуг қон”, “Навой”, “Олтин водийдан шабадалар”, “Қуёш қораймас” романлари билан машҳур. Айни пайтда илмий мақолалари, жаҳон адабиёти классикалари асарларининг ўзбек тилига қилган таржималари билан адабиёт хазинасига улкан ҳисса қўшган.

Мустақиллик йилларида Ойбек “Буюк хизматлари учун” ордени билан тақдирланди. 2005 йилда унинг 100 йиллиғи нишонланди.

Мирзакалон Исмоилӣ
(1908 й. Ўш - 1986 й. Тошкент)

У Ўш шаҳрида деҳқон оиласида туғилган. Болалар уйида тарбияланган. Ўрта Осиё Давлат Университетининг Шарқ факультетида ўқиган. Ўзбекистон Давлат нашриёти, республика газета ва журналларида масъул

вазифаларда ишлаган, иккинчи жаҳон уруши қатнашчиси.

Унинг икки қисмдан иборат “Фарғона тонг отгунча” (1958-1968) тарихий романи, “Инсон хусни” (1969), “Одамийлик қиссаси” (1972) асарларида ёшлар ахлоқи, оилада тотувлик ва ўзаро ҳурмат масаларига эътибор қаратилган. У 200дан ортиқ жаҳон ва рус классиклари асарларини ўзбек тилига таржима қилган.

Миртемир
(1910.30.05-1978.25.01)

Туркистонда (Қозоғистон) деҳқон оиласида туғилган. Тошкентдаги Алмаий номли мактабда тарбияланади. Самарқанд Давлат университетида ўқиган. Ў. Охунбобоевнинг котиби, олийгоҳларда ўқитувчи, республика газета ва журналларида адабий ходим бўлиб ишлаган. Достон, шеърӣй тўплам, кўшиқ, мақола, қиссалари билан танилган. 20 дан ортиқ жаҳон классиклари асарларини ўзбек тилига таржима қилган.

Мукаррама Турғунбоева
(Фарғона, 1913 й. – Тошкент, 1978 й.)

Ўзбек раққосаси, балетмейстер, педагог, жамоат арбоби. 1913 йилда 13 майда Фарғонада туғилган. Фарғона педагогика билим юртида ўқиган. Самарқанд муסיқали драма театрида, А. Навоий номли опера ва балет театрида, Тошкент хореография билим юртида, “Баҳор” ансамблида ишлаган. Муסיқали театрларда ҳам раққоса, ҳам актёр сифатида ишгирок этган. Қалима, Шоҳида, Гуландом, Оқ билак, Зарема образларини яратган. У фаолияти давомида 200 дан ортиқ рақсни, қатор балетларни сахналаштирган. “Баҳор” ансамблини тузиб, раҳбарлик қилган. Ансамбл билан Миср, Ливан, Ҳиндистон, Афғонистон, Покистон, Сингапур, Ливия, Марокаш, Малайзия, Германия, Швеция, Венгрия, Пошшада бўлган.

Мукаррама Турғунбоеванинг ҳаёти ва ижодий йўлига мустақиллик йилларида эътибор кучайди. “Ўзбекрақс” миллий рақс бирлашмасига, Тошкент кўчаларидан бирига унинг номи берилди. 1993 йили уй-музейи очилди.

Унга бир қатор Давлат мукофотлари берилган. Ҳамза номидаги Ўзбекистон Давлат мукофоти лауреати. 2001 йилда “Буюк хизматлари учун” ордени билан мукофотланган.

Мирмуҳсин
(1921-2005)

1921 йил 3 майда Тошкентда кулол оиласида туғилган. Ўзбек халқ шоири ва ёзувчиси, Тошкент Давлат педагогика институтида ўқиган. Республика радио қўмитасида, ёзувчилар уюшмасида, “Совет Ўзбекистони” газетаси, “Муштум”, “Шарқ юлдузи” журналларида бўлим мудури, бош муҳаррир вазифаларида ишлаган. Қатор дoston, шеърий тўплам, ҳикоя, қисса, романлар муаллифи. “Чиникиш”, “Умид”, “Дегрез ўғли”, “Меъмор”, “Чотқол йўлбарси” романлари машҳур. “Эл-юрт журмати” ордени билан тақдирланган.

Низомий Ганжавий

(1114 й. Ганжа шаҳри – Озарбайжон 1209 й.)

Асл исми-шарифи Абумуҳаммад Илос ибн Юсуф ибн Закий Муайяддир. У озарбайжон шоири ва маърифатпарвари, деҳқон оиласида туғилган. Форс тилида ижод қилган. Фалсафа, ахлоқ, ҳуқуқ, астрономия, география, тиббиёт, математика билан шуғулланган. Араб, форс, арман, грузин тилларини ўрганган. Қадимги юнон фани, Византия маданияти билан танишган. Шарқда биричи бўлиб “Хамса” ёзган. 20 минг байтдан иборат шеърий девон тузган.

Унинг асарлари асосида кинофильмлар ва балетлар яратилган.

Нажмиддин Кубро.

Ахмад ибн Умар ибн Муҳаммад Хивақий
ал-Хоразмий

(1145 й. Хива – 1221 й. Урганч)

Тасаввуфнинг Ўрта Осиёдаги йирик намоёндаларидан бири, кубровийлик оқимининг асосчиси. Хоразмнинг Хивак шаҳрида таваллуд топган. Шу ерда бошланғич таълимни олгач, болалик пайтидаёқ талаби илм билан Мисрга боради. Мисрдан Хоразмга қайтиб келади, хонақоҳ қуради ва шогирдлар тарбиялаш билан шуғулланади. “Кубровия” ёки “заҳабия” тариқатига асос солади. Чингизхон қўшинларининг Хоразмга ҳужуми вақтида жангда ҳалок бўлган.

Ўзидан бир қанча асарлар қолдирган. Улардан;

“Фавотих ул-жамол ва фаотиҳ ул-жамол”, “Ал-Усул ал-ашшара” (Ўн асос ёки усул), “Рисолат ул-хоъиф ил-хаъим лаумон ал-лаъим” асарлари араб мамлакатлари ва Туркияда нашр этилган.

Николай Коперник
(1473-1543 йй.)

Поляк астрономи, гелиоцентрик система асосчиси. Краков, Болонья университетларида ўқиган. Хуқуқ-шунослик, тиббиёт, математика, астрономия фанларини ўрганган. У ўз қарашларида Ер ҳам бошқа сайёралардек Қуёш атрофида ва ўз ўқи атрофида айланади деган фикрни иллари суриб, бу юзани ўзининг 1543 йилдаги “Осмон сфераларининг айланиши ҳақида” асарида исботлаган.

Нодира
(1792-1842 йй. Қўқон)

Ўзбек шоираси, маърифатпарвар ва давлат арбоби. “Комила”, “Нодира”, “Макнуна” таҳаллуслари билан ҳам шеърлар ёзган. Отаси Андижон ҳокими Раҳмон Қулибий бўлган. Фарғона ҳокими Олимхон укаси Умархонга Марғилон ҳокимлигини беради ва 1807 йилда Нодирага уйлантиради. Нодира шу хонадонда шеър ёзишни машқ қилади, шоира Увайсий билан танишади. Нодиранинг умр йўлдоши Умархон Амирий таҳаллуси билан ижод қилган.

1824 йилда Умархон вафот этиб, унинг 14 ёшли ўғли Муҳаммад Али тахтга кўтарилади. Лекин давлатни асосан Нодиранинг ўзи идора қилади. Бухоро амири Насруллохон 1842 йилда Қўқонга бостириб келиб, уни талон-тарож қилади. Нодирани, Муҳаммад Алихонни, укаси Султон Маҳмудхон ва набираси Муҳаммад Аминхонни фожеали равишда ўлдиради. Нодиранинг “Комила” таҳаллуси билан ёзган 19 та, “Макнуна” таҳаллуси билан ёзган 333 та, “Ноди-ра” таҳаллуси билан ёзган 180 та шеър ва газаллари мавжуд.

Олим Хўжаев

(1910 й. Бухоро - 1977 й. Москва. Тошкентга
дафн қилинган)

Ўзбек актёри, режиссёр, жамоат арбоби. Бухоро маориф билим юртини тугатган. 1929 йилда ўзбек миллий театрида ишлаган. Яровой, Ҳамлет, Алишер Навоий, Карл Моор, Нолинакша, Комилов, Солиҳбой, Яго, Юлий Цезар, қирол Лир образларини яратган. Режиссёр сифатида “Юрак сирлари”, “Май тўкилди”, “Бой ила хизматчи”, “Тарих тилга кирди” каби спектакльларни сахналаштирган. “Улугбек юлдузи”, “Ҳамза”, “Умид” бадиий фильмларида роллар ижро этган.

Озод Шарофиддинов
(1929.1.03 - 2005.4.10)

Ўзбек адабиётшуноси, олим, жамоат арбоби, педагог, таржимон. Ўрта Осиё Давлат университетининг филология факультетини тугатган. Москвада жаҳон адабиёти аспирантурасида ўқиган. 1955 йилдан Тошкент Давлат Университетида ўқитувчи, доцент, “Жаҳон адабиёти” журнаlining бош муҳаррири вазифаларида ишлаган. Қирқдан ортиқ йирик роман ва қиссаларни ўзбек тилига таржима қилган. “Замонавийлик адабиётнинг қалби”, “Келажакка чорловчи повест”, “Лирика ҳақида мулоҳазалар”, “Ўзбек адабиёти тарихи”, “Истиқлол меъмори” асарларининг муаллифи, Ўзбекистон қаҳрамони, Беруний номидаги мукофот лауреати.

Озод Шарофиддинов “Ижодни англаш бахти”, “Давондаги ўйлар” китоблари учун биринчи даражали Давлат мукофотига сазовор бўлди. Таниқли ижодкор 2005 йил 4 октябр куни вафот этган.

Птоломей Клавдий
(тақминан 170 йилда вафот этган)

Қадимги юнон олими. 127-151 йилда Искандарияда астрономик кузатишлар олиб борган. У “Ал-магест” ва “Сурат ул-арз” номли машҳур асарлар муаллифи. “Ал-Мажистий” асари ўша давргача бўлган астрономия фани ютуқларининг геоцентрик тизимидаги баёнидир. Птоломейнинг географиядан қўлланма асарида муҳим географик маълумотлар билан бирга Бухоро, Шош,

Самарқанд, Кулоб, Кос, Бинкент, Зомин, Фароб, Фарғона каби шаҳарлар ва вилоятларнинг географик координаталари келтирилган. Унинг математикага, астрономия, оптикага бағишланган кўплаб асарлари мавжуд.

Платон (Афлотун)
(мил.ав. 427-347 йй. Афина)

Қадимги юнон файласуфи. Платон эзодагон оиласида туғилган. 407 йилда Сократ билан танишиб дўстлашган, унинг энг яқин шогирди бўлган. Афина шаҳрида Платон академияси номи билан танилган философлар мактабига асос солган. Унинг асарлари 30 дан ортиқ. Платон философиясининг негизини учта асос ташкил этади. 1. Ягоналик. 2. Ақл. 3. Жон. Шунингдек, унинг давлат тузилиши, бошқариш масалаларидаги қарашларида уч табақа ҳақидаги назарияси мавжуд.

1. Давлатни бошқариб турувчи дошманлар.
2. Давлатни душмандан ҳимоя қиладиган ҳарбийлар;
3. Давлатни ва юқоридаги икки табақани моддий жиҳатдан таъминлаб турувчи деҳқон, қунармандлар.

Платондан 30 дан ортиқ асарлар ва хатлар сақланиб қолган. Улардан: “Апология” (Сократни ҳимоя қилиш), “Критон” (Қонунни ҳурмат қилиш ҳақида), “Давлат” (Адолат ҳақида) асарларидир.

Паҳлавон Маҳмуд
(1247-1326 йй. Хоразм)

Хоразмлик шоир ва мутафаккир. Асли кўҳна Урганчдан бўлиб, кейинчалик Хивада яшаган. Пўстиқдўзлик, телпақдўзлик билан шуғулланган. Маишқур полвон-курашчи бўлиб, Хиндистон, Эронда полвонликда донг таратгани учун Паҳлавон Маҳмуд деб аталган. У “Қанз-ул-жақоик” номи маснавий яратган, кўплаб рубоийлар ижод қилган.

Паҳлавон Маҳмуд рубоийларида ажлқ-одоб, пеклик-ҳалоллик, инсонпарварлик ғоялари асосий ўринда туради.

Пўлатхон (Исҳоқ Ҳасан)
(1876 й. Марселлонда отиб ўлдирилган)

Чор ҳукуматига қарши кўтарилган халқ қўзғолони раҳбари. Сиёсий ва иқтисодий жиҳатдан ҳуқуқсиз халқнинг

мустамлакачиларга қарши қўзғолони Наманган вилоятининг шимолий-шарқий қисмида, Нанай ва Косон қишлоқларида 1873 йилда бошланади. Қўзғолончилар Облик қишлоғида Наманган ва Косон бекларининг қўшинлари устидан ғалаба қозонади. Худоёрхон қўзғолончилар устига қўшин юборади. Қўшинлар талофат қўриб Чотқол тоғларига чекинишга мажбур бўлади. Хон ҳукмдорларидан Абдурахмон Исо Авлиё, Холназар додхо, Худоёрхоннинг катта ўғли Насриддинбек 1875 йилда қўзғолончиларга қўшилади. Қўзғолончилар Уш, Наманган, Андижон, Асака ва Олтиариқни эгаллайдилар. Худоёрхон 1875 йил 22 июлда Тошкентга қочиб, чор ҳукумати раҳибига ўтади. Абдурахмон офтобчи ва тарафдорлари Насриддинбекни хон қўлиб кўтардилар ҳамда рус ҳукуматидан ёрдам сўрайдилар. Бу вақтда қўзғолончилар Наркентни босиб оладилар. 1875 йил 7 августда Кауфман уларга қарши жазо отряди юборади. Қўзғолончилар чекинадилар. 1875 йил августда Андижон ишол қилинади.

Насриддинбек Қўзғолончи кочади. Пулатхон ҳокимликка кўтарилади. Декабрда Пулатхон 80 минг кишилик қўшин билан Наманганга юради, бироқ мағлубиятга учрайди. 5000 жангчи билан Учқўрғонга чекинади. Махсус жазо отряди 1876 йил 19 февралда Пулатхонни қўлга туширади ва 29 февралда Марғилонда осиб ўлдирилади. Қўқон хонлиги бекор қилиниб, у Туркистон генерал губернаторлиги таркибида Фарғона вилояти деб юритилади.

Наби Раҳимов
(1911.7.11-1994.23.11. Тошкент)

Ўзбек кино ва театр актёри. Қўқон шаҳрида туғилган.

Ўзбек Миллий театри қошидаги драма студиясида ўқиган. 1930 йилдан театр актёри. Саҳнада Яго, Қўзимев, Хюстинов, Жеймс, Тейлор, Бобо Кайфий, Ҳамид Сараж, Герци Альбе-ни образларини яратган. "Мафтунингман", "Улугбек юлдузи", "Қутлуг қон", "Бари ушлонлари", "Ўтган кунлар", "Карвон", "Беруний" кинофильмларида унутилмас ролларни ижро этган. 1950-65 йилларда Тошкент театр ва рассомчилик олийгоҳида дарс берган.

Руи Гонсалес де Клавихо
(Тувилган йили номаълум - 1412 й.)

Испан сайёҳи. Кастилия қироли Генрих III (Энрико III) томонидан 1403-06 йилларда Амир Темур ҳузурига юборилган элчиларга бошчилик қилган. 1403 йил 22 майда йўлга чиқиб 15 ойда Самарқандга Темур ҳузурига етиб келган. Унинг хотиралари 1582 йилда Аронте де Моллина шаҳрида "Буюк Темур тарихи" номи билан нашр этилган. Асарда Самарқанддаги Воғи Дилқушода ўтказилган қабул маросими, ушбу боғ тавсифи, Амир Темурнинг ободонлаштириш ишлари кенг ёритилган.

Раazzoқ Ҳамроев
(1910.30.11. Бухоро - 1981.5.05. Тошкент)

Ўзбек актёри, режиссёр, педагог. Тошкент театр ва рассомчилик олийгоҳини тугатган. Наманган театри асосчиларидан бири. Театрда актёр, режиссёр, бош режиссёр, бадиий раҳбар бўлиб ишлаган. 1946 йилдан Муқимий номли театрда актёр, режиссёр, бош режиссёр вазифаларида фаолият юритган. Саҳнада, кинода Нозим, Ҳисрав, Фердинанд, Муқимий, Ҳамза, Навоий, Хўжа Насриддин, Ибн Ироқ, Ҳазрат Беруний, Абу Али ибн Сино, Мирзакарим Қутидор образларни яратган. Режиссёр сифатида "Фарҳод ва Ширин", "Лайли ва Мажнун", "Олтинқул", "Нуржон", "Макр ва муҳаббат", "Муқимий", "Тули сиёҳ", "Фарюна тонг отгунча", "Тошболта ошиқ" каби асарларни саҳнага олиб чиққан.

2003 йилда "Буюк хизматлари учун" ордени билан тақдирланган.

Страбон
(мил.ав. 64-23 йй)

Қадимги Юнон географи, тарихчиси. Юнон манбалари ва шахсан ўзининг Юнонистон, Кичик Осиё, Италия ва Мисрга қилган сафарларидаги маълумотлар асосида 17 китобдан иборат "География" номли асар ёзган. У қадимги Юнон ва Румликларга маълум бўлган мамлакатлар тарихи ва табиий географиясига оид қимматбаҳо манба ҳисобланади.

Сукрот
(мил. авв. 470-399 йй. Афина)

Қадимги Юнон файласуфи. Отаси ҳайкалгарош бўлган. Унинг ҳаёти ва таълимоти ҳақидаги маълумотлар

шогирдлари Платон асарлари орқали етиб келган.

Фалсафий диалектиканинг асосчиларидан бири. У баҳс орқали, яъни муайян масалаларни ўртага қўйиб ва уларга жавоб топиш орқали ҳақиқатни аниқлаш мумкин деб тушунган. У адолатга ҳилоф бўлган давлатни бошқаришнинг ҳамма шакллари (монархия, тирания, аристократия, плутократияни) танқид қилганлиги учун ўлим жазосига ҳукм қилинган (лекин ўзи заҳар ичиб ўлган).

**Саъдий Шерозий. Муслиҳиддин Абу Муҳаммад
Абдуллоҳ ибн Мушрифиддин
(1203-1292 йй. Шероз)**

Шоир ва мутафаккир, шайх Саъдий номи билан машҳур. Боздодаги «Низомия» мадрасасида таҳсил олган. 20 йилдан ортиқ саёҳати давомида Макка, Яман, Ҳинд, Рум, Қашқар каби Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатларида бўлди. Кўрган-кечирганлари ҳақида «Бўстон», «Тулистон» асарларини ёзган. «Куллиёт» асарига эса «Араб қасидалари», «Форс қасидалари», «Таржеъбанд» ҳамда 4 та девони киритилган.

Соҳибқирон Амир Темур

**(Унинг тўлиқ исми Амир Темур ибн
Амир Тарагай ибн Амир Барқул)**

**(1336 й. 09.04 Қашқадарё вилояти, Яқсабоб тумани,
Хўжаилвор қишлоғи - 1405 й. 18.02. Утпор шаҳри,
Самарқанд ёғри Амир мақбарасига дафн этилган)**

Ўрта Осиёдаги йирик марказлашган давлат асосчиси, давлат арбоби, саркарда. Амир Темурнинг отаси Амир Тарагай барлос уруғининг оқсоқолларидан бўлиб, аجدодлари Кеш ва Насаф вилоятларида ўз мулкларига эга бўлган ва бу юртда ҳокимлик қилган. Онаси Такина хотун Кеш уруғининг обрўли бека оғаларидан ҳисобланган. Шайх Шамсиддин Кулол Темурбекнинг пири бўлган. Отаси Темурни аввал (1352 й.) Амир Жоку Барлоснинг қизи Турмуш омага уйлантиради. 1355 йилда Амир Темур Хусайннинг синглиси Ўлжой Туркон омага уйланади. XIV аср, 50 йилларда Моварауннаҳр амирларининг ўзаро кураши кучаяди. Мўғулистон хонлари Моварауннаҳрга бостириб кела бошлайдилар. Кеш вилояти ҳокими Амир Хожки Барлос Хуросонга қочади. Хон Туғлуқ Темур 24 ёшли Амир Темурни хизматга олади ва ўз вилояти доругаси этиб тайинлайди, бу ҳақда ёрлиқ беради. 1370 йил 11 апрелда

Темур Мовароуннаҳр амирлигига эришади. Мўғул хони Қозонхоннинг қизи Сароймулкхоним (Бибихоним)га уйланади. Хонлик тахтига (1370-1380 йилда) Суюрғолмишхон, (1388-1402) Султон Маҳмудхонларни чиқаради. Самарқанд давлат пойтахтига айланади. Темур уч йиллик, беш йиллик, етти йиллик юришлари натижасида Хоразм, Эрон, Закавказье, Ироқ устидан галаба қозонди. Давлат ҳудудлари кенгайди. Марказлашган давлат кучайди, халқаро муносабатларда Мовароуннаҳрнинг обрў-эътибори ошди. Шаҳарлар гуллаб-яшнади, кўплаб суғориш иншоотлари, кўприклар, боғлар, масжид, мадрасалар барпо этилди.

1996 йил Амир Темурнинг 660 йиллиги ЮНЕСКО ташаббуси билан жаҳон миқёсида кенг нишонланди. Юртимизда Темурийлар тарихи Давлат музейи бунёд этилди. Амир Темур ордени таъсис қилинди. Тошкент, Самарқанд ва Шаҳрисабз шаҳарларида Амир Темурнинг улуғвор ҳайкаллари ўрнатилди. Муҳаммад Али Амир Темур ҳақидаги “Улуғ салтанат” номли тетрологиясини ёзди.

Собир Раҳимов

(1902 й. Тошкент-1945 й. 26.03. Гданьск)

Ҳарбий арбоб. Генерал майор (1943) С. Раҳимов 5 ёшида отадан етим қолади, подачилик қилади, болалар уйида тарбияланади. 1922 йилдан ҳарбий хизматда бўлган. Боқудаги ҳарбий мактабда, Олий ҳарбий академияда ўқиган. Дивизия командири сифатида шимолий Кавказда ва 1-Белоруссия frontiда жанг қилган. Гданьскни эгаллашда ҳалок бўлган.

Сора Эшонтўраева

(1911 й. Наманган – 1998 й. Тошкент)

Атоқли ўзбек актёри, жамоат арбоби. Наманган вилояти, Янгиқўрғон тумани Бешбулоқ қишлоғида туғилган. 1922-25 йилларда Тошкентдаги Зебунисо номли мактабда ўқиган. 1925-27 йилларда Москвада драма студиясида ўқиган. 1927 йилдан ўзбек миллий театрида актёр, 1953-60 йилларда шу театр директори бўлган. Турмуш ўртоғи Абдор Хидоятлов билан бир қатор образлар яратган. Унинг Турсуной, Дилбар, Онахон, Тамилла, Гулойим, Гули, Офелия, Дездемона, Гонерелье, Иокосита, Олтиной каби роллари машҳур.

У “Соғлом авлод учун”, “Буюк хизматлари учун” ордени билан тақдирланган.

Содиқов Обид Содиқович
(1913.15.11 - 1987.22.07)

Ўзбек олими. Органик, биорганик ва табиий бирикмалар кимёси соҳаси билан шуғулланган. Кимё фанлари доктори, академик, хизмат кўрсатган фан арбоби. Ўрта Осиё Давлат Университетини тугатган. Шу ерда аспирант, доцент, кафедра мудир, ректор бўлиб ишлаган. Ўзбекистон фанлар академияси Кимё олийгоҳи директори, Ўзбекистон фанлар академияси Президенти бўлган.

Ўза таркибидаги моддалар, ёввойи ўсимликлар таркибидаги алколоидларни муҳофаза қилиш, полуфункционал тиббий бирикмаларнинг реакциялари механизмини ўрганиш соҳасида илмий ишлар, тадқиқотлар олиб борган.

Самд Аҳмад
Саидахмад Хусанхўжаев
(1920.10.06. - 2005.5.12. Тошкент)

Ўзбек ёзувчиси. ~~Тошкент~~ Тошкент вилояти олий таълим институти, Тошкент Давлат педагогика олийгоҳларида ўқиган. Республика газета ва журналлари таҳририятларида ишлаган. Ижоди 1938 йилдан бошланган. Дастлабки ҳикоялар тўплами "Тортиқ", "Эр юрак", "Фаргона киноялари", "Чўл бургут", "Чўл оқшомлари" деб номланган. "Қадрдон далалар", "Хукм" қиссаларини ёзган. Унинг "Уфқ" трилогиясига "Қирқ беш кун", "Ҳижрон кунлари", "Уфқ бўсағасида" романлари киритилган. "Келинлар кўзгюли" пьесаси машҳур. Кейинги йилларда "Хандон писта", "Хотиралар китоби", "Қорақўз Мажнун", "От билан суҳбат", "Азроил ўтган йўлларда" асарлари дунёга келди. Ўзбекистон Қаҳрамони.

Вафотидан сўнг "Қиприқда қолган тонг" номли қисса ва ҳикоялар тўплами нашр этилган.

Саъди Хасанович Сирожиiddinov
(1920.10.05. - 1988.29.04.)

Ўзбек математик олими ва жамоат арбоби, физика математика фанлари доктори, академик, хизмат кўрсатган фан арбоби. У Қўқон шаҳрида туғилган. Ўрта Осиё Давлат Университетини тугатган. Москва Давлат Университетида катта ходим, Ўрта Осиё Давлат Университетида кафедра мудир, Ўрта Осиё математика олийгоҳи директори, Тошкент Давлат Университети ректори, Ўзбекистон Фанлар

академияси Вице Президенти вазифаларида ишлаган.

Ўзгарувчан кўпқадларнинг хоссалари, математика, статистика, тасодифий миқдорлар ва тасодифий векторлар йиғиндисини учун лимит теоремаларга доир илмий ишлар билан шуғулланган. Беруний номидаги мукофот лауреати.

Тўхтагул Сотилгонов

(1864 й. 25.10. Қирғизистон Республикаси Ўш вилояти, Қўйчигусе қишлоғи - 1933 й. 17.02.Сассимийда қишлоғи)

Қирғиз халқ оқини ва бастакори, қирғиз адабиёти асосчиларидан бири. Деҳқон оиласида туғилган. Чонду, Сортбой, Эсеамен ва бошқа халқ бахшларидан илҳомланган. Халқ эпосларини моҳирлик билан ижро этган. "Алимжон", "Ойимжон", "Насиржон", "Эшон халфа", "Поли халфа", "Исёнкор Чақирбой" каби асарлари мавжуд.

Тошмуҳаммад Алленвич Саримсоқов

(1915.10.09. Андижон - 1995.17.12.)

Ўзбек математиги, жамоат арбоби, физика-математика фанлари доктори, академик, хизмат кўрсатган фан арбоби, Ўрта Осиё Давлат Университетини тугатган, шу ерда ассистент, доцент, кафедра мудирини, ректор вазифаларида ишлаган. Ўзбекистон Фанлар Академиясининг Вице Президенти, иккинчи жаҳон уруши қатнашчиси. Унинг дастлабки илмий ишлари эҳтимоллар назарияси услубларини таҳлил этишга бағишланган. Сўнгра синоптик жараёнларни ўрганишда эҳтимоллик схемаларини қўллаш, топологик ва функционал таҳлил назариялари билан шуғулланган.

Чингизхон

(1155 й. - 1227 й.)

Саркарда, давлат бошлиғи, Мўғул империяси асосчиси. Мўғул қабиалари иттифоқи - тайжиуитлар бошлиғи Есугей баҳодирнинг ўғли. Отаси вафотидан кейин 1183 йилда қабиалар устидан ҳокимликни қўлга киритиш учун курашган, кўп соғли отлиқ армияга эга бўлган. 1206 йилги қурултойда "Чингиз" (туркча Тенгиз - океан) унвони билан барча қабила ва уруғларнинг буюк хони деб эълон қилинган. Сибир, Шимолий Хитой, Ўрта Осиёни эгаллаган. Ҳалимидан аввал империяни ўғиллари Жўжи, Чигатой, Ҳктой, Тулига тақсимлаб берган.

Улуғбек (Муҳаммад Тарағай)
(1394 й. 22.03. Султония – 1449 й. 27.10. Самарқанд)

Буюк Ўзбек астрономи, тарихчи, давлат арбоби, Амир Темурнинг набираси, Шохруҳ Мирзонинг ўғли. Улуғбекни билимдон уламолар тарбиялаб вояга етказдилар. У диний ва дунёвий билимларни, араб ва форс тилларини мукаммал ўрганди. Соҳибқирон ўз набирасига Тошкент, Сайрам ва бутун Мўғулистонни суюрғол қилиб берди. Амир Темур вафотидан кейин (1405) мамлакат Мовароуннаҳр ва Хуросонга бўлиниб кетади. Хуросонга Шохруҳ Мирзо, Мовароуннаҳрга Улуғбек ҳукмдор бўлди. Улуғбек Самарқандни 40 йил мобайнида идора қилди. Бу даврда мамлакат ободончилиги билан бирга Ўрта Осиё халқлари илм-фан ва маданиятини дунё тараққиётининг олдинги сафига олиб чиқди. Улуғбекнинг “Зижи Қўрагоний” асари Оксфорд университетиди, Польшада, Англияда, Францияда, Германияда, Америкада, Туркия, Эрон, Афғонистон, Ҳиндистон ва Европа мамлакатларида таржима қилиниб, чоп этилди. Мазкур асар бутунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотган эмас.

1994 йил ЮНЕСКО ташаббуси билан унинг 600 йиллиги кенг нишонланди. Ўзбекистон Миллий Университети унинг номи билан аталди.

Усмон Носир
(1912 й. 13.11. – 1952 й. 20.12.)

Ўзбек шоири, таржимон, педагог. Косиб оиласида туғилган. Болалар уйида тарбияланган. Ўрта мактабни тугатгач Қўқондаги Педагоглар тайёрлаш курсида ўқиган, ўқитувчи, илмий мудар бўлиб ишлади. 1930 йилда Москва киноматография олийгоҳига ўқишга кирди. Касаллиги тусфайли бир йилдан сўнг Қўқонга қайтди. Самарқанд Давлат олийгоҳида ўқиди. Тошкентда газета ва журналлар тахририятларида ишлади. “Қуёш билан суҳбат”, “Сафарбар сатрлар”, “Юрак”, “Меҳрим” шеърини тўпламлари, “Норбўта”, “Нахшвон” дostonлари нашр этилган. А. С. Пушкиннинг “Богча Сарой фонтани”, М. Ю. Лермонтовнинг “Демон” дostonи, Фирдавсийнинг “Шоҳнома”сидан парчаларни ўзбек тилига таржима қилган.

Ҳамид Олимжон

(1909 й.12.12. Жиззах-1944 й.03.07. Тошкент)

Ўзбек шоири, публицист, олим, таржимон, жамоат арбоби, ўзбек адабиёти асосчиларидан бири. Деҳқон оиласида туғилган. 4 ёшида етим қолиб бобоси мулла Азим ва онаси Комила оналар қўлида тарбияланган. Жиззахдаги Наримонов номли мактабда, Ўзбекистон Педагогика академиясида ўқиган. Тошкентда Ўзбекистон газети ва журналларида, Ўзбекистон ёзувчилар уюшмасида ишлаган. Дастлаб (1916) Учкун тахаллуси билан очерк, ҳикоялар ёзган. Илк шеърлар тўплами 1919 йилда “Кўклам” номи билан нашр этилган. Сўнгра “Тонг шабадаси”, “Олов сочлар”, “Пойга”, “Ўлим ёвга” асарлари дунёга келди. “Ойгул билан Бахтиёр”, “Семург ёки Паризод ва Бунёд”, “Икки қизнинг ҳикояси”, “Зайнаб ва Омон” дostonлари “Ўзбекистон қиличи”, “Муқанна” номли тарихий драмалар, публицистик асарлари, илмий мақолалари, жажон адабиёти дурдоналаридан ўзбек тилига таржималари ўзбек адабиётини бойитишга салмоқли ҳисса қўшди.

Тошкент метрополитени бекатларидан бири, Ёзувчилар уюшмасининг Адабиётчилар уйи, Самарқанддаги вилоят театрига Ҳамид Олимжон номи берилган. Тошкент шаҳрида шоир номи билан аталган майдонда унга ҳайкал ўрнатилган.

Ҳалима Носирова

(1932.7.12. Қўқон - 2003.3.1. Тошкент).

У Қўқон яқинидаги Тоғлик қишлоғида туғилган. Хонанда, ўзбек вокаль санъатининг намоёнчаси, опера солисткаси, Боку театр билим юртида, Москва, Тошкент консерваториясида таҳсил олган. Фаолиятини Ўзбекистон Миллий театридан бошлаган. 1939 йилдан опера ва балет театрида фаолиятини давом эттирган. “Аршин мол олон”, “Пўргана”, “Ҳалима”, “Лайли ва Мажнун”, “Фарҳод ва Ширин”, “Гулсара”, “Кармен”, “Тоҳир ва Зухра”, “Майсаранинг иши”, “Зайнаб ва Омон” асарларида бош ролларни ижро этган. Унинг репертуаридан ўзбек классик қўшиқлари катта ўрин олган.

Ҳалима Носирова Давлат мукофотлари (1946, 1951, 1968), Ҳамза номидаги Ўзбекистон Давлат мукофоти (1971), “Буюк хизматлари учун” ордени (2000) билан тақдирланган.

**Шаҳобиддин Аҳмад ибн Муҳаммад ибн Абдуллоҳ
ибн Иброҳим Ибн Арабшох
(1388 й. Дамашқ-1450 й. Қоҳира)**

Араб тарихчиси. Амир Темур Шом (Сурия)ни эгаллагач (1401) Ибн Арабшохни Самарқандга олиб келган. Бу ерда у машҳур олимлардан сабоқ олган. Форс, турк тилларини эгаллаган, адабиёт, илоҳиёт билан шугулланган. Мўғулистон, Хитой, Олтин Ўрда пойтахти Саройда бўлган. Ҳожа Тархон (Астрахан)да ҳуқуқ билан шугулланган. Ибн Арабшохнинг энг машҳур «Ажойиб ул-мақдур фи-ахбороти Темур» («Темур ҳақидаги хабарларда тақдир ажойиботлари»), «Ғуррат ус-сияр фи дувалиг-турк ва-т-татар» («Турк ва татар халқлари давлатларидаги сиёратлар сараси» асари Олтин Ўрта ҳақидаги кўплаб маъумотларни ўз ичига олади) асарларини ёзиб қолдирган.

**Шукр Бурҳонов
(1910 й. 15.09. – 1987 й. 14.08. Тошкент)**

Ўзбекистон халқ артисти, кино ва театр актёри. 1928 йилдан Ўзбек миллий театрида ишлаган. Театрда бир қатор ролларни ўйнаган. Булардан Ҳамза асаридаги Гофур («Бой ила хизматчи») образи машҳур. Фалсафий мазмунга эга бўлган образлари: Ҳамлет, Ромео, Брут («Ҳамлет», «Ромео ва Жульетта», «Юлий Цезарь»), Мирзо Улуғбек («Мирзо Улуғбек»), шоҳ Эдип («Шоҳ Эдип»), Сулаймон ота («Қиёмат қарз»). Ўзбек кино санъатида у Қоработир («Тоҳир ва Зухра»), Гофур («Бой ила хизматчи»), Мирзо Улуғбек («Улуғбек юлдузи») каби роллари орқали ўзбек санъатини жаҳонга танитди.

Мустақиллик йилларида «Буюк хизматлари учун» ордени билан тақдирланди.

**Шароф Рашидович Рашидов
(1917.6.11 – 1983.31.10)**

Ўзбек ёзувчиси, давлат ва жамоат арбоби, Жиззах шаҳрида деҳқон оиласида туғилган. Жиззах педагогика билим юртини, Самарқанд давлат университетини, Москва олий партия мактабларини тугатган. Мактабда ўқитувчи, директор, газета, журналларда адабий ходим, масъул котиб, муҳаррир вазифаларида ишлаган. 1941-42 йилларда

мактабининг асосчиси.

Собир Юнусов 2002 йилда “Буюк хизматлари учун” ордени билан мукофотланган. Ўзбекистон ФА ўсимлик моддалари кимёси институтига унинг номи берилган.

Яҳё Фуломов

(1908 й. 01.05.-1977 й. 12.01 Тошкент)

Ўзбек археологи, тарих фанлари доктори, академик, Тошкентдаги Ўзбекистон эрлар билим юртини, Самарқанддаги Педагогика академиясини битирган. Илмий фаолияти 1933 йилдан бошланган. Қадимги ва ўрта асрлар тарихи, Хоразмнинг сугориш тарихи; археология, этнография соҳаларида илмий ишлар олиб борган. “Ўзбекистон тарихи”, “Самарқанд тарихи” (4-2 томлик) асарлари муаллифларидан. Ўзбекистонда тош даврини ўрганишга катта ҳисса қўшган.

Вафотидан сўнг “Буюк хизматлари учун” ордени билан тақдирланган. Республикамизда Яҳё Фуломов хотирасига бағишланган “Академик Яҳё Фуломов ўқишлари”ни ўтказиш илмий анъанага айланган. Тошкент кўчаларидан бири ҳамда Ўзбекистон ФА Археология институтига Яҳё Фуломов номи берилган.

Эзоп
(мил. авв. 6 аср)

Юнон масалчиси. Эзоп фрикиялик кул бўлиб сўнг озод қилинган. Лидия шоҳи Крез саройида хизмат қилган. Дельфада ўлдирилган. 300дан ортиқ масаллари сақланиб қолган. Унинг масаллари персонажлари (асосан ҳайвонлар) ўта шартли, воқеалар ихчам баён қилинган, тили содда.

Юлий Цезарь Гай
(мил. авв. 102-44 йй. Рим)

Қадимги Римнинг давлат ва сиёсат арбоби, саркарда, ёзувчи, зодагонлар оиласида туғилган. 73 йили ҳарбий трибун қилиб сайланган. 48 йилда Помпей қўшинлари тор-мор этилгач умрбод диктатор этиб тайинланган. Унинг ҳокимияти зодагонлар қаршиликка учраб, аслзода сенаторлар томонидан ўлдирилган. Юлий Цезарининг “Галлия уруши ҳақида хотиралар”, “Фуқаролар уруши ҳақида хотиралар” хатлари машҳур.

Юсуф Хос Ҳожиб
(1019 й. Боласовунда туғилган,
вафот этган йили номаълум)

Туркийғўй олим, мутаффақир. Асл исми Юсуф. “Қутадғу билиг” асари муаллифи. Қорахонийлар ҳукмдори Тоғмоқхондан Хос Ҳожиб (эшик оғаси) мартабасини олган. Адиб ўз асарини 1069-1070 йилда ёзган. Асарда асосий эътибор марказлашган давлат, маъмурий хўжалик, маърифат, ободончилик, моддий-маънавий масалаларга қаратилган. Баҳсли масалалар юзасидан ҳам ахлоқ-одоб, илм, инсонийлик ва адолат доирасида фикр юритилган.

Юнусов Собир Юнусович
(1907.18.03-Тошкент)

Ўзбек кимёгар олими, кимё фанлари доктори, академик, Меҳнат Қаҳрамони, фан арбоби. Эрта Осиё давлат университети, Москва кимё-фармацевтика олийгоҳини тугатган. Ўзбекистон Кимё олийгоҳида бўлим мудир, ректори, Ўзбекистон фанлар академиясининг Президенти вазифаларида ишлаган. Ўзбекистон алқоидлар кимёси

мактабининг асосчиси.

Собир Юнусов 2002 йилда “Буюк хизматлари учун” ордени билан мукофотланган. Ўзбекистон ФА ўсимлик моддалари кимёси институтига унинг номи берилган.

Яҳё Фуломов

(1908 й. 01.05.-1977 й. 12.01 Тошкент)

Ўзбек археологи, тарих фанлари доктори, академик, Тошкентдаги Ўзбекистон эрлар билим юртини, Самарқанддаги Педагогика академиясини битирган. Илмий фаолияти 1933 йилдан бошланган. Қадимги ва ўрта асрлар тарихи, Хоразмнинг суғориш тарихи, археология, этнография соҳаларида илмий ишлар олиб борган. “Ўзбекистон тарихи”, “Самарқанд тарихи” (4-2 томлик) асарлари муаллифларидан. Ўзбекистонда тош даврини ўрганишга катта ҳисса қўшган.

Вафотидан сўнг “Буюк хизматлари учун” ордени билан тақдирланган. Республикамизда Яҳё Фуломов хотирасига бағишланган “Академик Яҳё Фуломов ўқишлари”ни ўтказиш илмий анъанага айланган. Тошкент кўчаларидан бири ҳамда Ўзбекистон ФА Археология институтига Яҳё Фуломов номи берилган.

VII. Тарихий – географик жойлар, атамалар архитектура обидалари ва бадий-адабий ёдгорликлар.

Авесто

Зардуштийлик (Зороастризм) динининг муқаддас китоби. Авесто – қатъий қонунлар тўплами демакдир. Авестонинг туб маъно – моҳиятини белгилаб берадиган тамойил “Эзгу фикр”, “эзгу сўз” ва “эзгу амал” каби муқаддас учлик (ахлоқий триада)да ўз ифодасини топади. Авестода борлиқ икки ибтидодан – эзгулик ва ёвузликдан иборат ҳамда тўрт унсур – олов, ҳаво, сув, тупроқдан иборат бўлиб, улар муқаддас саналган. Авесто ўзбек, умуман, Ўрта Осиё, Эрон, Озарбайжон халқларининг қадимги давридаги ижтимоий-иқтисодий ҳаёти, диний қарашлари, олам тўғрисидаги тасавурлари, урф-одатлари, маънавий маданиятларини ўрганишда муҳим манба ҳисобланади.

ЮНЕСКО Бош конференцияси 30-сессияси Авестонинг жаҳон маданияти ва динлар тарихида тутган ўрнини ҳисобга олиб, китоб яратилганинг 2700 йиллигини дунё миқёсида нишонлаш ҳақида қарор қабул қилди (1999 й., ноябрь). 2001 йилнинг октябрь ойида Ўзбекистонда халқаро илмий конференция ва тантанали байрам тадбири ўтказилди.

Агра

Ҳиндистоннинг шимолидаги шаҳар. Утар Прадаш штатида, Жамна дарёсининг ўнг соҳилида. Агра Бобурийлар пойтахти бўлган. Заҳириддин Муҳаммад Бобур шу ерда вафот этган. Акбар ва Шоҳ Жаҳон даврида равақ топган (16-17 асрлар) Мусулмон архитектурасининг ажойиб ёдгорликлари “Марварид Маҳмуд”, “Тоғ Маҳал” мақбаралари барпо этилган.

Ажам (Араб эмас)

Араблардан бошқа шарқ халқларининг умумий номи, шунингдек, араблар яшайдиган Шарқ мамлакатлари, хусусан, Эрон ва Турон ҳам “Мулки ажам” деб юритилган.

Академия

Афина яқинидаги юнонларнинг афсонавий қаҳрамони Академ исми билан аталган жой номи. Кейинчалик илмий, ўқув, бадиий муассасалар ҳамда жамиятлар номи. Академиялар фаолияти Қадимги Юнонистонда Платоннинг фалсафа мактабига асос солишдан бошланган (мил. ав. IV аср). Шарқ мамлакатларида VIII-I асрларда таркиб топа бошлаган. Араб ҳалифалигида Хорун-ар-Рашид ҳуқуқронлиги (786-809) даврида "Байтул-ҳикма" (Ҳикматлар хонаси)га асос солинган. Унинг обсерваторияси ва катта кутубхонаси бўлган. 1010 йили Урганчда Маъмун академиясига асос солинган. Абу Райҳон Беруний шу Академиянинг раҳбари эди.

Акрополь

Юнон тилида окрос-баланд, polis-жой, қадимги Юнонистонда шаҳарларнинг муҳофазааланган ва баландликка жойлашган қисми. Акрополлар шаҳарларнинг диний ва маданий маркази бўлган.

"Алпомиш"

Ўзбек халқининг қаҳрамонлик достони. Туркий халқларнинг дostonчилик анъаналари замида Бойсун-Қунгирот қабиласида юзага келган. Туркий халқларнинг марказлашган давлат ҳокимияти учун кураши куйланган. Алпомишнинг 30 дан ортиқ варианты ёзиб олинган. Фозил Йўлдош ўғли куйлаган "Алпомиш" классик варианты ҳисобланади. Ўзбек миллий давлатчилигининг ифодеси сифатида Термиз шаҳрида Алпомиш ёдгорлиги ўрнатилган. 1999 йилда дostonнинг 1000 йиллиги нишонланди.

Амир Темур дарвозаси

Жиззах шаҳридан 13 км. ғарбда 20 км. узунликдаги "Илон ўти" дарасидаги Сангзор дарёсининг ўзани, Моргузар ва Нурота тоғлари ўртасида. Сирдарё ва Зарафшон воҳаларини бир-биридан ажратиб туради. Дарада махсус соқчилар туриб, карвон ва йўловчилар хавфсизлигини таъминлаган. Самарқанд шаҳрини Шарқдан бўладиган хавфдан қўриқлаган. Амир Темур дарвозаси қояларида Улугбекнинг 1425 йилда мўғул қўшинлари устидан қозонган ғалабаси таърифи ёзилган.

1) Амир Темур мақбараси. (Гўри Амир, XIV аср охири - XV аср бошлари)

Самарқанд шаҳридаги Куксарой майдонида қурилган. Ноёб архитектура ёдгорлиги. Амир Темур набираси Султон Муҳаммад 1403 йилда ҳалок бўлгач, мақбара қуришга фармон беради. Мақбара уста Муҳаммад ибн Маҳмуд Исфажний томонидан қурилади. Мақбаранинг ичи тўртбурчак, ташқи қўриниши сайқиз томонли призма шаклида. Мақбара гумбази ост қисми диаметри 15 метр, баландлиги 12,5 м бўлиб, 64 қовурғали. Гумбаз усти сирли зангори қошинлар билан безатилган. Мақбаранинг ўртасига сағана тошлари ўрнатилган. Амир Темур, унинг икки набираси Муҳаммад Султон ва Улугбек, икки ўғли Шохруҳ ва Мироншоҳ ва бошқаларнинг сағаналари мармар панжара билан ўралган. Мақбаранинг шарқ томонидаги ровоқ пасткидаги зинадан мақбаранинг остки қаватидаги даҳмага тушилади. Даҳманинг шипи ўн икки қиррали гумбаз қилиб қия ишланган.

Амир Темур гори

Сурхондарё вилояти Бойсун топидаги ибтидоий одамлар маъзилгоҳи бўлган гор. Бу горда учта қатлам бўлиб, юқоридаги, иккинчиси янги тош даврига, энг қуйиси мустье даврига мансуб. Горда ибтидоий одамлар жамоа-жамоа бўлиб яшаган. Овчилик билан шуғулланган.

Афросиёб

Самарқанднинг қадимий ўрни. Афросиёб Чингизхон ҳужуми вақтида вайрон бўлган. Бу жой ҳозирги Самарқанднинг шимолий чегарасига туташган кенг ва бўш тепаликдир. Археологик тадқиқотлар натижасида шаҳарнинг ўрта қисмида Самарқанд ҳукмдори Ихшид саройи очилди. Сарой деворида турли тарихий воқеалар акс эттирилган суратлар ва топилаётган ашёнвий далиллар шаҳарнинг бундан 2500-2700 йил аввал қурилганлигини исботлади.

Аҳмад Яссавий мақбараси (XIV-XV асрлар)

Амир Темур томонидан Ўрта Осиёда қурилган машҳур меъморчилик ёдгорликларидан бири. Ҳозирги Туркистон шаҳрида жойлашган. Мақбара ҳашамдор ва улугвор (65,5X16,5 м), марказий ўқ чизигига нисбатан сим-метрик йўлаклар воситасида саккизга бўлинади. Бинонинг марказий қисмидан юқоридаги хонага Аҳмад Яссавий қabri қўйилган. Ёдгорлик ўз замонасининг машҳур меъморчилик асари бўлган.

Бақтрия

Ўрта Осиёдаги қадимги вилоятлардан бири. Тарихий манбаларда Бақтрияна, Бақтра номлари билан тилга олинади. Бақтрия номи қадимги эронча: бохтар - замин, яъни шарқ томондаги ўлка маъносини билдиради. Қадимги Бақтрия чегараси шимолда Бойсун тоғларидан Дарбандгача, жанубда Ҳиндикуш тоғларигача. Шарқда Бадахшон ва ғарбда Туркистоннинг Марв шаҳригача чўзилган. Бақтрия тўғрисидаги энг қадимги ёзма маълумотлар "Авесто", "Рамайна", "Ригведа" ва юнон асарларида зикр этилган.

Балиқ (Балиг)

Қадимий туркий тилда "Шаҳар" деган сўз. Туркий руник ёзувларда "Девону-луғатит турк"да қайд этилган. Масалан Бешбалиқ (шарқий Туркистон), Хонбалиқ (Пекин шаҳрининг қадимий туркий номи) ва ҳоказо.

Бағдод

Ироқнинг пойтахти. Дажла дарёсининг ҳар икки соҳилида Марказий ва Жанубий Осиё ҳамда Ўрта денгиз мамлакатларини бирлаштириб турувчи йўллар чорраҳасидаги мамлакатнинг энг катта шаҳри. Бағдодни 762 йили Халифа Маңсур Мадина-ул-Салом (Тинчлик шаҳри) номи билан барпо этиб, Аббосийлар халифалиги пойтахтига айлантирган.

Баҳоуддин ансамбли

Шайх Баҳоуддин ансамбли. Бухорода XVI асрда бунёд этилган. 1544-45 йилда ансамблнинг энг катта биноси

хонақоҳ қурилган. Комплексининг асосий қисмига даҳмалар (Даҳмаи Шохон, Баҳоуддин даҳмаси), мақбара, 2 масжид, сангхона, ҳовуз, қудуқ, минора, мадраса ва Абдуллахон хонақоҳи киради. Шунингдек ансамбл таркибига ундан 0,5 км. шимоли-шарқда жойлашган "Қасри орифон" масжиди ҳам киради.

Бибиқоним мадрасаси

Амир Темурнинг катта хотини Сароймулкқоним-Бибиқоним XIV аср охири XV аср бошларида қурдирган улкан, маҳобатли бино. Мадраса XVI аср охирида Бухоро амири Абдуллохон буйруғи билан бузилиб, мадрасадан мақбара қисмигина сақланиб қолган. Мақбаранинг олд ва ички томонлари кошпнлар билан безалган. Мақбара даҳмасига ташқаридаги маҳсус эшиқдан кирилган. Даҳма ичидаги тош тобутга Бибиқоним дафн этилган.

Бибиқоним масжиди

Ўзбек меъморчилик санъатининг ноёб дурдонаси 1399-1404 йилда Самарқандда Амир Темур Ҳиндистонни забт этиш шарафига қурдирган. Масжид ҳовлиси саҳни 63,8X 76 м. бўлиб, тўрт томондан ровоқ ва пештоқлар билан ўралган. Масжиднинг умумий саҳни 167X109 м. Бурчаклардаги миноралардан фақат шимолий тарбий минора (18,2м) сақланиб қолган. Ҳовли тўрида меҳробли ва баланд пештоқли бино бор. Ҳовли ўртасида мрамар тошдан ясалган улкан лавҳ ўрнатилган. Масжидга кираверишда баландлиги 33 м., кенлиги 46 м. пештоқ бор. Унг томонларида пештоқдан баланд миноралар бор. Қўш табақали дарвоза етти хил металлдан (биринч) ясалган, кейинчалик йўқолиб кетган. Пештоқ ва миноралар жилвали кошпнлар билан безалган.

Бинкат

Қадимги Шош давлатининг пойтахти. Сирдарё irmoғи - Чирчиқнинг ўрта қисми ўнг соҳилида ҳозирги Тошкент ўрнида барпо этилган. У араблар истилоси даврида бузилиб (VIII аср), Жом канали (Бўзсув) атрофида қайта тикланган (IX аср). Бинкат Сирдарё ўрта ҳавзасининг энг йирик шаҳарларидан ҳисобланган. Ташқи қалъа деворининг бир тарафидан иккинчи тарафигача бир фарсаҳ (6 км) бўлган. Бинкат XI асрга келиб Тошкент номини олган.

Биринч

Бронзанинг бир тури. Таркибида икки ҳисса сариқ ва қизил мис, уч ҳисса қалай, бир ҳисса қўрғошин бор. 7 хил металлдан тайёрланган олтинсимон биринч “ҳафт жушт” деб аталган.

Бобил (Вавилон)

Дажла ва Фрот дарёлари орасидаги Месопотамиянинг (Ал-Ҷазира) жанубий қисмида мил. авв. иккинчи минг йилликнинг ўрталарида вужудга келган қулдорлик давлати. Олд Осиёнинг энг катта савдо-сиёсий, маданий маркази бўлган. Бобил шаҳри вужудга келмасдан олдин икки дарё оралиғида Шуммер ва Аккад давлатлари мавжуд эди. Мил. авв. XXI асрда кўчманчи ассирийлар Аккадни босиб олиб, қудратли давлат барпо этганлар ва Бобил шаҳрини давлат марказига айлантирганлар. Бобил шаҳри милоднинг II асрида ҳаробага айланган.

Бобур мақбараси

Бобурнинг эвараси Жалолоддин Акбаршоҳнинг ўғли Жаҳонгиршоҳ томонидан Афғонистоннинг Қобул шаҳридаги боғи Бобурда 1607 йилда Заҳририддин Муҳаммад Бобур қабрига қурилган сағана ва қабр тоши, кейинчалик сағанага уч томони ёпиқ шийшон қурилган. Сағана устига ва унинг бош томонига тик ўрнатилган қабр тоши қора, қулранг мрамрдан ясалиб, мадҳиялар ёзилган.

Бобурнома

Асар 1525-1530 йилларда ёзилган. Ўзбек тили ва адабиётининг дурдоналаридан бири. Асарда Бобур яшаган давр оралиғида Мовароуннаҳр, Хуросон, Эрон ва Ҳиндистон халқлари тарихи ёритилган. Асар асосан уч қисмдан иборат бўлиб, унинг биринчи қисми XV асрнинг иккинчи ярмида Марказий Осиёда рўй берган воқеаларни, иккинчи қисми- XV асрнинг охири ва XVI асрнинг бириччи ярмида Қобул улуси, яъни Афғонистонда рўй берган воқеаларни; учинчи қисми XVI асрнинг бириччи чорагидаги Шимолий Ҳиндистон халқлари тарихини акс эттирган. “Бобурнома”да ўша даврнинг сиёсий воқеалари мукамал баён қилинар экан унда муаллиф томонидан ўз юрти Фарғона

вилоятининг сиёсий-иқтисодий аҳволи, унинг пойтахти Андикон шаҳри, Марказий Осиёнинг йирик шаҳарлари: Самарқанд, Бухоро, Қарши, Шаҳрисабз, Ўш, Урганч, Ўратепа, Термиз ва бошқа шаҳарлар ҳақида ниҳоятда нодир маълумотлар келтирилган. Китобда Кобул улусининг йирик шаҳарлари Кобул, Ғазна ва улар ихтиёридаги кўпдан-кўп туманлар, вилоятлар, Шимолий Ҳиндистон ҳақида маълумотларни учратиш мумкин.

“Бобурнома” Мовароуннаҳр, Хуросон, Ҳиндистон, Эрон халқларининг XV аср охири - XVI асрнинг биринчи ярмидаги тарихини ўзида ақс эттирган бўлса ҳам, шу билан бирга жуда долзарб иқтисодий, ижтимоий масалалар, юқорида номлари келтирилган вилоятларнинг ўзаро сиёсий-иқтисодий ва савдо муносабатлари, жугрофий маъқеи, иқлими, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси, тоғлари, дарёлари, халқлари, қабила ва элатлари ва уларнинг яшаш шароитлари, урф-одатлари, муҳим тарихий иншоотлари-ҳиндулар ва мусулмонларнинг ибодатхоналари, тўй ва дафн маросимлари ҳақида ниҳоятда нодир маълумотларни ўзида қамраб олган шох асардир.

Боғи Баланд

Самарқанднинг шимолида Чўпонота мақбараси атрофида (ҳозирги Самарқанд-Тошкент автомобиль йўли атрофида) Амир Темур барпо этган боғ. Боғ Темурнинг ўғли Мироншоҳнинг қизига атаб қурилган. Энг гўзал боғлардан бири. Эрон, Озарбайжоннинг энг яқини меъморлари Табриз мармарларидан боғда кўшк тиклашган.

Боғи Беҳишт

Самарқанднинг тарбида Амир Темур хотини Туман ога учун 1378 йилда қурдирган боғ. Боғдаги сарой атрофи ҳандақ билан муҳофаза этилган сунъий тепалик устида Табризнинг оқ мармаридан бино қилинган. Бир неча кўприклар саройни боғ билан боғлаган.

Боғи Давлатобод

Самарқанд-Шаҳрисабз йўли устида Амир Темур барпо қилган боғ. Жанглардан галаба билан қайтган Амир Темур шу боғда қабул маросимлари ўтказган. Боғдаги 6 та ҳовуз ариқлар билан туташтирилган. Боғ атрофи кўшк, баланд

девор билан ўралган. Богдаги Ўрда атрофига хандак қазилиб, 2 та дарвоза ва осма кўприклар орқали кирилган.

Бог Дилқушо

Самарқанддан 6 км. шарқда, Чумчуқли қишлоғида Амир Темур барпо этган бог. Богда гумбаз шаклида қаср бўлиб, унинг уч томонида миноралар қад кўтарган, фавворалар, миноралар қурилган. Амир Темур бу боғни хотини Тўқол хоним шарафига қурдирган.

Бог Жаҳоннамо

(Дунёни кўрсатувчи ёки ойина бог)

Самарқанд шаҳридан жанубда ҳозирги Самарқанд – Шаҳрисабз йўли устидаги Қоратепа қишлоғида Амир Темур барпо этган бог. Бог яқинида Амир Темурнинг катта қалъаси бўлган. Бог жойлашган қишлоқ ҳозир ҳам Қоратепа деб аталади.

Бог Майдон

Самарқанднинг шимолида, Чилустун қишлоғида Амир Темур қурган бог. Богда чиройли айвон, қимматбаҳо тошдан тахт ясалган. Мирзо Улугбек даврида бог яна ҳам гўзаллашди. Боққа икки қаватли, тўрт минорали, устунлари тошдан ясалган кўшк қурилган.

Бог Нав (Янги бог)

Самарқанднинг жанубидаги Лолазор қишлоғига яқин ерда 1404 й. Амир Темур қурган бог. Бог тўртбурчак шаклда бўлиб, баланд девор билан ўралган, бурчакларига миноралар кўтарилган. Бог ўртасида гумбаз шаклида қаср, ўртасида ҳовуз бўлган. Қишлоқ ҳозир ҳам Лолазор деб аталади.

Бог Чинор

(Чинор боғи)

Самарқанднинг Жануби-Ғарбида, Даргом ариғи яқинида Амир Темур барпо этган бог. Чинор дарахтлари кўплигидан Бог Чинор деб аталган. Бу бог барпо этилган Хўжа қишлоғида ҳозир ҳам чинор дарахтлари кўп.

Боғи Шамол

Самарқанднинг шимолида Амир Темур набираси, Мироншоҳнинг қизига атаб 1397 йилда қурдирган боғ. Боғи Шамолнинг ҳар бир тарафи 1500 қадам бўлган. Боғнинг сарой деворлари мрамрдан, ер (пол)и қора ёғоч ҳамда фил тишидан қадама қилиб ишланган. Бу мавзе ҳозир ҳам Боғи Шамол деб юритилади.

Бўзсув

Қадим замонларда Чирчиқ дарёсидан чиқарилган канал. Узунлиги 159 км. Чиноз яқинида Сирдарёга қуйилади. Бўзсув Чирчиқнинг ўнг соҳилидан бошланиб шимоли-шарқдан жануби-ғарбга йўналиб, Тошкент шаҳридан оқиб ўтади.

Дашти қиғчоқ

Сирдарёнинг қуйи оқими ва Балхаш кўлидан Днепр дарёсининг қуйи оқимларигача бўлган ҳудуднинг XI-XVI асрлардаги номи. Хисрав Деҳлавий (1003-1088) биринчи бўлиб қўллаган. Шундан буён араб ва форс тилларидаги асарларда қўлланилган.

“Девони луғатит-турк”

Маҳмуд Қошғарийнинг туркий тиллар ҳақидаги қомусий асари (ҳижрий 469 - милодий 1074/75й). Асар аббосий халифалар авлодидан бўлган баланд мавқели Абулқосим Абдуллоҳ бинни Муҳаммад ал-Муққадога бағишланган. Асарнинг асосий матни ўша даврда кенг минтақа мусулмон Шарқда, бутун Яқин ва Ўрта Шарқ дин, фан тилига айланган араб тилида битилган бўлиб, туркий тилнинг бойлигини, мазмундор ва ранг-баранглигини тушунтириш учун ёзилган. Қошғарий асари, ўзи таъкидлашича, “олдин ҳеч ким тузмаган ва ҳеч кимга маълум бўлмаган алоҳида бир тартибда” тузилган. Унда кўп шевашуносликка оид қиёсий қоидалар, грамматик, морфологик, лексик, семантик аломатлар кўрсатилган. Асар фойдаланувчиларга осонлик туғдириш учун содда ва лўнда ёзилган. Унда қадим турк алифбоси, фонетик қонунлар, орфоэпик ва орфографик қоидалар пухта тушунтириб берилган. Луғатда туркий сўз тузилиши анъаналари,

жумладан, сўз тартиби, феъл шакллари, сўз этимологиясига оид фикрлар баён этилган. Асар 8 бўлимдан, муқаддимма ва қулосадан иборат.

Туркий халқлар тарихига оид қадимий афсона ва ривоятлар, 300 га яқин мақол ва маталлар, ҳикматли сўзлар, 700 сатрдан ошқ шеърый парчалар ушбу асар саҳифаларидан ўрин олган.

“Девону луғатит турк”ни ўша даврларда Марказий Осиё минтақасида яшаган туркий халқлар ҳаёти ҳақидаги қомусий асар деб аташ мумкин.

Дин

Арабча - эътиқод, ишонч. Дин дунёвий нуқтаи назарга кўра ижтимоий-тарихий ҳодиса. Кишилиқ жамияти тарихий тараққиётнинг маълум босқичида пайдо бўлган ижтимоий онг шаклларида бири. Умумий нуқтаи назарга кўра - дин ишонмоқлик туйғусидир. Бу туйғу инсоннинг руҳий-маънавий эҳтиёжидир.

Дипшан қалъа

Хива работи. XIX аср бошларида Хоразм хони Оллоқулихон Хивани ташқи ҳужумдан сақлаш учун 6 км. қўрғон-девор ўрнатган. Қурилишга кўп аҳоли жалб этилиб, олти ҳафтада битказилган. Қалъада 10 та дарвоза бўлган. Дипшан қалъада шаҳарнинг тим ва қалъалари жойлашган.

Замаҳшар

Хоразмдаги қадимий шаҳар. Маҳмуд-аз-Замаҳшарий ватани. Ҳозирги Туркменистоннинг Тошқовуз вилояти Тахта тумани ҳудудида бўлган Кўҳна Урганчдан 125, Хивадан 80 чақирим келадиган Замаҳшар ҳаробалари ўрнида бўлган.

Зангиота ансамбли

Тошкент вилояти Зангиота қишлоғидаги мақбара ва бошқа бинолардан иборат архитектура ёдгорлиги. (XV-XX асрлар) Гумбазли дарвозахона, иккита мивора, пешайвонли масжид, ҳовлининг уч томонида бир қаватли хужралар бор. Зангиота мақбараси ҳовлининг жануб томонида. У пешгоқли айвон, зиёратхона, қабрлардан иборат. Зиёратхона икки

қаватли гумбаз билан ёпилган. Гумбаз пештоқлари сирли кошнлар билан безалган. Жанубда Зангиотанинг хотини Анбар биби мақбараси жойлашган.

Зарафшон

(форс-тожик: *олтин сочувчи*)

Тожикистон ва Ўзбекистондаги дарё. Тарихий манбаларда Политимет, Нахр-ул-Бухоро, Дарёи Кўҳак каби номлар билан тилга олинади. XVIII асрдан бошлаб Зарафшон деб аталган. Узунлиги 781 км. Ҳавзасининг майдони 4180 кв. км. Зарафшон Туркистон, Зарафшон, Олой тизмалари бириккан Масчоҳ (Кўксув) тоғ тугунидаги Зарафшон музликдан Масчоҳдарё номи билан бошланади. 200 кмдан сўнг унга Фондарё қўшилиб Зарафшон номини олади. Зарафшон яна 100 км. оқиб боргач, Раётхўжа қишлоғида Самарқанд ва Бухоро вилоятлари бўйлаб оқади. Самарқанддан бир оз Шарқроқда Чўпонота тепалиги ёнида дарё икки йирик тармоққа Оқдарё ва Қорадарёга бўлинади. Бу икки тармоқ Миёнқўл оролини ҳосил қилиб Хатирчи қишлоғи ёнида яна бирлашиб, Зарафшон номи билан Навоий ва Бухоро вилоятлари томон оқади. Бухоронинг Қоракўл қишлоғида дарё майда каналларга бўлиниб тугайди.

Зижи Кўрагоний

“Зижи жадиди Кўрагоний” (Кўрагоний янги астрономик жадвали) “Улугбек зижи”. Самарқанд яқинидаги расадхонада Мирзо Улугбек раҳбарлигида яратилган илмий асар (1437). Икки бўлимдан: батафсил ёзилган муқаддима ва вааятлари элиттик системада берилган 1018 та юлдузнинг жадвалидан иборат.

Исмоил Сомоний мақбараси (848-907)

Бухородаги тарихий ёдгорликлардан бири. Сомонийлар давлатининг асосчиси Исмоил Сомоний ва унинг авлодлари мақбараси куб шаклида (10,80X10,70 м.) 892-943 йиллар орасида бунёд этилган. Мақбаранинг усти гумбаз қилиб ёпилган, гумбаз атрофида тўрт минорача ўрнатилган. Деворлари қалин (1,8 м). Мақбаранинг тўрт томонида тўртта бир жыл эшик ўрнатилган. Бизони безашда ёлч уймакорлигидан фойдаланилган.

Истанбул (Юнон. Константинопол)

Туркиядаги энг катта шаҳар. Майдони 226 кв. км. Мармара денгизи ва Босфор бўғози соҳилларида жойлашган. Бўғоз шаҳарни иккига Осиё ва Европа қисмига бўлиб туради. 1970-72 йилда Босфор бўғозига Истанбулнинг ҳар иккала қисмини бирлаштирадиган кўприк қурилган. Истанбулга 326 йилда Византия императори Константин асос солган. 1453 йилда Истанбулни турклар босиб олгандан сўнг шаҳар Истанбул деб атала бошланган.

Каффол Шошӣ мақбараси

Тошкентдаги архитектура ёдгорлиги (XVI аср) Ҳазрати имом (Хаси имом) номи билан машҳур бўлган Имом Абубакр Муҳаммад Каффол Шошӣ (976 йилда вафот этган)нинг қадимги кичикина мақбараси ўрнида барпо этилган. Мақбаранинг тархи хоч шаклида бўлиб, ўртадаги катта хона икки қаватли гумбаз билан ёпилган. Тўрдаги хонада сағана бор, бино пишиқ ғиштан ганч қоричмаси билан терилган, эшик тепасида бивоннинг қурилган йили (1541-42) меъмор (Ғулом Хусайн) ва ҳаттоғ (қотиб Қудрат)нинг исми ёзилган. Мустақиллик йилларида мақбара Хаси имом ансамбли номини олди ва бу ерда улкан пештоқли ва қўш мижралли (86 м.) жомеъ масжиди, Ўзбекистон мусулмонлари диний маррасининг маъмурий биноси, кутубхонаси барпо этилди.

Кўкалдош мадрасаси

Бухородаги Лабидовуз ансамблига кирувчи архитектура ёдгорлиги (1568-69 й.). Бухоро амирининг вазири Кўкалдош қурдирган. Икки қаватли бино. Ансамблдаги энг катта иморат. Очиқ майдонда тўрт тўрт бурчак шаклида қурилган. Мадрасанинг олд томони пештоқли бўлиб, кошчалар билан безатилган. Кўкалдош мадрасасида 160та хужра бор.

Кўкалдош мадрасаси

Тошкентнинг Чорсу майдонидаги архитектура ёдгорлиги. Тошкент ҳокимининг вазири Кўкалдош қурдирган (XVI аср). Мадраса тепалик устига икки қаватли қилиб қурилган. Гумбазлари ва пештоқлари билан бўйи 20 м. дан

ортадиган икки қаватли бино. Мадраса тўғри тўртбурчак шаклида бўлиб, томонлари 45X65 м. Бинонинг олд томони жанубга, Чорсу майдонига қараган. Дарвозадан киришда чапда масжид ёнида дарвозахона жойлашган. Пештоқи кошчилар билан безалган.

Кўҳна Урганч

Туркменистон Республикаси Топшқовуз вилоятида. Хоразм давлатининг X-XIV асрлардаги пойтахти. Асл номи Гурганж, араб географлари Жўржон деб аташган. IX асрда асос солинган. 995 йилда Гурганж амири Маъмун Ибн Муҳаммад ўзини Хоразмишоҳ деб эълон қилади. Шундан сўнг Гурганж Хоразм давлатининг ягона пойтахти бўлиб қолади. 1221 йилда Чингизхон шаҳарни 6 ой қамал қилиб турди ва Амударё тўғонини бузиб, шаҳарни сувга бостирди. XVII аср ўрталарида Хива хони Абулғози Баҳодирхон ҳозирги Урганч шаҳрига асос солди. Шундан кейин қадимги шаҳарнинг номи Кўҳна Урганч бўлиб қолди. Кўҳна Урганчда Фахриддин Розий, Султон такаш, Тўрабек хоним, Нажмиддин Кубро мақбаралари, жомеъ масжиди, карвонсарой ёдгорликлари сақланиб қолган.

Мавзолей

Юнонча - *Movsoleion* - қабр ёки мазор устига қурилган монументал иншоот. Кариий подшоши Мавсол (милавв. 4 аср) саранаси номидан келиб чиққан. Мавзолейлар қадимги Римда, ўрта асрларда Шарқда (мақбара) кенг тарқалган.

Мадина

Арабча-шаҳар, тўлиқ арабча номи - Мадинат расулиллоҳ ёки Мадинат ун наби - пайгамбар шаҳри. Саудия Арабистонининг Шимолий Ғарбий қисмида. Хижоз вилоятида. Маккадан 400 км. шимолда. Қадимги Ясриб илк ўрта асрлардан бошлаб Мадина деб атала бошланган. Бу ерда мусулмонлар жамоаси (Умма) тузилган. VII асрдан бошлаб Мадина мусулмонларнинг Маккадан кейинги энг катта зиёратгоҳи ҳисобланади. 632-657 йилларда Араб халифалиги пойтахти. X асрдан бошлаб Мисрга тобе бўлган, 1517 йилдан Усмоний турк империясига, 1919 йилдан Хижоз қироллигига қўшиб олинган, 1924 йилда Мадинани Ибн Саъуд қўшналари забт этди, 1932 йили Саудия Арабистонига қўшиб олинди.

Мадраса

Арабча-ўрганмоқ-мусулмонлар ўқув юрти. Уламолар, мактабдорлар, давлат хизматчилари тайёрланади. Мадрасалар VII-VIII асрларда арабларда пайдо бўлди. Мадрасаларга бошланғич мактабни тугатган ўспиринлар қабул қилиниб, уларда уч босқичда бошланғич (адно) ўрта (авсат), ва юқори (аъло) гуруҳларда машгулотлар олиб борилган. Илк мадрасалар бир қаватли, ўртаси ҳовли, атрофи ҳужралардан иборат бўлган. XIV-XVI асрлардан мадрасалар 2-3 қаватли, баъзд пештоқли, минара ҳамда гумбазли қилиб қурилган. Ҳовли атрофи дархоналардан иборат бўлиб, масжидлари ҳам бўлган.

Масжид

Жамоа бўлиб намоз ўқиладиган жой, ибодатхона. Масжидлар асосан кундалик беш вақт намоз ўқиш учун мўлажалланган. Биринчи масжидни Муҳаммад (с.а.в.) Мадинада қурган.

Матлаи Саъдайн ва Маҷмаи Баҳрайн “Икки саодатли юлдузнинг чиқиши ва икки денгизнинг қўшилиши жойи”

Абдураззоқ Самарқандийнинг тарихий асари. 1467-69 йилда ёзилган. Икки жилддан иборат. Биринчи жилдда муаллиф Эрон ҳукмдори Абу Саъид даврини (1316-33 й.) қисқача бериб, Амир Темури даврига ўтади. Амир Темури фаолияти билан боғлиқ бўлган, Эрон, Озарбайжон, Афғонистон, Ўрта Осиё мамлакатларида рўй берган воқеаларни тасвирлайди. Иккинчи жилдда Шохрух, Улуғбек, Абулқосим Бобур, Абу Саъид Мирзо ва ундан кейин тахтга чиққан тежурийлар даври яратилади. Асар Ҳусайн Бойқаронинг Ҳиротда Ёдгор Муҳаммад устидан галаба қозonganлиги ҳақидаги воқеалар билан тугайди.

Мақбара

Қабр устига қурилган мемораил бино, мавзолей. Маркад, Турбат ҳам деб аталган. Исломда IX асрдан бошлаб халифалар шарафига мақбаралар қурила бошланган. Мовароуннаҳрда ҳам IX асрдан мақбаралар қуриш одат тусига кирган. Оддий мақбаралар гумбазли чорси хонадан

иборат бўлиб, унга пештоқли эшик орқали кирилган. Мураккаб мақбараларда зиёратхона, гўрхона, тагхона, сардобалардан иборат улкан архитектура комплекслари яратилган. Шунингдек, улар халқ усталари яратган ноёб архитектура дурдоналарига айланган. (Султон Санжар, Амир Темур, Аҳмад Яссавий мақбаралари, Шоҳи Зинда ансамллари, Тож Маҳал ва ҳоказо).

Мезана

Миноранинг юқори қисми, муаззин азон айтадиган жой. Мезана айлана шаклида ва кўп қиррали бўлади. Кўпинча равоқсимон дарчалар галереясидан иборат. Ички деворлари ганч билан нақшланади. Ташқариси умумий миноранинг безалигига хос равишда сирлар, парчинлар билан безалади. Мезананинг тепаси, одатда, гумбазча билан ёпилади.

Мемориал иншоотлар

Лотинча- *memorialis*-хотира. Айрим шахс ва муҳим тарихий воқеалар шарафига барпо этиладиган архитектура иншоотлари. Уларнинг энг қадимги намуналари Миср эҳромларидир. Мил. авв. IV асрда Галикарнасда Шоҳ Мавсал қabri бунёд этилди ва мавзолей шаклидаги мемориал иншоотларнинг яратилишига асос бўлди. Амир Темур, Паҳлавон Маҳмуд, Аҳмад Яссавий мақбаралари, шунингдек, Мустақиллик йилларида яратилган Абдухолиқ Ғиждувоний, Баҳоуддин Нақшбанд, Имом Бухорий, Имом Мотуридий, Бурҳониддин Марғиноний, Ҳазрати Имом сингари мажмуалар бу турдаги қурилишларнинг дунёдаги мукамал намуналаридан саналади.

Меҳроб

Масжиднинг Макка (Каъба) томонидаги девори ичига тахмон шаклида қурилган жой. Саждогоҳ, меҳроб ярим айлана, кўп қиррали, тўғри тўртбурчак қилиб, тепаси равоқ ёки ярим айлана гумбазча шаклида қурилади. Намоз пайтида имом меҳробга ўтиб, қиблага юзланади ва намозни бошлайди, қавм эса унга иқтидо қилади (эргашади).

Минора

Баланд ишвот. Асосан масжид ва мадрасалар ёнида ёки уларга туташ қурилади. Муаззин минорага чиқиб азон айтади. Намозхонларни намозга чақиради. Миноралардан соқчихона мақсадида ҳам фойдаланилган. (Жарқўрғон, Вобкент миноралари) Денгиз соҳилларида кемаларни адашмай қирғоққа келишига хизмат қиладиган (маёқ), телевидение ва алоқа мақсадларига хизмат қиладиган миноралар ҳам бўлади.

Мир Араб мадрасаси

Бухородаги яманлик шайх Абдулла томонидан 1530-1536 йилларда Бухоро хони Убайдуллоҳон (1533-39 йй.) ҳомийлигида қурилган. Ёдгорлик шайх Абдулла шарафига Мир Араб деб аталган. Мадраса ҳовлиси икки қаватли ҳужралар билан ўралган. Пештоқли айвон ва гумбазли даҳлизнинг ён томонларида катта хоналар бор. Жануб томондаги хона масжид мақсадида қурилган. Ҳужралар пештоқли, эшик, хоналар ва мақбараларнинг ичи ўймакор ганж, сиркор парчинлар билан безалган.

Оқсарой

Самарқанддаги архитектура ёдгорлиги (XV аср) Темурийларнинг сўнги даҳмаси. Темурийлар жасади қўйилган. Ашратхона ва Амир Темур мақбарасида кейинги амирлар учун жой бўлмаганлиги учун Абу Саид (1449-69) ва Султон Аҳмад Мирзо (1469-1494) ҳукмронлиги даврида қурилган. Мақбара пишиқ гиштдан ганч билан ишланган. Ўртадаги асосий хона тагида даҳма жойлашган.

Оқсарой

Шаҳрисабздаги архитектура ёдгорлиги (XIV аср). Амир Темур шаҳарнинг шимоли-шарқида, бош майдон ёнида қурдирган. Оқсарой пештоқлининг эни 22,5 м, баландлиги 40 м бўлган. Гумбаз ичи ва ёнлари бурчакларидаги миноралар сиркор парчинлар билан безалган. Рангларнинг ой ёруғида оқариб жилоланиши туфайли Оқсарой номи билан аталган. Саройнинг ўзига хос хусусиятларидан яна бири — том тепасига ишланган ҳовуз бўлган. Ҳовузга сув Тахтақорача довонидан қўрғошин қувурлар орқали оқиб келиб, ундан шаршара ҳосил қилиб пастга оқиб тушган.

Самарқанд

Ўзбекистондаги шаҳар. 1938 йилдан Самарқанд вилояти маркази, 1925-30 йилларда Ўзбекистон Республикаси пойтахти. Ўзбекистоннинг жануби-ғарбида Зарафшон дарёсининг ўрта қисмида, Даргом ва Сиёб каналлари орасида жойлашган. Самарқанд жаҳоннинг энг кўҳна шаҳарларидан бири, ҳозирги Самарқанд ўрнида мил. авв. IV асрдан милодий VI асргача Сўғд давлати пойтахти Мароканда шаҳри мавжуд бўлган. Мил.ав. 329 йилда Александр Македонский қўшинлари Самарқандни вайрон қилган. VI асрда турк хоқонлиги таркибига кирган. Қутайба бошчилигидаги араб қўшинлари 712 йилда Самарқандни эгаллаган. IX асрнинг 20 йилларидан бошлаб Самарқанд Сомониёлар, XII асрдан Қорахонийлар, 1210 йилдан Хоразмшоҳ давлати таркибида бўлган. 1220 йилда Чингизхон қўшинлари томонидан вайрон қилинган. 1370 йилдан Амир Темур давлатининг пойтахти сифатида замин сайқалига айланди.

Сардоба

(форс - тожик, совуқ сув)

Сув танқис ерларда уни сақлаш учун махсус қурилган. Гумбазли ҳовуз. Сардоба деворлари цилиндр шаклида диаметри 12-18 м, чуқурлиги 10-15 м, ҳовуз юзаси ер сатҳи билан текис бўлган. Гумбази пишиқ гишт билан ганчдан ишланган, тепаси туйнукли, атрофларига ҳовузга сув тушадиган тешиклар қилинган. Кириш учун сардобага эшик ўрнатилган.

Термизий мақбараси

Термиздаги қадимий архитектура ансамбли. Унда ислом олами уламоларидан имом ат-Термизий мақбараси (IX аср), масжид, (II аср) хонақоҳ (XV аср) бор. Мақбара қадимий хонақоҳнинг ҳужраларидан бири бўлиб, аллома шу ерда ўз фаолиятини давом эттирган ва шу ерда дафн этилган. Гумбазли масжид, мақбара ганч уймакорлиги билан безалган. Хонақоҳдаги мраммар ёдгорлик нафис нақш билан безатилган. Ёдгорлик деворида ат-Термизийнинг ҳаёти ва фаолияти тавсифланган.

Тиллакори мадрасаси

Самарқанддаги архитектура ёдгорлиги, Регистон ансамблида энг кейин қурилган бино. Улугбек давридаги мирзойи карвонсаройи ўрнига 1646-47 йилларда Самарқанд ҳокими Ялангтушбий Баҳодир фармонига кўра мадраса ва жомеъ масжидига мўлжаллаб қурилган. Зархал нақшлар билан жозибадор қилиб безалгани учун ҳам Тиллакори номи билан аталган.

Тож Маҳал

Ҳиндистоннинг Агра шаҳри яқинидаги Жамна дарёси бўйидаги архитектура ёдгорлиги. Шохжаҳон ва унинг хотини Мумтоза Маҳал (Аржуманд бегим) мақбараси. Султон Шохжаҳон мақбарани сеvimли рафиқаси васиятига кўра 1632-50 йилларда қурдирган. Оқ мармарли, беш гумбазли, деворлари қимматбаҳо рангли тошлардан мозаика билан безатиб ишланган. Сағана қўйилган хона катта гумбаз билан қопланган бош бино бўлиб 104x104x7 м. супа устида жойлашган. Супанинг тўрт томонида бўйи 45 м. лик тўртта минора бор. Зинапоядан супага чиқиб, ўйма нақшлар билан безалган эшикдан мақбарага кирилади. Сағана қора мармардан ишланган. Бино хиёбонлар ва катта боғлар билан қуршалган.

Тошкент

Ўзбекистон пойтахти. Тошкент вилояти маркази. Республиканинг шимолӣ-шарқӣ қисмида, Тянь-Шань тоғлари этакларида, Чирчиқ дарёси водийсида жойлашган. Чирчиқ дарёсидан чиқарилган Бўзсув, Салор, Анҳор, Қорасув, Оққўрғон, Бўрижар, Оқтепа, Қорақамиш каналлари бутун шаҳар бўйлаб ўтади. Қадимий манбаларда ҳозирги Тошкент ўрнида 2200 йил аввал йирик обод шаҳар бўлганлиги қайд қилинган. Тошкент V-VIII асрларда Чоч, Шош, Шошкент, Бинкат деб аталган. Буюк ипак йўлида жойлашган. VI асрда турк хоқонлиги таркибида бўлган. VIII асрда араблар истилосига учраган. IX асрда олдинги ўрнидан шимоли-шарқ томонда Бўзсув этагида барпо бўлган. XI асрдан Тошкент деб аталган. IX-X асрларда Сомонийлар, X-XIII асрларда Қорахонийлар давлати таркибида бўлган. XIII аср бошида Муҳаммад Хоразмшоҳ босиб олади. Мўғул истилоси даврида шаҳар бутунлай

вайрон бўлди. Темур давлати таркибига қўшиб олингандан кейингина қайта қурилди. 1404 йилда Улугбек ихтиёрига мулк тарзида берилди. 1810 йилдан Қўқон хонлиги таркибида, 1865 йилда Россия империяси томонидан босиб олинди ва Туркистон генерал губернаторлигининг марказига айлантирилди.

Улугбек мадрасаси

Самарқанддаги архитектура ёдгорлиги. Регистон ансамблининг муҳим қисми. Асосий ташқи кўриниши Регистон майдонига қаратиб қурилган. (1417-20 йй.) Бино икки қаватли, тўғри тўртбурчак, шарқда (81x56м) олд томони улкан пештоқ тўрт томонда тўртта минара бўлиб, тўрт гумбазли. Ҳовли икки томондаги икки қаватда жойлаштирилган 50 та хужра билан ўралган, ҳар бир хужра 3 та хона-қазоқ, ётоқхона, умумий хонадан иборат. Бинoning ички ва ташқи томони сирли кўчинлар билан безалган. Бинoning тўрт томонида 4 та дарсхона бор. Худди шунингдек, Улугбек томонидан Бухоро шаҳрида (1417) ва Ғиждувон шаҳрида (1432-33 йй.) ҳам мадрасалар барпо этилган.

Улугбек расадхонаси

Самарқанддаги XV аср меъморчилигининг нодир намуналаридан. Улугбек фармўйиши билан 1428-29 йилларда Қўҳак (Чўпонота) тепалигида Обираҳмат ариғи бўйида барпо этилган. Расадхона цилиндр шаклида, уч қаватли, баландлиги 30,4 м. дан иборат улкан бино. Унинг асосий қисми радиуси 40,2 м. дан иборат гигант секетант бўлган.

Хўжа Амин мақбараси (Наманган, XVIII аср)

Наманган архитектура ёдгорлиги. Пештоқ ва гумбазли, бир хонали мақбара. Мақбаранинг олд томонида бурчаклари гулдаста нақшли баланд пештоқ бор. Пештоқ, равоқ, гулдасталарни безашда кўйма сополдан фойдаланилган. Бино гирихлар, ўсимликсимон нақшлар ва араб ёзувлари билан чиройли безалган.

Шамсиддин Кулол мақбараси (XIV-XV асрлар)

Шахрисабадаги архитектура ёдгорлиги. Амир Темурнинг пири шайх Шамсиддин Кулол дафн этилган (1370). Мақбара тўғри тўртбурчак шаклда (12,1X10,6 м.) қурилган. Мақбара ичидаги даҳма мармари ўйма нақш билан жозибador қилиб ишланган.

Шердор мадрасаси

Самарқанддаги архитектура ёдгорлиги (XVII аср) Регистон ансамбли таркибига Мирзо Улужбек хонадони ўрнига Самарқанд хонаси Ялалтўғи Баҳодир томонидан қурдирилган (1619-36) Улужбек мадрасаси рўпарасида бир ўқ чўзиқ бўйлаб жойлашган. Уртадаги катта ҳовли атрофида хўжралар жойлашган. Оди томони улкан пештоқ билан безалган. Пештоқ равоқ тепасида қизил-зарҳал шёр оқуни қувмоқда. Қуёш бодомшооқ, қўйиқ кўзли юз шаклида тасвирланиб, зарҳал тусли ёдду билан ҳошияланган. Пештоқнинг умумий узунлиги 12,5 м. икки ёнида 31 м. лик минора гулдаста ўрнатилган. Оқи томонда ҳам иккита минора бўлиб, улар бурж шаклида ишланган.

Шоҳи Зинда ансамбли

Самарқанддаги архитектура ёдгорлиги. Афросиёб тепалиги жанубида, қабристондаги мақбаралардан иборат. Уларнинг энг қадимийси Қусам ибн Аббос мақбараси (Муҳаммад с.а.в. нинг амакиваччаси Аббоснинг ўғли) Самарқандга 676 йилда келиб, шу ерда ўлдирилган ва дафн этилган. Шоҳи Зиндадаги ишпоотларнинг кўпчилиги XIV асрга тегишли. Ансамблининг бош дарвозаси жанубда кўчага қаратиб қурилган. Дарвозахонани Улужбек 1434 йилда ўғли Абдулазизга атаб қурдирган. 40 пононали гиштин зинадан, иккинчи чордоқ ва даҳизага чиқилади. Ансамбли таркибидagi 20 дан ортиқ ишпоот халқ санъатининг дурдонаси сифатида машҳур.

VIII «Юксак маънавийат - енгилмас куч» асарини ўрганиш юзасидан ёрдамчи тестлар

1. Маънавийати тушуниш, англаш учун аввало.....

А) Маънавий меросимизни ўрганиш, анъана, қадриятларимизни тиклаш ва ривожлантириш керак.

Б) Миллий ғоя ва мафқурани англаш, уни ёш авлод оңига синдириш, қомил инсонни тарбиялаш керак.

В) Инсонни тушуниш, англаш керак.

Г) Маънавийат – инсоннинг, халқнинг ва давлатнинг буюк бойлиги ва куч-қудрат манбаи эканлигини тушуниш, англаш керак.

2. Миллат маънавийатининг энг муҳим омиллари

А) Миллатнинг тарихи, ўзига хос урф-одат ва анъаналар, ҳаётий қадриятлар.

Б) Маънавий мерос, маданий бойликлар, кўҳна тарихий буюмлар.

В) Аждодлар тафаккури ва даҳоси билан яратилган энг қадимги тош ёзув ва битиклар, халқ оғзаки ижоди намуналари, қимматбаҳо нодир асарлар.

Г) Ота-боболаримизнинг асрлар давомида тўплаган ҳаётий тажрибаси, диний, ахлоқий, илмий, адабий қарашлар.

3. 2007 йилда Тошкент шаҳрини ислом маданияти пойтахти деб эълон қилган ташкилот.

А) ЮНЕСКО

Б) АЙСЕСКО

В) БМТ

Г) Халқаро ислом конференцияси ташкилоти.

4. Ислам оламида “Мусулмонларнинг эътиқодини тузатувчи” деган шарафга сазовор бўлган зот.

А) Имом-Ал-Бухорий

Б) Имом-ат-Термизий

В) Имом Мотуридий

Г) Бурҳониддин Марғиноний

5. Давлат тилининг мақоми ҳуқуқий жиҳатдан аниқ белгилаб қўйилган ҳужжат.

А) 1989 йил 19 октябрда Олий Кенгаш сессиясида қабул қилинган қонун.

Б) 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Конституцияси.

В) 1993 йил 2 сентябрдаги “Лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосини жорий этиш тўғрисида”ги қонун.

Г) “2004–2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш умуммиллий давлат дастури тўғрисида”ги Президент фармони.

6. “Дунёда турмоқ учун дунёвий фан ва илм лозумдур, замона илми ва фанидан бебаҳра миллат бошқаларга поймол бўлур” деган фикрларни ёзиб қолдирган зот.

А) Абдулла Авлоний.

Б) Амир Темур.

В) Абдулла Қодирий.

Г) Маҳмудхўжа Бехбудий.

7. Мафқуравий тазйиққа бардош бериши учун одам.

А) Ўз мустақил фикрига, ҳаётий, миллий қадриятларга, соғлом дунёқарашга, мустаҳкам иродага эга бўлиши керак.

Б) Миллий маънавият асосида шаклланган билим, ирода, куч ва тафаккурга эга бўлиши керак.

В) Миллий ғоя ва қадриятларни, аجدодлар мероси ва қадриятларни англаб тушунган, комил инсон бўлиши керак.

Г) Ҳар бир ижтимоий ҳодисанинг ижобий, салбий томонларини англаб, тушуна оладиган, маънавиятли инсон бўлиши керак.

8. Амур Темур сиймосини яратган инсон.

А) Малик Набиев

Б) Чингиз Аҳмаров

В) Собир Юнусов

Г) Обид Содиқов

9. *“Эл-юрт таянчи” монументи ўрнатилган шаҳар.*

- A) Самарқанд
- B) Қарши
- B) Шахрисабз
- Г) Тошкент

10. *Алишер Навоий бобомизга ҳайкал ўрнатилган шаҳарлар.*

- A) Хоразм, Боку, Москва.
- B) Боку, Токио, Хирот
- B) Москва, Токио, Боку
- Г) Боку, Москва, Деҳли.

11. *Маънавий қарашларнинг вужудга келиши ва ривожланиш омиллари.*

- A) Тарихий-табиий, ижтимоий-иқтисодий, ҳуқуқий-демократик омиллар.
- B) Тарихий, иқтисодий, ҳуқуқий омиллар.
- B) Тарихий, табиий, ижтимоий омиллар.
- Г) Тарихий, ижтимоий, иқтисодий омиллар.

12. *Ота-боболаримизнинг тасаввурига кўра, ҳокимият нишони бу-*

- A) Тоғу тахт.
- B) Ўқ-ёй.
- B) Қилич-қалқон.
- Г) Давлат бошқаруви.

13. *Одамзотнинг юксак идеаллари ҳақ ва ҳақиқат, инсоф ва адолат тўғрисидаги орзу - армонларини ўзида мужассам этган, уларни барқарор қондалар шаклида мустаҳкамлаб келаётган роя ва қарашларнинг яхлит тизими*

- A) Дин, иймон, эътиқод.
- B) Имон, эътиқод.
- B) Маънавият .
- Г) Дин.

14. *Шарқ оламида «Дин ва миллатнинг ҳужжати» деган юксак унвонга сазовор бўлган аллома.*

- А) Имом-ал-Бухорий.
- Б) Имом-ат-Термизий.
- В) Имом Мотрудий.
- Г) Бурҳониддин Марғиноний.

15. *Бугун биз юртимизда халқимиз хоҳиш - иродасининг ифодаси бўлган Конституция ва қонун асосида-*

- А) Демократик, дунёвий давлат барпо этмоқдамиз.
- Б) Демократик, ҳуқуқий давлат барпо этмоқдамиз.
- В) Демократик давлат ва фуқаролик жамияти барпо этмоқдамиз.
- Г) Демократик, дунёвий давлат ва фуқаролик жамияти барпо этмоқдамиз.

16. *1937-53 йиллардаги оммавий сиёсий қатағонлар оқибатида Ўзбекистон бўйича.*

- А) 100 минг киши қатағонга учраб, 13 минг нафари отиб ташланган.
- Б) 110 минг киши қатағонга учраб, 12 минг нафари отиб ташланган.
- В) 200 минг киши қатағонга учраб, 23 минг нафари отиб ташланган.
- Г) 120 минг киши қатағонга учраб, 18 минг нафари отиб ташланган.

17. *Юртимизда қатағон қурбонларини ёд этиш куни -*

- А). 31 август.
- Б). 9 май.
- В) 9 апрел.
- Г) 31 сентябр.

18. *Глобаллашув -*

- А). Бу аввало ҳаёт суръатларининг беқиёс даражада тезлашуви.
- Б). Бу аввало жамият тараққиётининг беқиёс даражада

тезлашуви.

В) Бу аввало маънавий қарашларнинг беқиёс даражада тезлашуви.

Г) Бу аввало ахборот узатиш тизимининг беқиёс даражада тезлашуви.

19. «Адабиёт яшаса-миллат яшайди» сўзларининг муаллифи.

А) Абдулла Авлоний.

Б) Абдурауф Фитрат.

В) Ислом Каримов.

Г) Абдулхамид Чўлпон.

20. Самарқанд яқинидаги Мўминобод қишлоғидан 300 йил муқаддам тошилган қадимий ёдгорлик.

А) Қадимий тош танга.

Б) Папируста ёзилган қадимий нома.

В) Пергаментга ёзилган қадимий нома.

Г) Қадимий най чолғуси.

21. Амир Темуր портретини яратиш учун асос бўлган маълумотлар муаллифи

А) Антрополог ҳайкалтарош М.Герасимов.

Б) А.Темурунинг набираси Мирзо Улугбек.

В) Заҳириддин Муҳаммад Бобур.

Г) Ибн Арабишох.

22. Шарқ илим - фанида «Устоди аввал» деган шарафли ном билан шуҳрат қозонган аллома.

А) Платон.

Б) Сократ.

В) Абу Райҳон Беруний.

Г) Ибн Сино.

23. Турли муаммо ва зиддиятларни куч ишлатмасдан, тинч йўл билан ҳал қилишга оид фалсафий сиёсий қарашлар тизими.

А) Конфуцийлик

- Б) Ламаизм.
- В) Буддизм.
- Г) Гандизм.

24. Гўдакнинг улгайиб, касб тавлаши, келажакда қандай йўлдан бориши, ўзининг ҳаёт тарзини қандай ахлоқий-маънавий асосларга қуриши-

- А) қандай ўйинчоқлар ўйнагани билан.
- Б) қандай оилада ўсгани билан.
- В) қандай муҳитда тарбиялангани билан.
- Г) қандай муҳитда таълим олгани билан.

25. Тошкент шаҳридаги Амир Темур ҳиёбонида Соҳибқирон бобомизга ҳайкал ўрнатилган йил.

- А). 1996 й.
- Б). 1995 й.
- В) 1994 й.
- Г) 1993 й.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. Т.: "Маънавият", 2008. -173 б.
2. Маънавий юксалиш йўлида. Т.: "Маънавият", 2008. -140 б.
3. И.А.Каримов. "Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини ақс эттириш". - Т.: 2009. -19 б.
4. R. Qo'chqorov va boshqalar, «Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch».Т.: "Yangiyul poligraph service". 2008. -47 б.
5. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримовнинг "Юксак маънавият - енгилмас куч" асарини ўрганиш юзасидан тавсиялар. Н.: "Наманган", 2008. -22 б.
6. Ўринбоев А. Маънавият - миллатнинг куч - қудрати. Т.: "KARRLO", 2006. -47 б.
7. Баҳриев О. Маънавият соатларида миллий тарбия. -Ф.: "Фарғона", 2008. -55 б.
8. Ш. Жалилов "Кучли давлатдан-кучли жамият сари" -Т.: "Ўзбекистон", 2001. -156 б.
9. Мустақиллик: Изоҳли илмий-оммабоп луғат. Тўлдирилган учинчи нашри - Т.: "Шарқ", 2006. 14-б.
10. Маънавият қолдузлари (Марказий Осиёлик машҳур сиймолар, алломалар, адиблар)//Тўпловчи ва маъсул муҳаррир: М.М. Хайруллаев/- Тўлдирилган қайта нашр.-Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашр., 2001.-408 б.
11. Ҳ.Ҳомидий Кўҳна Шарқ дарғалари: Бадий-илмий лавҳалар.-Т.: "Шарқ", 2004.- 352 б.
12. Ҳ.Ҳомидий "Авесто"дан "Шоҳнома"га. -Т.: "Шарқ", 2007. - 320 б.

Илмий-оммабон нашр

В. Т. Ражапов
И. Т. Мамажонов

**Маънавий
баркамоллик**

йўлида

(Илмий-услубий,
изоҳли-оммабон китоб)

Муҳаррир: Иброҳим Маҳкамов

Дизайнер: Темур Ҳасанов

Мусаҳҳиҳ: Нуриддин Муҳаммад

2009 йилнинг 4 сентябрида теришга берилди. 2009 йилнинг 26 октябрида босишга рухсат этилди. Бичими 60x84 1/16. Ҳажми 7,5 босма табоқ. Оқ қоғозга офсет усулида босилди. Адади 500 нусха. Баҳоси келишилган нарҳда.

«Наманган» нашриёти, Наманган шаҳри,
Навоий кўчаси, 36- уй.

«УАС» кўп тармоқли хусусий фирмасида чоп этилди.
Амир Темур кўчаси, 20а-уй

